

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE**

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Daniel Baránek

**Židé na Frýdecku a Místecku
Židovské společenství a jeho tvůrci**

Jews in the Frýdek and Místek Region

Jewish community and its creators

Za podnětné připomínky, vstřícnou pomoc a podporu velmi děkuji Mgr. Kateřině Čapkové, PhD. a prof. PhDr. Milanu Hlavačkovi, CSc. Za velmi inspirativní setkání patří má vděčnost také paní Evě Kalinové. Za ochotné poskytování materiálů bych chtěl poděkovat zaměstnancům Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku a pracovníci oddělení šoa Židovského muzea v Praze Radaně Sušilové. Za všestrannou pomoc a trpělivost děkuji Natálii Válkové a svým rodičům, Jiřímu a Haně Baránkovým.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. dubna 2011

Abstrakt

Diplomová práce sleduje proces vzniku, rozvoje, úpadku a zániku židovské komunity na Frýdecku a Místecku, jež reprezentuje jedno z židovských společenství na Moravě a ve Slezsku vyvíjejících se v důsledku emancipace židů. Na rozdíl od většiny dosavadní literatury týkající se moravských a slezských „emancipačních“ židovských komunit si tato práce nevěnuje pouze vnějším jevům (počtu a socioekonomickému postavení židů, výstavby náboženských budov), ale věnuje pozornost také – a především – samotnému *společenství* židů, jeho vnitřnímu vývoji a limitům, různým koncepcím rozvoje společných institucí, náboženské a později také národnostní identitě členů frýdecko-místecké židovské komunity, dále práce sleduje meze integrace židů do okolní společnosti, jakož i teritoriální specifika vyplývající ze skutečnosti, že se toto židovské společenství utvářelo na moravsko-slezské hranici.

Klíčová slova: Židé – emancipace židovská – komunity židovské – Frýdek-Místek

Abstract

This thesis is concerned with the process of founding, development, decline and destruction of the Jewish community in the Region of Frýdek and Místek. This community represents one of the Jewish communities in Moravia and Silesia being evolved due to the emancipation of the Jews. In comparison with the majority of the existing treatises on the Moravian and Silesian "emancipatory" Jewish communities, this thesis focuses not only on external phenomena (the number and socio-economic status of the Jews, the construction of religious buildings), but also and mainly pays attention to the Jewish *community* itself, to its internal evolution and limits, different concepts of its development, to religious and later also to national identity of the members of the Frýdek-Místek Jewish community. The thesis also traces the limits of the integration of the Jews into the surrounding society, as well as the territorial specifics resulting from the fact that this Jewish community was located in the Moravian-Silesian border.

Keywords: Jews – Jewish emancipation – Jewish communities – Frýdek-Místek

Obsah

Seznam tabulek a vyobrazení.....	7
Úvod.....	9
Život mimo ghetto: od jednotlivců k minjanu.....	14
Usazování prvních židů na Frýdecku a Místecku.....	14
Navzdory „úřednímu antisemitismu“	17
Připojení Haliče a výjimka pro „užitečné židy“	20
Boj o uznání užitečnosti.....	22
Zárodky společného náboženského života.....	25
Zrod modlitebního společenství: střet ideálu a reality.....	28
Zakladatelé modlitebního společenství.....	33
Legalizace modlitebního společenství.....	36
Cestou zrovnoprávnění: židovské náboženské spolky.....	43
Zrovnoprávnění jako pouhý ideál a reakce na hospodářské změny.....	43
Založení frýdeckého židovského náboženského spolku.....	47
Odměna za vybudování synagogy?.....	51
Židovská škola a výuka náboženství.....	56
„Pouhý“ spolek: právní, ekonomické a teritoriální meze.....	60
Frýdlantský židovský spolek.....	64
Zařazení do společnosti?.....	67
Vrchol společného náboženského života: židovská obec.....	72
Formování okrsků nových židovských obcí.....	72
Konstituování ŽNO Frýdek-Místek.....	76
Rozložení sil: kuriální systém a rozšíření členstva.....	79
Obec ano, rabín ne.....	83
Neúspěšná strategie.....	87
Meze židovské obce – místo pro dobrovolnost.....	91
Sionismus: záchrana nebo jen projev vyprázdnění?.....	95
Od kritiky alkoholismu k Bezručově nacionalismu.....	99
Dvě války: od přirozeného úpadku k násilné likvidaci.....	102
Konec monarchie jako příležitost k demokratizaci židovské obce.....	102

Nový stát, nová identita.....	107
Naprostá krize náboženského života.....	110
Představitelé „zvolení bez voleb“ versus problémoví zaměstnaní.....	115
Chvíli před krachem?.....	118
Útěk před postupujícími nacisty.....	124
Definitivní zánik náboženské komunity.....	128
„Evakuace Židů“ a „likvidace majetku“	132
Závěr.....	138
Slovník pojmů.....	143
Použité zdroje.....	144

Seznam tabulek a vyobrazení

Obrázek 1: Budova hostince v lokalitě Veselá (dnes nese název U Křivého psa).....	33
Obrázek 2: Hrob Ernestine Goldstein, první hrob na frýdeckém židovském hřbitově.....	60
Obrázek 3: Píseň „Židovská“ metylovského řemenáře Jana Bílka.....	69
Obrázek 4: Hermann Löw (1829–1906).....	76
Obrázek 5: Dr. Juda Bergmann.....	85
Obrázek 6: Vzhled synagogy po přestavbě, vpravo židovská škola.....	87
Obrázek 7: Budova židovské školy okolo roku 1940.....	89
Obrázek 8: Fanny Löwová (1841–1922).....	92
Obrázek 9: Leopold Huppert na 1. sionistickém kongresu.....	94
Obrázek 10: Stavba pomníku Maryčky Magdonové na Starých Hamrech roku 1933.....	100
Obrázek 11: Dr. Jakob Spira.....	102
Obrázek 12: Vilém Sole, třetí a poslední frýdecký rabín.....	119
Obrázek 13: Rodina Geiringerů v anglickém exilu roku 1946 (vlevo Ernst a jeho otec Ferdinand).....	122
Obrázek 14: Stráž Wehrmachtu před Landsbergerovou továrnou.....	126
Obrázek 15: Frýdecké náměstí, v levém horním rohu vývěsní štít pekařství Ferdinanda Kornfelda a Josefa Fischera, členů výboru ŽNO Frýdek-Místek.....	128
Obrázek 16: Vyhořelá frýdecká synagoga před zbouráním.....	129
Obrázek 17: Češi a Židé nuceně nasazení na regulaci Ostravice (Petr Eisenberg zcela vpravo).....	135
Mapa 1: Obvod židovské náboženské obce Frýdek-Místek (soudní okresy Frýdek a Místek roku 1930) a obvody celků vrchnostenské správy před rokem 1848.....	11
Mapa 2: Židovští familianti v těšínském knížectví roku 1765.....	19
Mapa 3: Císařská silnice vedoucí z od jihozápadu z Příbora do Místku a pokračující přes Ko- loredov a Frýdek na západ do Těšína (situace okolo roku 1836).....	24
Mapa 4: Severní část Koloredova roku 1833 podle indikační skici.....	31
Mapa 5: Židovské obce v Zemi moravskoslezské roku 1835.....	35
Mapa 6: Teritoriální působnost židovských spolků a obcí na Frýdecku a Místecku v 80. letech 19. století.....	66
Mapa 7: Židovské náboženské obce na Moravě a ve Slezsku k 1. březnu 1893.....	75
Mapa 8: Bydliště a příspěvky členů ŽNO Frýdek-Místek roku 1894.....	81

Graf 1: Případy narození v matrikách vedených ve Frýdku, Místku a Frýdlantě.....	44
Graf 2: Počet žáků frýdecké židovské školy v jednotlivých školních rocích (1873–1893).....	58
Graf 3: Domovská příslušnost židů bydlících ve Frýdku.....	62
Graf 4: Kuriální systém ŽNO Frýdek-Místek.....	80
Graf 5: ŽNO ve Slezsku roku 1897.....	86
Graf 6: Počet žáků frýdecké židovské školy v jednotlivých školních rocích (1893–1914).....	91
Graf 7: Počet žáků frýdecké židovské školy v jednotlivých školních rocích (1914–1928).....	112
Graf 8: Počet členů a plátců náboženské daně v ŽNO Frýdek-Místek.....	113
Graf 9: Struktura židovského obyvatelstva ve Frýdku podle věku roku 1930 a 1940 (v levé části grafů muži, v pravé ženy).....	134
Tabulka 1: Výsledky voleb do výboru ŽNS Frýdek roku 1866.....	55
Tabulka 2: Stav slezských ŽNO a ŽNS roku 1878.....	59
Tabulka 3: Bydliště členů spolku v letech 1864 a 1884.....	62
Tabulka 4: Členové výboru ŽNS Frýdek.....	64
Tabulka 5: Schematické znázornění základních skupin uvnitř ŽNO Frýdek-Místek.....	109

Úvod

Židovské osídlení na Moravě a ve Slezsku s několikasetletou tradicí prodělalo v 2. polovině 19. století zásadní přerod srovnatelný svým rozsahem s proměnou, jež se odehrála v období 1426–1562. Tehdy na základě panovnického privilegia moravská a slezská města vyhnala židy ze svých hradeb a ti se pak usídlili zpravidla v okolních vrchnostenských městech. V důsledku svého postupného zrovnoprávnění v letech 1848–1867 ovšem židé začali opouštět většinu z 52 moravských a 2 slezských ghatt, v nichž museli doposud žít, a stěhovali se do hospodářsky i kulturně se rozvíjejících měst.

Předzvěst poměrně prudké migrace do větších i menších moravských a slezských center představoval vznik drobných židovských komunit na těchto místech poté, co Josef II. mírně uvolnil přísná segreganční opatření. Nařízení Josefa II. spočívalo v udělení výjimky ze zákazu pobytu mimo ghetto těm židům, kteří chtěli mimo ghetto vykonávat nějakou činnost považovanou úřady za prospěšnou a užitečnou. Díky této výjimce se jednotliví židé mohli usazovat na místech, kde doposud žádní nežili. Tito židé sice toužili kvůli lepšímu živobytí opustit sevřený prostor ghetta, nikoli však náboženskou pospolitost, takže pokud se na určitém místě podařilo získat „užitečnou obživu“ vícero židům, snažili se vykonávat – ať už legálně či ilegálně – společné modlitby.

Tato modlitební společenství (*minjany*),¹ po zrovnoprávnění židů často značně početně posílená, se na základě spolkového zákona zpravidla přeměnila na židovské náboženské spolky (ŽNS). Statutu židovské náboženské obce (ŽNO) se podařilo dosáhnout jen několika málo židovským komunitám (mj. v Brně, Jihlavě, Znojmu, Moravské Ostravě nebo v Těšíně), takže rozvoj náboženských institucí ve většině nových center židovského osídlení limitovaly finanční možnosti, neboť kromě členského příspěvku svému židovskému spolku museli židé odvádět také náboženskou daň židovské obci, z níž pocházeli, byť jejích služeb již dávno nevyužívali. Změna nastala až roku 1890, kdy byl vydán zákon, na jehož základě došlo k reorganizaci stávajících židovských obcí a ke vzniku více než desíti nových židovských obcí (mj. Bílovec, Frýdek-Místek, Fryštát, Hustopeče, Nový Jičín, Olomouc, Vyškov, Skočov, Svitavy, Uherské Hradiště nebo Valašské Meziříčí).

Po první světové válce se vývoj v nových židovských obcích diferencoval: počet členů židovských obcí v menších městech začal klesat, neboť židé se začali stěhovat do větších měst. Zatímco ve větších městech se různé (mj. spolkové a dobročinné) iniciativy členů židovské

¹ Pojem *minjan* označuje především minimální počet deseti dospělých mužů potřebných k započítání bohoslužby, přeneseně pak modlitební společenství (*Minjan-Verein*). Viz slovník pojmů na s. 143.

obce mohly opřít o početnou židovskou komunitu, v menších městech aktivita židovských obcí upadala. Tento proces doprovázela také postupující sekularizace, asimilace a vzestup sionismu. Nakonec však všechny židovské obce na Moravě a ve Slezsku sdílely podobný osud určený nacisty – byly zrušeny a jejich členové vzápětí deportováni do koncentračních táborů.

Jakkoli je tento proces v dějinách židů na Moravě a ve Slezsku zásadní, doposud mu nebyla věnována patřičná pozornost. K dějinám židů v této oblasti sice každoročně vychází sborník *Židé a Morava*, avšak studie v něm obsažené se většinou zabývají pouze dílčími tématy jednotlivých židovských komunit, anebo dokonce pouze jednotlivými židovskými osobnostmi (zejména židovskými podnikateli, přičemž jejich identita a náboženská angažovanost bývá zpravidla téměř úplně opomíjena). O nové židovské obci vzniklé v 19. století pojednává doposud jediná monografie,² avšak ani ona svým přístupem nijak nepřekonává dosavadní literaturu, která si všímá v podstatě pouze vnější stránky věci: počtu členů uvnitř židovských komunit, výstavby synagog, židovských škol a hřbitovů nebo podnikatelských aktivit židů.

V této diplomové práci se proto snažím nabídnout jiný pohled na dějiny nových moravských a slezských židovských komunit. Demografická, socioekonomická a „architektonická“ hlediska samozřejmě nemohu opominout, zároveň se však snažím mít na zřeteli, že se jedná o pouhé předpoklady a projevy něčeho mnohem zásadnějšího – židovského *společenství*, které nestmeloval a od okolního obyvatelstva neodděloval ani tak nějaký společný podnikatelský záměr nebo výstavba budov, ale především náboženská a později případně také nacionální identita. (Proměnu židovské identity reflektuji také v dvojím psaní slova „žid“ / „Žid“. Prvním způsobem označuji skupinu lidí hlásících se k židovskému náboženství, druhým způsobem lidí hlásících se k židovské národnosti anebo skupinu lidí postižených protižidovskými rasovými normami.)

Analýza společenství s důrazem na jeho vnitřní vývoj a identitu jeho členů představuje náročný úkol, jelikož je při ní zapotřebí pronikat až na úroveň mnoha jednotlivců a pokoušet se odhalit jejich postavení a angažovanost v rámci tohoto společenství. Při zkoumání procesu vzniku, rozvoje, úpadku a zániku nových židovských komunit na Moravě a ve Slezsku se proto v této diplomové práci omezují na jedinou židovskou komunitu, a to konkrétně na tu, která se utvářela na Frýdecku a Místecku, tedy v někdejších soudních okresech Frýdek a Místek, jimiž byl po roce 1893 vymezen okrsek ŽNO Frýdek-Místek. Jedná se o oblast na morav-

² BALETKA, Ladislav. *Židé v dějinách Valašského Meziříčí*. Vsetín : MZA – SOKA Vsetín, 2004.

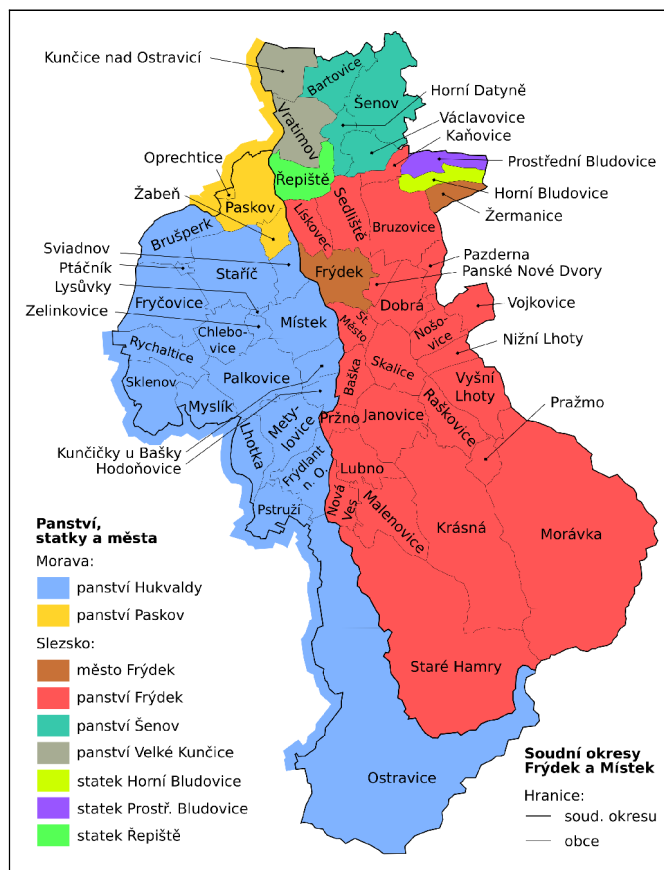
sko-slezským pomezí, což mimo nastoluje otázku odlišností mezi Moravou a Slezskem. Další okruhy otázek, jež se snažím v této práci zodpovědět, jsou následující:

1. Okruh institucionální: Jaké pohnutky přiváděly židy při jejich „útěku z ghetta“ k usazení se právě na Frýdecku a Místecku a k založení zdejších náboženských institucí? Jakým způsobem probíhalo formování těchto zcela nových institucí? Jak jejich vývoj ovlivňovaly celospolečenské modernizační procesy, zejména rozvoj občanského povědomí, spolkové činnosti, proces sekularizace a růst nacionalismu?

2. Okruh sociálně-demografický: Jak se v procesu emancipace a industrializace měnila demografická a sociální struktura místní židovské komunity a jaké důsledky to přinášelo? Jakým způsobem a do jaké míry probíhala integrace židovských imigrantů do rodícího se židovského společenství i do většinové nežidovské společnosti? Kdo byli ti, kteří stáli v čele frýdecko-místecké židovské komunity nebo se na jejich aktivitách iniciativně podíleli? Jak se místní židovské společenství vnitřně diferencovalo?

3. Okruh ideový: Jaké různé koncepce uspořádání frýdecko-místeckého židovské náboženské komunity uvnitř ní existovaly a do jaké míry ji rozštěpovaly? Jak se tyto představy odlišovaly od představ úřadů? Které ideje nakonec zvítězily a proč? Jak a pod jakými vlivy se vyvíjela náboženská a národnostní identita místních židů / Židů?

Při zodpovídání některých z těchto otázek jsem se mohl částečně opřít o dosavadní literaturu věnovanou dějinám židů na Frýdecku a Místecku.³ Radek Lipovski se zaměřil na usídlování židovského obyvatelstva v této oblasti, jeho socioekonomického postavení ve 2.

Mapa 1: Obvod židovské náboženské obce Frýdek-Místek (soudní okresy Frýdek a Místek roku 1930) a obvody celků vrchnostenské správy před rokem 1848

³ Srov. příspěvky jednotlivých autorů v seznamu použité literatury.

polovině 19. století a na počátku 20. století a také sporům mezi židovskými arendáři a podnikateli. Z prací Jaromíra a Jiřiny Poláškových je třeba zdůraznit především články o roli židů v samosprávě a podnikání. Konečně Janusz Spyra věnoval frýdecko-místeckých Židům mj. krátkou kapitolu ve své knize *Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austrickim (1742–1918)*, na židovskou komunitu ovšem nahlíží opět jen zvenčí, hlavní důraz klade na demografický vývoj místní židovské populace a na úřední schvalování židovských institucí a organizací.

Na většinu přednesených otázek tato literatura nicméně nedokáže odpovědět, a tak jsem při své práci vycházel především z archivních materiálů, z nichž nyní zmiňuji nejdůležitější. *Archiv židovského muzea v Praze* obsahuje především fond ŽNO Frýdek-Místek, kde je dochována kronika židovské obce, jejíž hlavní část sepsal Bernhard Kraus přibližně v letech 1925–1929, a vzhledem k tomu, že z materiálů ŽNS Frýdek se téměř nic nedochovalo, jedná se v některých případech o nenahraditelný zdroj informací. Ve fondu jsou mimo jiné zachovány také zlomky zasedacích protokolů ŽNO Frýdek-Místek (1906–1921, 1931–1934 a 1937–1939) a ucelená řada protokolů ŽNS Frýdlant nad Ostravicí (1887–1911). Z fondů *Státního okresního archivu Frýdek-Místek* je třeba zdůraznit fond Archiv města Frýdek, kde jsou zachovány materiály ke kultovým záležitostem, které vznikly nejen činností frýdeckého magistrátu, ale také Okresního úřadu v Těšíně, jež byl do roku 1897 pro židovskou obec první instancí. Pro období první republiky se záležitosti židovské obce nacházejí zejména ve fondu Okresní úřad Místek. *Zemský archiv v Opavě* mi posloužil především fondem Velkostatek Hukvaldy, v němž se zachovaly písemnosti ohledně koloredovské židovské jídelny, jež v náboženském životě frýdecko-místeckých židů sehrála zásadní roli. Fond Zemská vláda slezská Opava pak obsahuje důležité materiály spojené se zřizováním ŽNS Frýdek a ŽNO Frýdek-Místek. Agenda stejného typu se dochovala také ve fondu Ministerstvo kultu a vyučování Vídeň, který je uložen v *Národním archivu*. Tam se nachází také fond Státní úřad statistický I – Sčítání obyvatelstva ČSR v roce 1930, Praha, fond Židovské kontrolní matriky a konečně také fond Okupační vězeňské spisy, v němž jsou mj. uschovány deportační seznamy. V neposlední řadě jsem využil také vzpomínek pamětníků uložených v oddělení šoa Židovského muzea v Praze na webovém portále *Paměti národa*.

Diplomová práce se dělí chronologicky do čtyř kapitol. V první z nich popisují podmínky usazování jednotlivých židů na Frýdecku a Místecku od 16. století a změny, jež na konci 18. století nastaly v důsledku připojení Haliče k habsburské monarchii a díky zmírnění protiži-

dovských segregáčních opatření Josefem II. a které umožnily pobývat na Frýdecku a Místecku většímu počtu židů než doposud. Pozornost je soustředěna také na rozdíly v postojích zeměpanských a vrchnostenských úřadů vůči židům a na tvrdý boj mezi židy o to, kdo z nich získá do pronájmu některou vrchnostenskou arendu a tím pádem také oprávnění v této oblasti pobývat. Nakonec se v této kapitole věnuji příznivým i nepříznivým faktorům, jež ovlivňovaly vznik nové židovské komunity a měly dopad na realizaci společného náboženského života.

Druhá kapitola pojednává o proměnách, jež přinesl proces emancipace židů, a to především o dosud nebyvalé imigraci židů na Frýdecko a Místecko, o přecházení židů k novým způsobům obživy nebo o přeměně židovského modlitebního společenství na židovský modlitební spolek. Pozornost dále věnuji určitému napětí mezi zasloužilými budovateli synagogy a „nováčky“ (mladou generací a imigranty), různým koncepcím náboženské výuky a socioekonomickému postavení představitelů spolku. Dále v této kapitole zkoumám teritoriální a ekonomické limity ŽNS Frýdek, vznik dalšího židovského spolku ve Frýdlantě a vztah frýdecko-místeckých židů k okolním židovským náboženským obcím. Konečně také analyzuji proces začleňování židů do veřejného života a míru jejich přijetí (resp. nepřijetí) nežidovskou společností.

Třetí kapitola líčí boj frýdecko-místeckých židů za přeměnu ŽNS Frýdek na židovskou náboženskou obec, zkoumá principy jejího fungování a problémy, jež systém nastavený stanovami přinášel a věnuje se odlišným představám židovské obce a státu v otázce rabinátu a náboženské školy a příčinám neúspěchu koncepce prosazované židovskou obcí. Pozornost dále věnuji také spolkové činnosti, proměně židovské identity, počínající sekularizaci a percepci sionismu. Stranou nezůstává ani proměna vztahu okolního obyvatelstva vůči židům.

Ve čtvrté kapitole sleduji důsledky první světové války a vzniku Československa, demokratizaci židovské obce, příčiny poklesu jejího členstva a proměnu identity frýdecko-místeckých židů, dále popisuji krizi společného náboženského života, zrušení židovské školy, rostoucí lhostejnost židů vůči židovské obci a naopak stoupající aktivitu sekulárních sionistických organizací. Není opomenut ani dopad velké hospodářské krize na židovskou obec i na vnímání židů okolní nežidovskou společností. Poslední část této kapitoly pojednává o reakci frýdecko-místeckých židů na blížící se hrozbu nacismu, o jejich emigraci, o důsledcích transportů do Niska na fungování židovské obce a o zániku židovské obce. Konečně věnuji pozornost také pokusům o „českou arizaci“ na Frýdecku a Místecku, důsledkům vyloučení Židů z hospodářského a společenského života a deportacím Židů z této oblasti.

1. Život mimo ghetto: od jednotlivců k minjanu

1.1. Usazování prvních židů na Frýdecku a Místecku

Ve srovnání s jinými částmi Moravy a Slezska se židé na Frýdecku a Místecku začali usídlovat poměrně pozdě. Židovské obyvatelstvo se ve středověku koncentrovalo na Moravě a ve Slezsku zejména do královských měst, jejichž představitelé ovšem židy trpěli v podstatě jen kvůli králově přání. Po vypuknutí husitských válek sice tato města zachovala svému panovníkovi loajalitu, zároveň však využila oslabení jeho moci k tomu, aby si vyžádala vyhnání židů ze svých hradeb. *Privilegium de non tolerandis Judaeis* („o netrpění židů“) si jako první vymohla roku 1424 Jihlava, kterou pak roku 1454 následovalo Brno, Olomouc a Znojmo, roku 1514 Uherské Hradiště a roku 1522 Opava. Vypovídání židů z královských měst pokračovalo také za vlády Ferdinanda I. Habsburského: roku 1535 muselo židovské obyvatelstvo opustit Krnov, roku 1543 Hlubčice anebo roku 1562 Nový Jičín.⁴

Měšťtí řemeslníci svazování nepružným cechovním systémem tak do jisté míry dosáhli oslabení nepohodlné židovské konkurence,⁵ ale panovnický židovský regál tím naopak utržil značnou ránu. Panovníci vyhnáním židů stvrdili konec právního principu, který vytyčilo privilegium Přemysla Otakara II. *Statuta Judaeorum*, podle něhož židé spadali pod královskou ochranu výměnou za platbu daní přímo králi. Tento princip se nicméně transformoval do nové podoby, když potenciálu židovského kapitálu začala využívat světská i duchovní vrchnost při svém hospodářském boji s městy. Ze „služebníků královské komory“ (*servi camerae regiae*) se stali služebníci jednotlivých vrchnostenských komor. Židé se díky tomu mohli usadit v poddanských městech, jež ležela nedaleko od měst královských, odkud byli vyhnáni. Například olomoučtí židé odešli většinou do Prostějova nebo Lipníka, slezští židé pro změnu preferovali Osoblahu.⁶

Židé se po svém vyhnání z významných slezských měst začali usazovat také na území těšínského knížectví, do něhož kromě Frýdecka od roku 1402 spadalo také Místecko.⁷ Územím těšínského knížectví židovští obchodníci procházeli zřejmě již v dřívějších staletích, první jasné zprávy o jednotlivých židech usazených na tomto území ovšem pocházejí až ze 30. let 16. století. Ačkoli roku 1557 přikázal král Ferdinand I. vyhnat židy z celé Koruny české,⁸ tě-

⁴ ENGEL, Alfred. Die Ausweisung der Juden aus den Königlichen Städten Mährens und ihre Folgen. *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*, 1930, roč. II, s. 50–95. – SPYRA, Janusz. Židé v rakouském Slezsku (1742-1918). Nástin dějin. In *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2001. S. 7n.

⁵ JANÁČEK, Josef. *České dějiny I. Doba předbělohorská. Kniha I, díl I*. Praha: Academia, 1968. S. 70 a 178n.

⁶ Spyra (2001), s. 8.

⁷ JURÁK, Petr. *Frýdek-Místek*. Frýdek-Místek: Muzeum Beskyd, 2002. S. 14.

⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001. S. 63–66.

šínský kníže Václav III. Adam (1528–1579) tohoto rozhodnutí příliš nedbal, neboť potřeboval služby židovských kvalifikovaných řemeslníků a obchodníků, aby z výnosu židovského podnikání mohl pokrýt stále vyšší výdaje těšínského knížecího dvora.⁹

Zadlužení knížete přesto neustále rostlo, až nakonec frýdecko-místecké panství roku 1573 jakožto *status minor* prodal Jiřímu a Matyáši z Lohova. Z této doby pochází také první zmínky o židech přímo v tomto regionu. Od Lohovských pak panství roku 1581 odkoupil olomoucký biskup Stanislav II. Pavlovský, jenž o tři roky později Frýdecko prodal Bartoloměji Bruntálskému z Vrbna (Frýdecko se tímto způsobem začlenilo zpět do těšínského knížectví, zatímco Místecko se stalo součástí hukvaldského panství). Listina vyhotovená roku 1584 při této příležitosti hovoří o tom, že k místecké fáře přináleželi židé „od starodávna“.¹⁰ Podobně vznikl i další dokument zmiňující židy; roku 1636 prodali Bruntálští frýdecké panství Jiřímu z Oppersdorfu, který nechal vyhotovit urbář, v němž se praví, že vybírání mýta ze zboží převáženého přes panství je pronajato blíže neurčenému židovi.¹¹ Z tohoto dokumentu ovšem není jasné, zdali se jednalo o místního usazeného žida. Frýdecká hrabata podobně jako těšínská kněžna Alžběta Lukrécie potřebovala služeb židovských obchodníků a peněžníků zejména k obnově svého panství, jež bylo během třicetileté války několikrát zplundrováno nepřátelskými vojsky.¹² K velmi obdobnému procesu docházelo také ve frýdlantsko-místecké části hukvaldského panství, o čemž svědčí listina z roku 1669, v níž olomoucký biskup Karel II. propachtoval na několik let vinopalnu (*Brandtweinhaus*) a mýto v celém hukvaldském panství židům Moisulimu Josefu Schiwererovi a Moisesu Lewemu, poddaným z hranického panství (*Weißkirchen Herrschaffts Unterthanne*).¹³ Stále se však jednalo spíše jen o jednotlivce, jimž se díky své hospodářské činnosti podařilo dosáhnout pozice „dvorského žida“.¹⁴

Po skončení třicetileté války se zejména měšťtí obchodníci a cechy snažili židy vytlačit z pozic na velkostatecích, které si židovští nájemci a obchodníci vydobyli díky zvýšené potřebě

⁹ SPYRA, Janusz. Die Juden in Teschener Schlesien (bis Anfang des 18. Jh.). In *Oberschlesisches Jahrbuch*. Bd. 9. Berlin : Gerb. Mann Verlag, 1993. S. 42–45. – *Těšínsko. 1. díl: Přírodní prostředí, dějiny, obyvatelstvo, nářečí, zaměstnání*. Šenov u Ostravy : Tilia, 1997. S. 48n.

¹⁰ NĚMEC, Emerich – ŠEFČÍK, Erich. *Listinář Těšínska : Sbíрка listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského 1571–1600*. Český Těšín : Okresní vlastivědný ústav v Českém Těšíně, 1978. S. 27–29. Listina z 15. srpna 1584: „Item židé, kteří z panství frýdeckého k fáře místecké od starodávna náleželi, to přitom jakož od starodávna bylo, zůstají.“

¹¹ Státní okresní archiv Frýdek-Místek [SOkA FM], *Opis urbáře panství frýdeckého z roku 1636 (1664)*. 1970. S. 6: „Mýto aneb clo – Podle starobyklých svobod knížat těšínských, někdy držitelův téhož panství z každého tovaru a věci aneb dobytčův do a přes panství frýdecké vezenných a hnanych na zámku se spravuje, nyní pak pranajato židu do roka za 100 zlatých.“ – ŽÁČEK, Rudolf. Urbář panství frýdeckého z roku 1636. In *Těšínsko*. 1995, roč. 38, č. 3, s. 1.

¹² *Těšínsko, 1. díl* (1997), s. 51n. – Kotásek (2008), s. 29–33. – Spyra (1993), s. 46–50.

¹³ Zemský archiv v Opavě [ZAO], Velkostatek Hukvaldy [Vs Hukvaldy], inv. 2874, k. 622.

¹⁴ Spyra (1993), s. 60–65.

vrchnosti získávat peníze na pokrytí nákladů spojených s válečnými událostmi.¹⁵ Usilovali o to také čeští stavové, moravská vrchnost se však proti návrhu na vypovězení židů z míst, kde nebydleli před rokem 1618, postavila, neboť byla – na rozdíl od vrchnosti v Čechách – s hospodářskými aktivitami židů na svých velkostatkách mnohem více spjata. Vyhánění židů by pro mnohé vlastníky moravských i slezských velkostatků znamenalo ohrožení jejich postavení. Císař Leopold I. nakonec roku 1681 vydal rozhodnutí, podle něhož židé nesměli bydlet v místech, kde nebydleli před rokem 1657.¹⁶

Moravská i slezská vrchnost panovnickově snaže obnovit plně svou pravomoc nad židy vzdorovala a dále považovala židy na svých panstvích za své poddané, s nimiž může svobodně uzavírat pachtovní kontrakty. Přinejmenším v místecké části hukvaldského panství tak tomu nejspíš bylo: první známá zmínka o pobytu židů na Hukvaldech pochází z roku 1669, což znamená, že buď doklad o pobytu židů na tomto místě před rokem 1657 nebyl dosud nalezen, anebo že hukvaldská vrchnost panovnickovo nařízení prostě nerespektovala, neboť nejenže pronájem hukvaldské palírny a frýdlantské výčepny židovskému arendáři Simonu Rabbimu Schabsovi z roku 1680 nezrušila,¹⁷ ale navíc tato zařízení pronajímala později i dalším židům. Svědčí o tom několik dochovaných listin, podle nichž hukvaldská vrchnost uzavřela nájemní smlouvu roku 1696 s holešovským židovským obchodníkem Haasem (jmenován pouze příjmením) na čtyři následující roky¹⁸ a roku 1722 s Markem Haasem („*poddaným holešovským židem*“) na tři roky.¹⁹ Dopis hukvaldského vrchního úřadu na olomoucké biskupství z roku 1725 se opět zmiňuje o židovském nájemci vinopalny na Hukvaldech, s nímž tam pobývali také dva zeťové, a o *šochetovi* (rituálním řezníkovi) Schayovi Foltinovi, jemuž vrchnost pronajímala výčep ve Frýdlantě.²⁰ Další smlouva o pronájmu hukvaldské vinopalny – tentokrát uzavřená se Samuelem Moysesem z Lipníka – pochází z roku 1727²¹ a roku 1748 ji získal do pronájmu Löbl Simon Löw, syn dřívějšího nájemce Simona Rabbiho Schabse. Ani pobyt židů v Paskově není nikde před rokem 1657 zmiňován, a přesto zde roku 1719 provozoval jakýsi žid pronajatou koželužnu, přičemž navíc ještě zaměstnával křesťanského pomocníka.²² Podbeskydí nicméně představovalo hospodářsky spíše slabě roz-

¹⁵ Spyra (1993), s. 51–53.

¹⁶ Pěkný (2001). Str. 89–90.

¹⁷ POLÁŠEK, Jaromír. Židovská komunita ve Frýdlantě nad Ostravicí. In *Židé a Morava IX*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003. S. 158.

¹⁸ ZAO, Arcibiskupství Olomouc [AO], inv. 3157, sig. E III b 30 / 2 alfa.

¹⁹ ZAO, AO, inv. 3187, sig. E III b 32 / 5 β.

²⁰ ZAO, AO, inv. 2268, sig. Temp139, kart. 492.

²¹ ZAO, AO, inv. 3193, sig. E III c 33 / 2 c.

²² ŽÁČEK, Václav. Židovské koželužny na Moravě na počátku osmnáctého století. In *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice*, roč. 5, 1933, s. 184.

vinutou oblast, takže židé tudy raději jen procházeli jako obchodníci, než aby se zde usazovali. Koncem 17. století proto žilo na Frýdecku a Místecku stále ještě jen několik velmi málo židovských rodin.²³

1.2. Navzdory „úřednímu antisemitismu“

Počátkem 18. století však začalo židů v této oblasti pozvolna přibývat. Někdy se jednalo o potomky židů vyhnaných roku 1670 z Vídně na Moravu, pro něž již nebylo ve stávajících moravských ghettech místo. To byl také případ Moysese Liebmana Munka, jenž začal na frýdeckém panství sloužit jako arendář vodky a roku 1708 požádal nového majitele frýdeckého panství Františka Viléma hraběte Pražmu o povolení usadit se ve městě. Pražma i přes protesty frýdeckého magistrátu svolil, další rodiny se však ve městě usazovat nesměly. Kromě pronájmu urbáře na kořalku ve frýdeckém panství se Munk živil také obchodem s tabákem.²⁴

Panovníci neustále řešili dilema, zdali upřednostnit konfesijní jednotu obyvatelstva a zbavit se židovského obyvatelstva, nebo raději vyhovět potřebám státní pokladny. Císař Karel VI. zvolil nejdříve roku 1713 druhou variantu a vydal toleranční edikt, kterým umožňoval židům usazovat se ve Slezsku za podmínky, že budou platit zvláštní toleranční daň.²⁵ Na nátlak křesťanských cechů však panovník roku 1726 vydal dva výnosy, jež ovlivňovaly život židů v českých zemích po dalších 120 let: *familiantský zákon* omezoval počet židovských rodin na tomto území a *translokační reskript* pro změnu nařizoval segregaci židů do ghatt.²⁶ Tato opatření pak přibývání židovského obyvatelstva na Moravě i ve Slezsku pozastavila.

O dvacet let později vydala Marie Terezie rozhodnutí, kterým vyháněla všechny židy z Moravy a ze Slezska. Kvůli opětovné neochotě moravské i slezské vrchnosti vypudit osoby, z jejichž činnosti jí plynuly ne zrovna malé příjmy, ovšem Frýdecko ani Místecko židovští obyvatelé opustit nemuseli. Vzhledem k neblahým zkušenostem z Čech, kde po vypovězení židů roku 1744 nastal prudký hospodářský pokles, Marie Terezie nakonec ustoupila a roku 1748 židům pobyt v českých zemích povolila, uvalila na ně ovšem povinnost platit toleranční daň, což souviselo s celkovou reorganizací daňového i správního systému v monarchii, jež měla upevnit moc panovníka na úkor stavů.²⁷ V tolerančním patentu pro Slezsko z roku 1752

²³ Spyra (1993), s. 56n.

²⁴ SPYRA, Janusz. Židovské rody ve Slezsku : Munkové z Frýdku. In *Těšínsko*. 1997, roč. 40, č. 2, s. 7. – Archiv Židovského muzea v Praze [AŽMP], Židovská náboženská obec Frýdek-Místek [ŽNO FM], sig. 1798, s. 4-6.

²⁵ Spyra (2001), s. 9.

²⁶ MILLER, Michael Laurence. *Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry*. Columbia University, 2004. S. 23–25. – Spyra (2001), s. 9n.

²⁷ BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. *Velké dějiny země Koruny české X. 1740-1792*. Praha : Paseka, 2003. S. 36–40.

se navíc opakovala zásada familiantského zákona o omezeném počtu židovských rodin (v celém Slezsku jich mohlo žít 119, z toho 88 v těšínském knížectví) a zákaz rozšiřovat židovské osídlení do míst, kde židé v době vyhlášení patentu nebydleli. K tomu navíc přistupovala další omezení, podle nichž směli mít židé v nájmu pouze výrobu kořalky a naopak nesměli provozovat podomní obchod. Tresty za přestoupení těchto nařízení nehrozily pouze židům, nýbrž také vrchnosti, která by takové počínání tolerovala nebo dokonce podporovala.²⁸ Na Moravě pak právní postavení židovského obyvatelstva reguloval *Generální policejní, procesuální a komerční řád pro židovstvo v Markrabství moravském (General Polizei-, Process- und Commercial-Ordnung für die Judenschaft in dem Marggraffthum Mähren)*, jenž potvrzoval platnost familiantského zákona i pro Moravu a stanovoval, že židé mohou na Moravě žít pouze segregovaní v 52 židovských obcích.²⁹

Kvůli svým ekonomickým zájmům ovšem vrchnost nezřídka protižidovských opatření dále nedbala. Na hukvaldském panství žádná židovská obec neexistovala a nejbližší moravské židovské obce se nacházely až v Hranicích a v Lipníku. Přesto zmiňovaná rodina Löwů mohla dále provozovat na Hukvaldech a ve Frýdlantě vrchnostenskou palírnu³⁰ a od 60. let 18. století ve Frýdlantě bydlel také židovský trafikát David Baruch Munk z Holešova.³¹

V těšínském knížectví šlechta segregáčnických opatření nedbala vůbec, takže židé mohli žít rozptýleni po celé této oblasti.³² Omezení počtu židovských rodin na 88 se sice rovněž nedodržovalo úplně důsledně (na Těšínsku pobývalo asi o 1/3 židů více, než bylo oficiálně povoleno), podařilo se však splnit hlavní cíl familiantského zákona, totiž zabránit nekontrolovanému růstu židovského obyvatelstva.³³ Na Frýdecku se proto v 2. polovině 19. století podobně jako na Míšecku trvale vyskytovalo stále jen několik židovských rodin. Oficiální seznamy familiantů ukazují, že roku 1765 žily na frýdeckém panství pouze dvě židovské rodiny: obchodník Nathan Munck (syn zmíněného Moysese Munka) ve Frýdku a kořalečník Samuel Löbel v Dobré, celkem 10 osob včetně dětí a židovského služebnictva. Na ostatních panstvích, jež se později rovněž stala součástí soudního okresu Frýdek, bydlely tehdy ještě dvě další rodiny: arendátor Joseph Gerstel v Šenově a jakýsi arendátor Pinkuss v Horních Bludovicích, celkem 15 osob. Z dokumentů je také zřejmé, že Frýdecko představovalo z hlediska

²⁸ Spyra (2001), s. 12n.

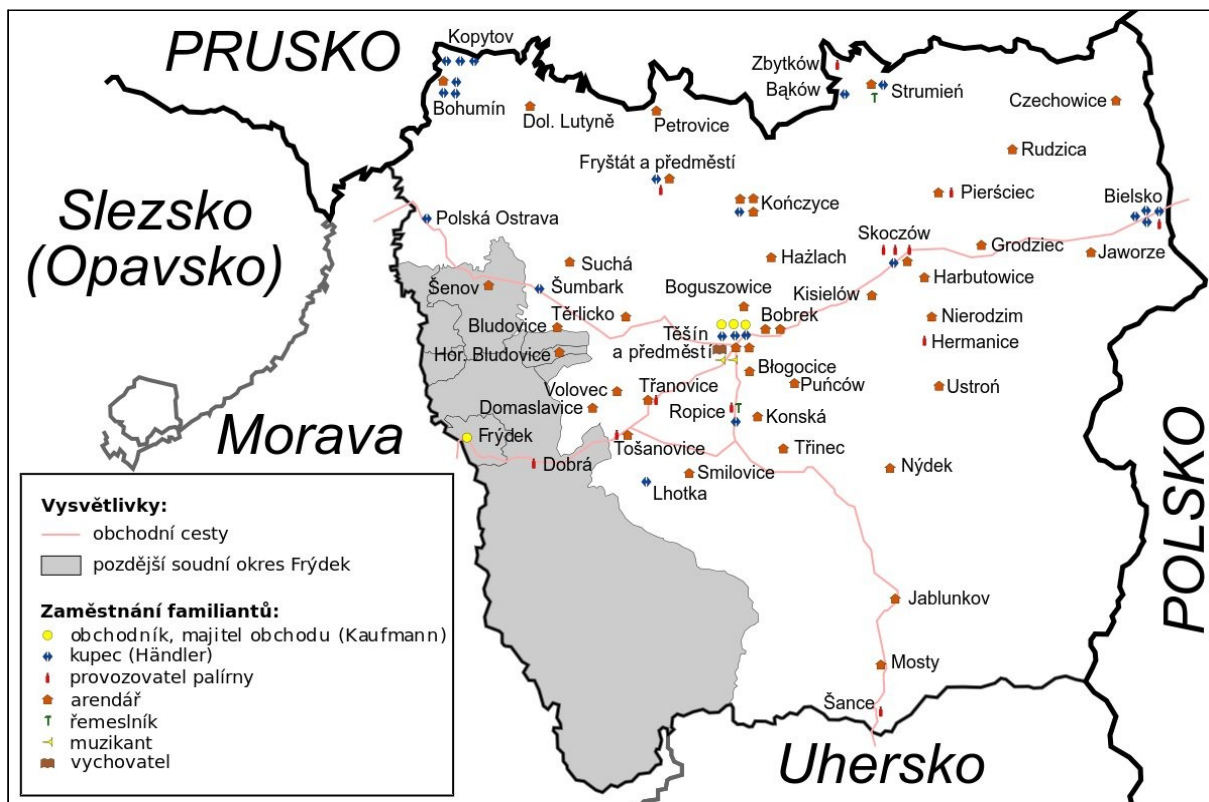
²⁹ MARADA, Miroslav. Kodifikace právního postavení židovského obyvatelstva na Moravě v Generálním řádu Marie Terezie z roku 1754. In *Časopis Matice moravské*. 1987, roč. CVI. S. 94–107.

³⁰ Polášek (2003), s. 158.

³¹ Spyra (1997), s. 8.

³² SCARI, Hieronymus von. *Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen*. Brünn : L. W. Seidel, 1835. S. 8. – Spyra (2001), s. 16.

³³ Spyra (2001), s. 15n.

Mapa 2: Židovští familianti v těšínském knížectví roku 1765

Zdroj dat: Zemský archiv v Opavě, Královský úřad Opava, inv. č. 617, sig. 11/3, kart. 459, fol. 292–296.

židovského osídlení těšínského knížectví (které celkově čítalo 506 osob) spíše periferii a že hlavní židovské osídlení se soustředilo do Těšína a jeho bezprostředního okolí (viz mapa č. 2).³⁴

V 60. letech 18. století tedy na Frýdecku a Místecku žilo díky shovívavosti vrchnosti nejméně šest židovských rodin, což znamená celkem asi přes třicet židů (počítáme-li 5 osob na rodinu). Místní židé byli živi nejen z pronájmu vrchnostenských palíren nebo jiných statků, ale také z poskytování úvěrů: například ve 20. a 30. letech 18. století frýdecký arendář Moyses Munk poskytoval nemalé půjčky hraběti Pražmovi.³⁵ Kromě usazených židů se v oblasti vyskytovali také židovští obchodníci, o nichž se ovšem dochované prameny zmiňují podstatně méně často; zmínka z roku 1754 o židovském obchodníkovi s voly³⁶ nicméně dává v souvislosti s pozdějšími prameny, o nichž bude ještě řeč, tušit, že již v této době představoval právě dobytek jednu z hlavních komodit židovského obchodování.

O čem se dochované úřední prameny v podstatě vůbec nezmiňují, je náboženský život židů v této oblasti. Židé museli příslušet do některé ze stanovených židovských obcí a odvádět

³⁴ Zemský archiv v Opavě [ZAO], Královský úřad Opava [KrÚ Opava], inv. č. 617, sig. 11/3, kart. 459, fol. 292–296.

³⁵ Spyra (1997), s. 7.

³⁶ LINHART, František. *Kniha o Místku*. Místek : Národní záložna, 1929. S. 115.

tam daně. Lze však jen stěží odhadnout, jak silné vazby poutaly židy na hukvaldském a frýdeckém panství k těmto židovským komunitám. Úřady totiž považovaly židy především za zdroj svých příjmů, regulovaly velikost židovské populace, aby náhodou nezískala navrch nad křesťanskou, o náboženský či osobní život židovských obyvatel se však úřady prakticky vůbec nezajímaly, pokud tedy přitom nedošlo k překročení platných právních norem. Po nezdáreném pokusu Marie Terezie o vyhnání židů tak lze v běžné činnosti státních institucí vysledovat spíše snahu o udržování *statu quo* (stabilních příjmů a populace), což ovšem někdy také znamenalo zasáhnout proti křesťanům ve prospěch židů. Marie Terezie i Josef II. zejména přísně zakázali křtít židovské novorozence.³⁷ Přesto křesťanské porodní báby nebo služby židovské novorozence občas nějakého židovského novorozence pokřtily: na frýdeckém panství k takové události došlo roku 1763 ve Frýdku v rodině Barucha Munka (syna již zmíněného Nathana Munka),³⁸ na hukvaldském panství roku 1786 v Koloredově v rodině židovského trafikanta Jakoba Löbla.³⁹

1.3. Připojení Haliče a výjimka pro „užitečné židy“

Pohyb židovských obchodníků na frýdeckém a hukvaldském panství výrazně zesílil po připojení Haliče k rakouské monarchii roku 1772. Tato nově připojená a oproti českým a rakouským zemím zaostalá oblast se totiž měla stát významným odbytištěm pro české i rakouské výrobky a právě přes frýdecké i hukvaldské panství vedla nově vybudovaná císařská silnice (dokončena roku 1784) spojující Halič se zbytkem monarchie.⁴⁰ Na území Haliče tehdy žilo asi 180 000 židů, což představovalo 6 % tamního obyvatelstva,⁴¹ a také mnozí obchodníci přicházející z této oblasti na Frýdecko a Místecko byli z velké části židovského vyznání. Šetření provedené roku 1797 ukázalo, že do Koloredova přicházelo téměř každý den 3–6 „polských“ (*pohlische*) židovských obchodníků, kteří si zde vždy objednali určitý počet kusů sukna či plátna, potom pokračovali ve své obchodní cestě dále buď do okolních měst (do Příbora, Brušperku či Frýdku) nebo až do Brna či Vídně a při cestě zpět si v Koloredově vyzvedli objednané zboží.⁴²

³⁷ Spyra (2001), s. 20.

³⁸ Spyra (1997), s. 8.

³⁹ Někdy uváděn jako Jakub Lowel či Jakub Löwenstein. – LIPOVSKI, Radek. Usidlování židovského obyvatelstva v Místku a Koloredově. In *Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 7. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Frýdek-Místek*, 2006. S. 86. – Linhart (1929), s. 234.

⁴⁰ JURÁK, Petr. *Historie a současnost podnikání na Frýdecko-Místecku*. Žehušice : Městské knihy, 2005. S. 38–40.

⁴¹ KUDĚLA, Jiří. Poznámky k dějinám Židů v habsburské monarchii v 16.-19. století. In *Folia Historica Bohemica*, č. 16. Praha : Historický ústav, 1993. S. 29–31. – FRAS, Zbygniew. *Galicja*. Wrocław : Wydawnictwo dolnośląskie, 2003. S. 71–78. – Spyra (2001), s. 20.

⁴² ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2793, k. 608, fol. 111–124.

Další zásadní změny, jež měly vliv na židovské osídlení Frýdecka a Místecka, se uskutečnily jen několik let po záboru Haliče. Josef II. vydal toleranční patenty pro židy (1781 pro Slezsko, 1782 pro Moravu), které povolovaly soukromou náboženskou praxi, rozšiřovaly možnosti židovského podnikání (židé mohli vlastnit půdu a provozovat řemesla) a dovolovaly židům vzdělávat se dokonce na univerzitách. Nejednalo se nicméně o jakousi shovívavost k židům, jako spíše o snahu začlenit je do společnosti. Proto zároveň s rozšířením možností obživy nařídil židům přijmout německá jména a povolení k uzavření sňatků se mělo nyní vydávat jen po prokázání znalosti němčiny. Podobně jako ostatní obyvatelstvo se Josef II. snažil také židy podříditi státní jurisdikci, a zrušil proto židovskou samosprávu.⁴³ Familiantský zákon, segregace židů či zvláštní židovská daň nadále zůstávaly v platnosti. Toleranční patent z roku 1782 zdůraznil zákaz pobytu židů mimo ghetta a připouštěl jedinou výjimku, totiž když žid „*chtěl v nějaké vesnici, na trhu nebo v nějakém městě, popřípadě na nějaké dosud nezastavěné ploše zřídit fabriku, nebo chtěl provozovat nějaké prospěšné řemeslo, nebo k tomu obdržel z nějakého obzvláštního důvodu povolení od Jeho Veličenstva.*“⁴⁴ Roku 1787 Josef II. sice zvedl počet židovských rodin na Moravě na 5 400 (ve Slezsku zůstala v platnosti kvóta 119 rodin), avšak segreganční opatření zůstávala nadále v platnosti; také František II. roku 1798 potvrdil, že počet moravských židovských obcí má být 52.⁴⁵

Pro většinu moravských židů zmíněná opatření znamenala, že museli žít dále až do poloviny 19. století ve stísněném prostoru ghett⁴⁶ a že svobodní muži museli obtížně bojovat o přidělení familiantského čísla, aby se mohli legálně oženit, což se nezřídka pojilo s korupcí, podvody a poklesem soudržnosti židovských komunit.⁴⁷ Výjimka obsažená v tolerančním patentu z roku 1782 sice spíše než nějaké převratné opatření představovala pouze legalizaci dlouhodobé praxe vrchnosti tolerovat „užitečné židy“, díky této výjimce však židé mohli pobývat na Místecku již nejen díky benevolenci hukvaldské vrchnosti jako dříve, ale také v souladu se zákony – ovšem stále za podmínky, že vrchnost nebo nějaký státní úřad uznal činnost židů v dané lokalitě za dostatečně prospěšnou.

⁴³ LOHRMANN, Klaus. Die Toleranzpolitik Josefs II. im Vergleich der einzelnen Länder. In *Moravští židé v rakousko-uherské monarchii (1780–1918)*. Mikulov : Státní okresní archiv Břeclav, 2003. S. 7–18. – Spyra (2001), s. 21n.

⁴⁴ Scari (1835), s. 3.

⁴⁵ Miller (2004), s. 48–52.

⁴⁶ Například roku 1782 žilo téměř 2 000 prostějovských Židů v pouhých 58 domech. Na jeden dům tedy připadalo více než 30 osob. Viz DOKOUPILOVÁ, Marie. Feith Ehrenstamm a jeho dědictví v Prostějově (1763 – 15. 10. 1827). In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. S. 34.

⁴⁷ FIŠER, Rudolf. Třebíčští familianti v první polovině 19. století : Familiantský zákon v každodenním životě ghetta. In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. S. 7–20.

Podobnou rezignaci na vymáhání dodržování striktních opatření omezující rozvoj židovské populace lze pozorovat také na Těšínsku. Roku 1792 průzkum ukázal, že v této oblasti místo povolených 88 židovských rodin jich ve skutečnosti pobývalo 156. Dvorský dekret roku 1794 sice zakázal přijímat další židy, hospodářsky soběstačným židům ovšem pobyt dovolil, a tak de facto legalizoval nedodržování familiantského zákona ve Slezsku.⁴⁸

1.4. Boj o uznání užitečnosti

Změna postoje zeměpanských úřadů nejenže přinesla větší jistotu židům, kteří na Frýdecku a Místecku bydleli a získávali obživu, ale navíc povzbudila další židy, aby usilovali o získání trafiky nebo nějaké vrchnostenské arendy. Na Frýdecku a Místecku se takovou lákavou „užitečnou“ činností staly zejména židovské jídelny zřizované pro židovské obchodníky z Haliče. Význam židovských jídelen ještě více zvyšuje skutečnost, že sehrály důležitou roli ve vývoji náboženského života místních židů: stávaly se místem jejich setkávání,⁴⁹ na druhou stranu však boj o získání práva na provozování těchto jídelen místní židy značně rozdělával. Vážnost těchto sporů, často provázených udáváním a snahou svého židovského protivníka z oblasti úplně vystřadit, způsoby, jakými se židé snažili ze všech sil získat obživu mimo ghetto, jakož i vztahy mezi vrchnostenskými a zeměpanskými úřady dobře ilustruje spor mezi Valentinem Löwem a Salomonem Zwillingerem, jenž se odehrál v letech 1795–1796.⁵⁰

Roku 1789 převzalo olomoucké arcibiskupství od moravskoslezského místodržitelství statek (*Mayerhof*) ve Sviadnově, kolem něhož vznikla osada Koloredov,⁵¹ a roku 1795 pověřilo hukvaldský vrchní úřad, aby pronajal šenk, jenž tvořil součást statku.⁵² O statek se ucházel osoblažský familiant Salomon Zwillinger, již několik let pobývajícím ve Sviadnově (Koloredově) – jak se ovšem záhy zjistilo – bez příslušného vrchnostenského povolení. Jako zdroj své obživy uváděl výrobu knoflíků, hukvaldské vrchnosti ovšem z jeho činnosti neplynuly vůbec žádné příjmy, takže jej v žádném případě nebylo možné považovat za „vhodného k trpění“. Vrchní úřad se ve svém listě olomouckému arcibiskupství navíc zmínil o tom, že k němu na

⁴⁸ Spyra (2001), s. 24.

⁴⁹ Takovou roli sehrála také například židovská jídelna na předměstí Olomouce. – KLENOVSKÝ, Jaroslav – PAPOUŠEK, Miroslav. *Židovská obec v Olomouci : Historie, osobnosti, památky*. Olomouc : Židovská obec v Olomouci, 1998. S. 4. – KOŠTÁLKOVÁ, Veronika; NESLÁDKOVÁ, Ludmila. Olomoucká židovská komunita v éře modernizace do konce trvání rakouské monarchie. In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. S. 61–64.

⁵⁰ Sporu je věnován celý příspěvek Radka Lipovského ve sborníku *Židé a Morava*, jenž ovšem pojednává o záležitosti poměrně zjednodušeně a bez patřičného kontextu, jenž by pomohl pochopení nejen rozepře samotné, ale i motivace konání aktérů. – LIPOVSKI, Radek. Spor Salomona Zwillingera s Valentinem Löwem na Koloredově na konci 18. století. In *Židé a Morava XV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2009. S. 74–81.

⁵¹ Linhart (1929), s. 75.

⁵² ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2793, kart. 608, fol. 3–4.

Zwillingera přichází stále nějaké stížnosti, že se nesnese ani se svými souvěrci a že přijímá podezřelé návštěvy. Z těchto důvodů vrchní úřad olomouckému arcibiskupství navrhl jeho vypovězení z Koloredova do jeho židovské obce v Osoblaze.⁵³ Této situace využil další koloredovský žid Walentin (Foltin) Löw, syn Simeona Löwa, jenž oficiálně patřil do holešovské židovské obce a ve Sviadnově provozoval pronajatou vrchnostenskou kořalnu (*Brandweinhaus*).⁵⁴ Löw na vrchním úřadě udal, že Zwillinger ilegálně provozuje pohostinství pro procházející židovské obchodníky a cestující, čímž Löwovi a ve svém důsledku také vrchnosti způsobuje velké škody.⁵⁵ Zwillinger na to odpověděl dopisem na přerovský krajský úřad (se sídlem v Hranicích), v němž udal, že Löw získal vrchnostenský nájem, aniž by byl familiantem.⁵⁶ Po prošetření se však ukázalo, že Löw sice skutečně familiantem není, moravské gubernium jej však řadí do kategorie *überzahliger*,⁵⁷ takže pronájem sviadnovské kořalny proběhl zcela legálně.⁵⁸ Tento úskok tedy Zwillingerovi nijak neprospěl a hukvaldský vrchní úřad mu v březnu roku 1796 nařídil se vystěhovat z Koloredova.

Zwillinger se v této situaci snažil udržet v Koloredově tím, že se snažil rychle získat nějakou obživu, díky níž by jej vrchnost začala považovat ze trpění hodného. Na začátku roku 1796 se mu skutečně podařilo získat pacht na vybírání potravní daně od židů na Místecku (*freiberger Verzehrungsaufschlagsstation*).⁵⁹ Nedlouho poté se však Zwillingerovi dostal náhodou do rukou dopis adresovaný jeho odpůrci Walentinu Löwovi, neoprávněně jej otevřel⁶⁰ a na základě tohoto prohřešku mu nadřizený hranický výběrčí židovské potravní daně (*Verzehrungs Aufschlags Kollektant*) právě získaný pacht odebral a předal jej Löwovi.⁶¹ Zwillinger se na podzim téhož roku před hranickým výběrčím dokázal znedůvěryhodnit ještě více, neboť byl přistižen při pašování košer masa, másla a sýra.⁶²

Pronájem vybírání potravní daně Zwillingerovi tedy nevyšel, a tak se snažil získat čas tím, že se proti vypovězení hukvaldským vrchním úřadem odvolal k tamnímu justičnímu úřadu,⁶³

⁵³ Ibid., fol. 5–6.

⁵⁴ Ibid., fol. 17.

⁵⁵ Löw vyčíslil vzniklé škody na 161 zlatých a 30 krejcarů, přičemž Löw ročně odváděl hukvaldskému úřadu 580 zlatých. – Ibid., fol. 7–14.

⁵⁶ Ibid. fol. 15–16.

⁵⁷ Soupis „*přespočetných*“ židů byl proveden roku 1789 a zahrnoval všechny židy bez familiantského místa, jimž se nadále povoloval pobyt v zemi. – Scari (1835).

⁵⁸ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2793, kart. 608, fol. 17.

⁵⁹ Ibid., fol. 18.

⁶⁰ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2791, kart. 608.

⁶¹ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2792, kart. 608, fol. 2–4.

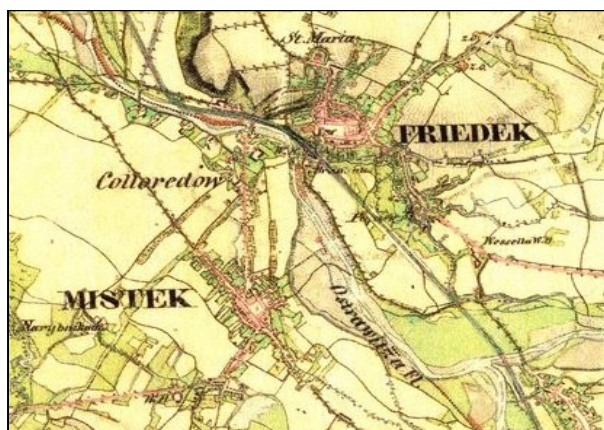
⁶² Ibid., fol. 9–12.

⁶³ ZAO, Vs Hukvaldy, iv. 2793, kart. 608, fol. 31–32.

arcibiskup jeho odvolání však zamítl,⁶⁴ podobně jako následně přerovský krajský úřad.⁶⁵ Nakonec se na počátku června odvolal k moravskoslezskému místodržitelství.⁶⁶

Mezitím Zwillinger stále hledal nějakou obživu, jíž by ospravedlnil svůj pobyt v Koloredově. Začal se u těšínského komorního inspektorátního úřadu (*K. k. Tabak und Sigel Gefäll Kammeral Inspektoratamt zu Teschen*) ucházet o licenci k prodeji tabáku. To se ovšem nelíbilo představitelům Koloredova, neboť by byli raději, kdyby tuto licenci získal jiný koloredovský – křesťanský – zájemce, a proto zaslali na hukvaldský vrchní úřad list, v němž požadovali vypovězení Zwillingera a přidělení licence křesťanskému uchazeči. Ani jednu žádost ovšem hukvaldský vrchní úřad nemohl splnit, neboť o vypovězení Zwillingera mělo nyní rozhodnout moravskoslezské místodržitelství a přidělování licence na prodej tabáku rovněž náleželo do kompetence jiného úřadu.⁶⁷ Nakonec Zwillinger licenci na konci května roku 1796

získal,⁶⁸ což arcibiskupská kancelář považovala za dostatečný důvod k povolení pobytu tomuto židovi za podmínky, že bude vrchnosti platit ročně toleranční poplatek 15 zlatých.⁶⁹ Zde ovšem přerovský krajský úřad zasáhl, neboť podle nedávného intimátu od moravskoslezského místodržitelství z roku 1795 mohl povolení k pobytu vydávat pouze krajský – a nikoli vrchnostenský – úřad.⁷⁰ Ostatně když hukvaldský vrchní úřad zaslal místodržitelství požadované vyjádření k Zwillingerově odvolání, hodnotí získání li-

Mapa 3: Císařská silnice vedoucí z od jihozápadu z Příbora do Místku a pokračující přes Koloredov a Frýdek na západ do Těšina (situace okolo roku 1836)

Zdroj: Druhé vojenské mapování.

cence na tabák tímto židem jako „*obcházení zákona*“ (*in fraudem legis*) v době, kdy mu již hrozilo vypovězení, a konstatoval, že tabákovou trafikou po něm snadno může přejmout některý křesťanský zájemce. Vrchní úřad zároveň upozornil na to, že Zwillinger je „*nepokojný člověk*“ (*ein unruhiger Mann*), jenž nedokáže vycházet ani se svými souvěrci, nezákonně provozoval pohostinství a výčepnictví a který byl také vyšetřován kvůli neoprávněnému

⁶⁴ Ibid., fol. 40–41.

⁶⁵ Ibid., fol. 45.

⁶⁶ Ibid., fol.

⁶⁷ Ibid., fol. 60–61.

⁶⁸ Ibid., fol. 80.

⁶⁹ Ibid., fol. 58–59.

⁷⁰ Ibid., fol. 70–71.

otevření cizího dopisu. Takové nespolehlivé osobě by podle názoru hukvaldského úřadu měla být tabáková licence odebrána podobně jako v dubnu pronájem výběru potravinové daně.⁷¹

Zwillingera nakonec zachránila skutečnost, že Koloredovem procházelo stále více židovských obchodníků. Arcibiskupská kancelář totiž usoudila, že nejlepším řešením otázky pronájmu nedávno získaného koloredovského šenku bude, když se v objektu koloredovského statku zřídí vedle šenku a palírny také židovská jídelna a celý objekt se pronajme Zwillingerovi. Kancelář proto požádala moravskoslezské místodržitelství, aby Zwillingerovi pobyt v Koloredově umožnilo. Moravskoslezské místodržitelství provozování židovské jídelny za „užitečnou činnost“ konečně uznalo a povolilo Zwillingerovi bydlet v Koloredově následujících šest let.⁷²

1.5. Zárodky společného náboženského života

Ze stejné doby, kdy si Zwillinger musel vybojovávat u vrchnostenských i státních úřadů povolení k pobytu, pochází i první ucelenější zprávy o náboženském životě židů v Koloredově a okolí. Podle vyjádření hukvaldského vrchního úřadu pro moravskoslezské místodržitelství ohledně Zwillingerova odvolání žili v té době v Koloredově vedle Zwillingera také dva nejmenovaní židé s vrchnostenským oprávněním.⁷³ Vrchní úřad měl kromě již zmiňovaného Walentina Löwa jistě na mysli obchodníka (*Handelsjud*) Jakoba Lichtensterna, kterého roku 1795 někdo udal přerovskému krajskému úřadu, že vykonává ve svém domě bohoslužby se svítkem tóry, což bylo podle Generálního řádu z roku 1754 zakázáno. Krajský úřad předal tuto věc k vyšetření hukvaldskému vrchnímu úřadu.⁷⁴

Lichtenstern při vyšetřování uvedl, že se ještě nikdy neopovážil konat ve svém obydlí modlitbu s tórou, přiznal však, že když u něj někdy o šabatu (*Schabestag*) přebývají polští židovští obchodníci, a sejde se tak minimální počet deseti dospělých mužů (tedy podle *halachy* mužů starších třinácti let) potřebných k zahájení modlitby (*minjan*), pak tito jeho hosté někdy se svou přivezenou tórou modlitbu vykonávají. Lichtenstern popíral, že by takové modlitby inicioval a konání bohoslužeb vysvětloval tím, že jen z důvodů zachování dobrých vztahů nechce svým hostům bránit v modlitbách a nutit je k návštěvě synagogy v jen několik minut vzdáleném Frýdku.⁷⁵ Zmínka o „frýdecké synagoze“ (*Frideker Synagoge*) je hodna pozornosti, neboť se sotva mohlo jednat o synagogu v pravém slova smyslu (tedy o budovu ur-

⁷¹ Ibid., fol. 84–89.

⁷² Ibid., fol. 95–96.

⁷³ Ibid., fol. 86.

⁷⁴ Ibid., fol. 145–146.

⁷⁵ Ibid., fol. 147–148.

čenou pouze pro náboženské účely). Ovšem dosud prozkoumané prameny se nezmiňují ani o modlitební místnosti v domě nějakého frýdeckého žida.⁷⁶ Například Janusz Spyra o „*prvním zorganizovaném náboženském životě*“ mluví až v souvislosti se založením „*prvního modlitebního shromáždění ve Frýdku*“ roku 1823.⁷⁷ Lichtensternova zmínka o „*frýdecké synagoze*“, vyslovená s naprostou samozřejmostí, ukazuje, že společný náboženský život v této oblasti existoval již na konci 18. století. Židovským bohoslužbám ve Frýdku ovšem úřady nemusely věnovat pozornost, neboť toleranční patent pro Slezsko z roku 1781 na rozdíl od tolerančního patentu pro Moravu tolerovaným židovským rodinám soukromé modlitby s tórou povoloval.⁷⁸ Záležitost modliteb u Lichtensterna krajský úřad nakonec uzavřel s tím, že Lichtenstern nesmí polským židům bohoslužby s tórou dovolovat.⁷⁹

Po zřízení židovské jídelny v Koloredově se Zwillinger ocitl v podobné situaci jako Lichtenstern, neboť také v jím pronajaté jídelně cestující polští židé nezřídka a „*bezstarostně*“ vykonávali své modlitby a bohoslužby. Zwillinger se snad chtěl vyhnout dalším nepříjemnostem s úřady v případě prozrazení těchto nedovolených modliteb, a proto se v březnu roku 1797 rozhodl požádat přerovský krajský úřad o oficiální povolení modliteb se svítkem tóry v jím pronajaté židovské jídelně. Zdůvodňoval to také tím, že nejbližší místo, kde takové modlitby mohou konat, se nachází až ve dvě míle (15 kilometrů) vzdáleném Příboře.⁸⁰ Krajský úřad vyzval hukvaldský vrchní úřad, aby prošetřil, zdali Zwillinger počítá s tím, že podle dvorského dekretu z roku 1787 bude muset ročně platit 50 zlatých své (tedy osoblažské) židovské obci.⁸¹ Vrchní úřad krajskému úřadu po prošetření doporučil Zwillingerově žádosti vyhovět, neboť dotyčný projevil ochotu uvedenou částku platit.⁸²

I přes toto doporučení ovšem krajský úřad Zwillingerovu žádost nakonec zamítl s tím, že židovští obchodníci si mají zařídit své záležitosti tak, aby se o šabat ubytovali v Příboře nebo v Těšíně, kde je bohoslužba s tórou povolena.⁸³ Zwillinger se nenechal odbýt a odvolal se k moravkoslezskému místodržitelství, přičemž tvrdil, že polští židé si cestu podle představ

⁷⁶ O „frýdecké synagoze“ se nezmiňuje především popis stavu židovstva na Těšínsku z roku 1828, podle kterého onoho roku na Těšínsku neexistovala žádná synagoga a zřízení židovské modlitebny bylo povoleno pouze židům v Bílsku (Moravský zemský archiv [MZA], B14 Moravské místodržitelství, sig. J 25, kart. 617, složka Teschner Kreis, fol. 15–16). Jiné prameny sice zmiňují po roce 1800 kromě modlitebny v Bílsku také existenci modlitebny v Těšíně, o „frýdecké synagoze“ ovšem mlčí (SPYRA, Janusz. *Židé v rakouském Slezsku (1742–1918) : Nástin dějin. In Židé ve Slezsku : studie k dějinám Židů ve Slezsku.* Český Těšín : Muzeum Těšínska, 2001. S. 27.).

⁷⁷ Spyra (1997), s. 8.

⁷⁸ Scari (1835), s. 82.

⁷⁹ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 1793, kart. 608, fol. 150–151.

⁸⁰ Ibid., fol. 101.

⁸¹ Ibid., fol. 109. – Scari (1835), s. 81.

⁸² ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 1793, kart. 608, fol. 103–105.

⁸³ Ibid., fol. 106.

krajského úřadu uspořádat nemohou, neboť se u něj zdržují až pět týdnů, což doložil svědectvím jednoho místeckého a jednoho koloredovského křesťanského úpraváře látek.⁸⁴ Tato svědectví mu ovšem spíše uškodila, neboť hukvaldský vrchní úřad provedl šetření, při němž se zjistilo, že Zwillinger výpovědi křesťanských svědků překroutil, neboť tito svědci mu potvrdovali pouze jediný případ, kdy u něj nějaký žid zůstal čtyři týdny kvůli porouchanému vozu, zatímco Zwillinger tato svědectví interpretoval tak, jakoby takové dlouhodobé pobyty byly zcela pravidelné. Jak však již bylo zmíněno výše, polští židovští obchodníci se v Koloredově zdrželi maximálně dva dny a pak pokračovali za obchodem do měst v okolí nebo do Brna či Vídně.⁸⁵ Místodržitelství pak přirozeně Zwillingerovi, jenž se před úřady opět znemožnil, vykonávání modliteb s tórou v Koloredově nepovolilo.⁸⁶

Další šetření, jež provedl hukvaldský vrchní úřad jen o pár let později roku 1805, dává nahlédnout do vztahu familiantů usazených na Místecku ke své domovské židovské obci. Vrchní úřad v Hranicích totiž zjistil, že tamní židovská obec neoprávněně vybírala peníze od židů, a požádal proto hukvaldský vrchní úřad o prošetření, zdali hranická židovská delegace nenavštívila také Isaiase Löwa, hranického familianta usazeného ve Frýdlantě.⁸⁷ Ten uvedl, že když byl před časem za obchody v Místku, potkal tam skutečně hranického žida Jakoba Adlera, jenž za ním zrovna mířil. Adler mu ukázal dva dopisy psané německy a jeden dopis v jidiš (*jüdisch geschrieben*), jež obsahovala jednak informaci, že vybrané peníze jsou určeny na pokrytí nákladů nějaké delegace vyslané hranickou židovskou obcí do Brna a Vídně, a pak také podpisy těch, kdo již do sbírky přispěli. Löw sice vlastně nevěděl, jaké poslání měla tato delegace mít, viděl však v seznamu dárců mnoho (zřejmě známých) jmen, a tak Adlerovi přispěl 20 zlatých.⁸⁸

Na přelomu 18. a 19. století se tedy společný náboženský život židů na Frýdecku a Místecku realizoval několika způsoby. Na Frýdecku mohli židé díky tolerančnímu patentu pro Slezsko z roku 1781 vykonávat soukromé modlitby ve svých obydlích, přičemž tyto pobožnosti navštěvovali kromě židů ze sousedního Místecka s největší pravděpodobností také cizí židovští obchodníci, neboť jinak by se zřejmě nedosáhlo *minjanu*. Na Místecku sice úřady konání bohoslužeb nepovolily, avšak vzhledem k malému respektu Salomona Zwillingera vůči úředním nařízením (viz neoprávněné otevření dopisu, pašování potravin, manipulace

⁸⁴ Ibid., fol. 113–115.

⁸⁵ Ibid., fol. 118–124.

⁸⁶ Ibid., fol. 128.

⁸⁷ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2795, kart. 608, fol. 2–3.

⁸⁸ Ibid., fol. 4–6.

s výpověďmi svědků), lze dosti dobře předpokládat, že zejména v koloredovské židovské jídelně se bohoslužby konaly i přes zákaz úřadů, přičemž *minjan* pomáhali naplňovat opět cizí židovští obchodníci.

Značně silné vazby pojily židy žijící na Místecku k té židovské obci, při níž měli familiantské místo a které odváděli daně. Z případu Isaiase Löwa vysvítá, že místní židé sice samozřejmě neznali dění ve svých židovských obcích kvůli svému vzdálenějšímu bydlišti detailně, v žádném případě jim však nebylo lhostejné, neboť obcím ochotně přispívali i dobrovolnými dary. Podobnou vazbu na svou židovskou obci lze sledovat také u osoblažského familiaanta Salomona Zwillingera. Když jej totiž Walentin Löw udal, že nelegálně provozuje pohostinství, přidal k své výpovědi také seznam osob přebývajících u Zwillingera, z něhož vyplývá, že během října a listopadu roku 1795 u něj kromě židů z relativně blízkého okolí (Ostrava, Hranice, Lipník, Holešov, Kroměříž) a kromě polských židů (zřejmě obchodníků) velmi často přebývali židé z Osoblahy.⁸⁹

1.6. Zrod modlitebního společenství: střet ideálu a reality

O téměř třicet let později, roku 1823, uzavřeli frýdečtí a koloredovští židé smlouvu o pořádání společných bohoslužeb a nákupu základního vybavení potřebného k modlitbám.⁹⁰ Vznik takového modlitebního společenství (*Minjanverein*) mimo židovskou obec nebyl až zas tak výjimečný. První takové společenství na Moravě vzniklo již v 2. polovině 18. století na předměstí Brna,⁹¹ na předměstí Olomouce jej pak místní židé založili okolo roku 1810⁹² a právo veřejné bohoslužby s tórou měli již na přelomu 18. a 19. století také židé v Krásně (dnes součást Valašského Meziříčí).⁹³ Zvláštní situace panovala na Těšínsku, kde se segregáční opatření neuplatňovala, židovské osídlení bylo rozptýlené a jediné viditelné pojitko představovalo společné placení daní. Židé se však snažili přidat k těmto ekonomickým vazbám také vazby náboženské, což se jim na počátku 19. století začalo dařit: roku 1800

⁸⁹ „Diese Tora wird zum allgemeinen öffentlichen Gebrauch der israelitischen Gebethversammlung für die Friedeck un Kolloredof wohnende Juden (mit ausnahme des Kolloredower traktenjuden Bernard Radiwill) freigegeben so wie auch fremde Reisende dieser Versammlung beiwohnen dürfen...“ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2793, kart. 608, fol. 11.

⁹⁰ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 14n.

⁹¹ BRUNNER, Moritz. Geschichte der Juden in Brünn. In GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn : Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929. S. 150.

⁹² OPPENHEIM, Berthold. Geschichte der Juden in Olmütz. In Gold (1929). S. 453. – Košťálková; Nesládková (2008), s. 62n.

⁹³ BALETKA, Ladislav. *Židé v dějinách Valašského Meziříčí*. Vsetín : Moravský zemský archiv Brně – Státní okresní archiv Vsetín, 2004. S. 16.

vznikla židovská modlitebna v Bielsku, následujícího roku v Těšíně a roku 1836 v Polské (dnes Slezské) Ostravě.⁹⁴

Již první odstavec zakládací smlouvy ovšem naznačuje jakési další vzájemné spory mezi místními židy. Součástí smlouvy totiž bylo následující ustanovení: „*Tato tóra bude určena k všeobecnému veřejnému používání israelitským modlitebním shromážděním židů bydlících ve Frýdku a Koloredově (s výjimkou koloredovského židovského provozovatele jídelny Bernarda Radiwilla), stejně jako také cizí cestující se mohou tohoto shromáždění účastnit...*“⁹⁵ Pro zodpovězení otázky, co vedlo zakladatele modlitebního spolku k tomu, aby svému židovskému sousedovi neumožnili účast na společných modlitbách, je opět potřeba prozkoumat dění okolo židovské jídelny v Koloredově.

Zřízení židovské jídelny v Koloredově mělo kromě zajištění stravy a ubytování pro židovské obchodníky také vyřešit spory mezi Walentinem Löwem a Salomonem Zwillingerem. Hukvaldský vrchní úřad nechal během roku 1797 při koloredovské vinopalně vystavět novou budovu, sestávající z předsíně, tří místností, kuchyně, komory, sklepa a konírny a pronajal ji na šest let jakožto židovskou jídelnu Zwillingerovi.⁹⁶ Dokdy měl Zwillinger jídelnu pronajatu, není zcela jasné, jisté však je, že roku 1809 se novým nájemcem židovské jídelny i vinopalny stal křesťan Joseph Altmann. Když po šesti letech žádal o prodloužení nájmu, zdůvodňoval svou žádost takto: „*Když se na něm [bývalém sviadnovském statku] dříve nacházel židovský nájemce jídelny, přicházely neustálé nářky a stížnosti kvůli pobytu nepořádné podezřelé chát-ry a krádežím a často byla na denním pořádku policejní vyšetřování, takže ani on sám se neubráníl podezření...*“ Prodloužení pronájmu pak mělo podle Altmanna zabránit opakování takové situace.⁹⁷ Brzy na to Altmann žádal o snížení nájmu ze 600 zl. na 400 zl. a jako důvod uvedl, že při vysokém nájmu by mohl jen obtížně konkurovat dvěma židovským jídelnám v sousedním Frýdku, jež jsou navíc zvýhodněny tím, že leží ve Slezsku, kde se na rozdíl od Moravy nevybírání žádná židovská potravní ani výčepní daň.⁹⁸

Hukvaldský vrchní úřad se ve zprávě olomouckému arcibiskupovi k prvnímu argumentu nevyjádřil a druhý argument odmítl. Žádost o snížení nájemného nicméně považoval za odůvodnitelnou kvůli nestabilitě měny.⁹⁹ Olomoucký arcibiskup souhlasil, a tak došlo k uzavření nové nájemní smlouvy s Altmannem, tentokrát však již jen na tři roky.¹⁰⁰ Roku 1818 Altmann

⁹⁴ Spyra (2001), s. 27. – GOLD, Hugo. Geschichte der Juden in Mährisch-Ostrau. In Gold (1929). S. 372.

⁹⁵ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, str. 39.

⁹⁶ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2959, kart. 637, fol. 7–8.

⁹⁷ Ibid., fol. 11–12.

⁹⁸ Ibid., fol. 15–16.

⁹⁹ Ibid., fol. 17.

¹⁰⁰ Ibid., fol. 18–24.

požadoval další snížení nájemného, což zdůvodňoval svou těžkou nemocí. Prostřednictvím svého syna Franze Altmanna nabídl nájem 200 zl., ale nakonec se o židovskou jídelnu přestal ucházet.¹⁰¹ Hukvaldský vrchní úřad se navíc tentokrát postavil proti tomu, aby jídelnu získal do nájmu křesťan, neboť ten pak stejně potřebuje židovského podnájemce kvůli židovským náboženským předpisům o stravování (*kašrut*), čímž křesťan samozřejmě přichází o část svého výnosu. Takovým způsobem Joseph Altmann pronajímal koloredovskou jídelnu Josephu Lichtensternovi.¹⁰²

Hukvaldský vrchní úřad proto upřednostňoval židovského uchazeče Jakoba Lichtensterna, jenž nabízel platit nájem 300 zl. a jehož hukvaldský vrchní úřad znal, neboť v Koloredově bydlel již 26 let¹⁰³ a od roku zde 1807 provozoval kožedělnu. (Tu předal roku 1817 svému synovi Dawidovi, jenž ovšem záhy zemřel.)¹⁰⁴ Výše zmíněný lipnický familiant Bernard Radiwill se snažil Lichtensternovu nabídku přebít tím, že kromě nájmu 300 zl. navrhl, že by jídelnu včetně 10 měřic pole a 2 měřic luk získal za 2000 zl. do emfyteutického vlastnictví, tedy do časově neomezeného nájmu.¹⁰⁵

Vrchnímu úřadu se prodej židovské jídelny nezdál výhodný, neboť pak by již nebylo možné snadno upravovat výši nájmu v případě proměny hodnoty peněz.¹⁰⁶ Olomoucký arcibiskup se nicméně k návrhu prodeje jídelny přiklonil, požadoval však uspořádání veřejné dražby.¹⁰⁷ Ta se vrchnosti vskutku vyplatila, neboť dražbu sice vyhrál Bernard Radiwill, avšak nikoli za jím navrhovaných 2000 zl., nýbrž za 5000 zl.¹⁰⁸ Tak vysokou částku, jejíž splácení se ostatně protáhlo,¹⁰⁹ byl Radiwill ochoten zaplatit zřejmě jen proto, že provozování židovské jídelny mohlo legalizovat jeho pobyt v oblasti. Již roku 1805 totiž hukvaldský vrchní úřad Radiwilla, „*častěji se zdržujícího v Místku*“ z tohoto města vypověděl, neboť „*nebyl způsobilý k toleranci*.“¹¹⁰ Velmi pravděpodobně se pak v oblasti zdržoval, až se mu nakonec podařilo získat židovskou jídelnu.

Nepřijetí Radiwilla zakladateli místního modlitebního společenství, mezi něž patřila také vdova po Dawidu Lichtensternovi, přitom nelze považovat za projev pouhé uraženosti ply-

¹⁰¹ Ibid., fol. 27.

¹⁰² Ibid., fol. 28.

¹⁰³ Ibid., fol. 29.

¹⁰⁴ Ibid., fol. 91.

¹⁰⁵ Ibid., fol. 27.

¹⁰⁶ Ibid., fol. 30.

¹⁰⁷ Ibid., fol. 33.

¹⁰⁸ Ibid., fol. 48.

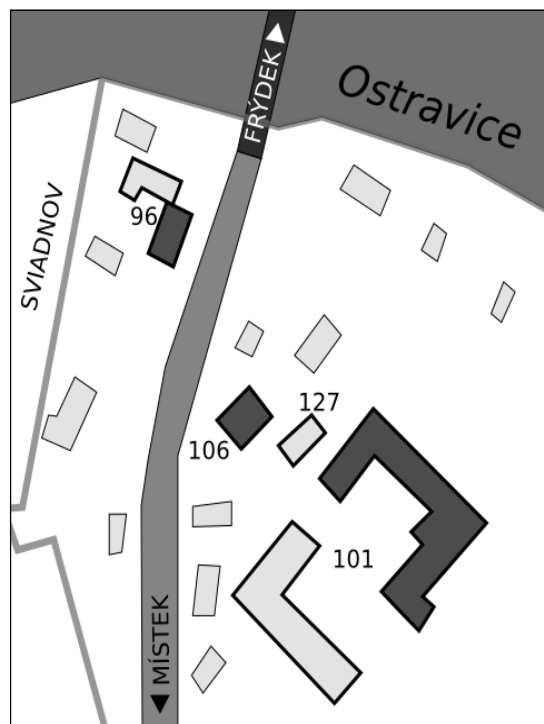
¹⁰⁹ Ibid., fol. 70.

¹¹⁰ SOKA FM, Archiv města Místek [AM Místek], inv. 331, kart. 5, fol. 167. – Lipovski (2006) uvádí, že pokyn k vypovězení dal ve svém přípisu místecký úřad, což je ovšem evidentně mylné tvrzení, neboť tento přípis je datován na Hukvaldech a podepsal se pod něj hukvaldský vrchní úředník Svoboda.

noucí z prohrané dražby. Radiwill totiž získáním časově neomezeného pachtu židovské jídelny zpochybnil oprávněnost pobytu Lichtensternů v Koloredově. Roku 1798 totiž Jakob Lichtenstern získal od vrchního úřadu v Koloredově půdu ke stavbě domu.¹¹¹ Stejného roku moravskoslezské místodržitelství na základě židovského tolerančního patentu povolilo, aby mu vrchní úřad pronajal polnosti patřící k bývalému sviadnovskému statku,¹¹² což si vrchní úřad vyložil jako povolení k Lichtensternově pobytu v Koloredově, ačkoli jej přerovský krajský úřad již dříve upozornil, že povolení k pronájmu půdy není rovno povolení k pobytu.¹¹³ Roku 1823 ostatně vrchní úřad konstatoval, že z dochovaných akt není jasné, zdali Lichtenstern k vystavění svého domu roku 1798 a kožedělny vedle svého domu roku 1807 měl politické povolení,¹¹⁴ což s největší pravděpodobností vypovídá

o tom, že vrchní úřad jednoduše Lichtensternův pobyt v Koloredově toleroval navzdory vůli státních úřadů. Zřízením kožedělny sice Jakob Lichtenstern získal živnost, jež ho opravňovala k pobytu mimo jeho židovskou obec,¹¹⁵ roku 1817 však kožedělnu předal svému synu Dawidovi, jenž záhy zemřel. Dawid po sobě zanechal jen vdovu a malé děti, které v daném okamžiku koželužnu provozovat nemohli. Pobyt Lichtensternů v Koloredově bylo možné (z hlediska vrchního úřadu, nikoli však z pohledu úřadů státních) zdůvodnit opět spíše jen povolením k pronájmu půdy.¹¹⁶

Roku 1818 však Radiwill nejenže Lichtensternům znemožnil získat další důvod pro jejich pobyt v Koloredově v podobě pronájmu židovské jídelny, ale navíc požádal vrchní úřad, jenž nyní disponoval půdou bývalého sviadnovského velkostatku, donedávna pronajatou Dawidovi

Mapa 4: Severní část Koloredova roku 1833 podle indikační skici.

tmavě: zděné budovy, světle: dřevěné budovy
 čp. 96: Ignaz Lichtenstern (kožedělna)
 čp. 101: Franz Altmann (vinopalna)
 čp. 106: Franz Altmann
 čp. 127: Wenzl Habernal (židovská jídelna)
 Zdroj: MZA, Indikační skici, mapa: Sviadnov.

¹¹¹ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2959, kart. 637, fol. 91.

¹¹² Ibid., fol. 9.

¹¹³ ZAO, AO, inv. 3265, sig. E V a 64 / 5.

¹¹⁴ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2959, kart. 637, fol. 91.

¹¹⁵ Ibid., fol. 25.

¹¹⁶ Ibid., fol. 91–94.

Lichtensternovi, aby tuto půdu pronajal jemu.¹¹⁷ Olomoucký arcibiskup Radiwillově žádosti skutečně vyhověl, a tak mu hukvaldský vrchní úřad těchto 10 měřic polností pronajal na 6 let.¹¹⁸ Tím v podstatě zanikly všechny důvody, proč by Lichtensternové měli být v Koloredově dále trpěni. Nelze se tedy vůbec divit, že místní židé Radiwilliho mezi sebe nepřijali.

Ostatně ani Radiwillův pobyt se nezakládal na zcela pevných základech. Když hukvaldský vrchní úřad zaslal na ředitelství arcibiskupských statků návrh nájemní smlouvy s Radiwillem, vznesl arcibiskupský advokát námitku, že židé nemohou vlastnit nemovitý majetek kromě fabrik, vinopalen, kožedělen a potašáren, a koupi židovské jídelny by tedy měly schválit zeměpanské úřady.¹¹⁹ Hukvaldský vrchní úředník se asi obával, že tyto úřady by prodej židovské jídelny židovi neschválily a že by navíc začaly prošetřovat, na jakém základě Radiwilla a snad i Lichtensterna toleruje. Připomínky arcibiskupského advokáta proto odbyl s poukazem na povolení, jež vydal přerovský krajský úřad Radiwillovi, že se může zúčastnit dražby židovské jídelny.¹²⁰

Nakonec však podnět k prošetření Radiwillova pobytu v Koloredově přišel na přerovský krajský úřad roku 1832 od lipnického familianta Löbla Judy Herdowitze,¹²¹ podnájemce koloredovské židovské jídelny.¹²² V tu dobu totiž Radiwill jídelnu nevlastnil, neboť koupě jídelny pro něj zřejmě představovala příliš velkou finanční zátěž, takže nebyl schopen splácet své dluhy Wenzlu Habernalovi, jemuž následně hukvaldský vrchní úřad koloredovskou židovskou jídelnu roku 1830 předal.¹²³ Vrchní úřad nicméně krajskému úřadu sdělil, že Radiwilli může být v Koloredově dále tolerován, neboť má stále pronajaty vrchnostenské polnosti.¹²⁴ Krajský úřad jako již před téměř čtyřiceti lety upozornil na to, že samotný pacht k oprávněnosti pobytu žida mimo jeho židovskou obec nestačí a že je k tomu potřeba povolení státních úřadů.¹²⁵ Než ovšem vrchní a krajský úřad dokázaly celou záležitost uspokojivě vyřešit, Bernard Radiwill roku 1833 zemřel. Krajský úřad pak jen vrchnímu úřadu sdělil, že v případě opětovného pronájmu jídelny židovi bude lepší, když se vyřídí politické povolení k toleranci (*Duldungsbewilligung*).¹²⁶

¹¹⁷ Ibid., fol. 67–68.

¹¹⁸ Ibid., fol. 70.

¹¹⁹ Ibid., fol. 81–82.

¹²⁰ Ibid., fol. 103.

¹²¹ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2796, kart. 608, fol. 2.

¹²² ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2959, kart. 637, fol. 185.

¹²³ Ibid., fol. 3–6.

¹²⁴ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2796, kart. 608, fol. 2.

¹²⁵ Ibid., fol. 3.

¹²⁶ Ibid., fol. 4–10.

Pobyt Lichtensternů nakonec zpochybněn zřejmě nebyl, a to zřejmě díky tomu, že Ignaz Lichtenstern, polosírotek po Dawidu Lichtensternovi, brzy navázal na otcovo kožedělné řemeslo, čímž pobyt své rodiny v Koloredově legalizoval.¹²⁷

1.7. Zakladatelé modlitebního společenství

Kromě Ewy Lichtensternové, vdovy po Dawidu Lichtensternovi, se pod zakládací smlouvu modlitebního spolku (*Gessellschafts-Vertrag*, dále Ver)¹²⁸ podepsal také Leopold Lewin, Josef Munk a Aron Spitzer. Modlitebnu si zařídili nejdříve v budově koloredovského hostince „Bykovna“, později ji přesunuli do dřevěného domu na frýdeckém břehu Ostravice a nakonec do domu rodiny Samuelů v Koloredově. Zakládající čtveřice zakoupila základní bohoslužebné předměty: svitek tóry, svatostánek (*aron ha-kodeš*) i oponu (*parochet*), pult, několik svícňů a zástěnu (*mechica*) k oddělení prostoru pro ženy.¹²⁹

Nákup náboženských předmětů pro modlitebnu nepředstavoval levnou záležitost; jen základní vybavení nakoupené roku 1823 stálo 129 zlatých a 12 krejcarů, přičemž každý zakládající člen se na této investici podílel jednou čtvrtinou (Ver § 1). Zřízení modlitebního spolku tudíž nebylo pouze projevem rostoucího počtu židů, nýbrž také jejich relativně dobrého ekonomického zázemí. Obživu koloredovské rodiny Lewinů se zatím nepodařilo zjistit, u ostatních tří zakladatelů

Obrázek 1: Budova hostince v lokalitě Veselá (dnes nese název U Křivého psa)

Autor: Daniel Baránek

však významný zdroj příjmů představovaly židovské jídelny. Význam židovské jídelny pro Lichtensterny již byl zmíněn, stranou ovšem doposud zůstaly frýdecké židovské jídelny.

První židovskou jídelnu ve Frýdku v lokalitě Veselá provozovala rodina Munků,¹³⁰ jež se do Frýdku přistěhovala před více než sty lety. Roku 1821 ji zdědil po svém otci Abrahámovi právě Josef Munk,¹³¹ který podle seznamu desíti frýdeckých obchodníků z roku 1822 „*spekuloval s kapesními hodinkami a jinými drobnostmi*“, aniž by ovšem měl k této činnosti licen-

¹²⁷ Ignaz Lichtenstern je uveden na indikační skice obce Sviadnov jako majitel domu čp. 96 (MZA, D9 Indikační skici, sig. MOR263618330).

¹²⁸ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 39–42.

¹²⁹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 38n.

¹³⁰ V písemnostech hukvaldského panství se židovská jídelna provozovaná Munky roku 1803 lokalizuje „před město [Frýdek]“ („*vor der Stadt [Friedek]*“; ZAO, VS Hukvaldy, inv. 2959, kart. 637, fol. 142.) a roku 1815 se popisuje jako „frýdecký městský pouliční hostinec Wesselka“ („*friedeker städtischer Strassenwirthshaus Wesselka*“; *ibid.*, fol. 15.).

¹³¹ Juřák (2005), s. 109. – Spyra (1997), s. 8.

ci nebo živnostenské oprávnění.¹³² Pustil také do obchodu s bavlněným sukem a nakonec se rozhodl látky také sám upravovat. Roku 1832 získal řádné tovární oprávnění na provozování manufaktury, v podzámčí zakoupil starý mlýn a tam začal barvit a bělit látky odkupované od domácích tkalců.¹³³ Nadále provozoval také svou židovskou jídelnu, jež roku 1836 představovala třetí největší výčep ve Frýdku a pokrývala 9 % veškerého výčepu ve Frýdku.¹³⁴

Vznik druhé frýdecké jídelny povolilo moravskoslezské místodržitelství i přes protest Salomona Zwillingera roku 1803, nacházela se hned u koloredovského mostu a provozoval ji Michael Spitzer,¹³⁵ s nímž snad byl opavský familiant a spoluzakladatel modlitebního společenství Aron Spitzer příbuzný. Není zcela jasné, jestli Aron Spitzer jídelnu později provozoval – ve 20. letech 19. století je zmiňován jen jako drobný obchodník (*Krämmmer*, 1828)¹³⁶ se střížným zbožím (*Schnitwarenhandel*, 1823)¹³⁷ – nicméně roku 1848 se věnoval obchodování s potravinami¹³⁸ a jeho syn Michael Spitzer jr. roku 1860 židovskou jídelnu provozoval,¹³⁹ takže je pravděpodobné, že činnost Arona Spitzera se na tuto frýdeckou židovskou jídelnu úzce vázala.

Zakládání židovského modlitebního společenství se zúčastnili snad všichni židé z Frýdku a Koloredova kromě Radiwilla, neboť pobyt nějaké jiné rodiny okolo roku 1823 není v této lokalitě doložen. Počet místních židů příliš nestoupl ani během následujících desetiletí, jelikož až do poloviny 19. století mohli na Frýdecku a Místecku bydlet pouze ekonomicky dobře situovaní židé, kteří měli dostatek prostředků na to, aby si mohli pronajmout nějakou vrchnostenskou arendu. V případě chudších Židů se i nadále důsledně uplatňovala protižidovská opatření, takže tempo nárůstu židovské populace v této oblasti nicméně stále zůstávalo pozvolné. Dlouhodoběji se do Koloredova přistěhoval snad jen na konci 20. let Isaak Löw z blízkého Frýdlantu, jenž vlastnil familiantské místo v Opavě a v Koloredově si pronajal vinopalnu (*Brandtweinhaus*).¹⁴⁰ Gregor Wolny ve svém místopise z roku 1835 uvádí, že v místecké části hukvalského panství žilo celkem jen 36 židů (19 v Koloredově, 10 ve Frý-

¹³² SOKA FM, Archiv města Frýdek [AM Frýdek], inv. 536, kart. 33, složka 1823, č. j. 1191/1822.

¹³³ POLÁŠKOVI, Jaromír a Jiřina. Židovské podniky a domy ve Frýdku-Místku. In *Židé a Morava XII. Kroměříž* : Muzeum Kroměřížska, 2006. S. 51–52. – Juřák (2005), s. 109.

¹³⁴ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 536, kart. 33, složka 1836, č. j. 1820/1836.

¹³⁵ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2959, kart. 637, fol. 130–165. – Janusz Spyra Munkovu a Spitzerovu jídelnu chybně ztotožňuje (SPYRA, Janusz. *Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austriackim (1742-1918)*. Katowice : Muzeum Śląskie, 2009. S. 154.). Uvedené materiály z fondu Vs Hukvaldy (zejména fol. 142) se ovšem o Munkově a Spitzerově jídelně zmiňují zcela jasně jako o dvou různých jídelnách.

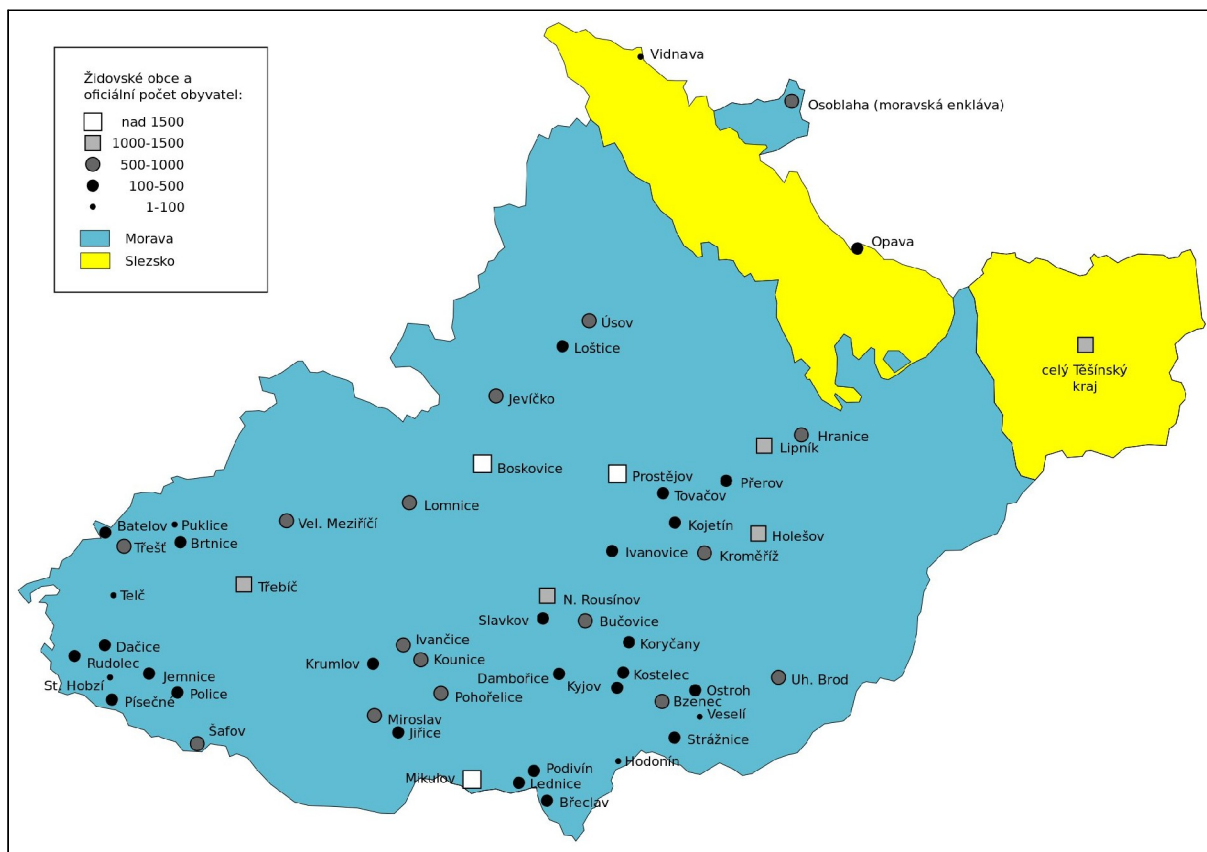
¹³⁶ MZA, B 14, kart. 617, složka Teschner Kreis, fol. 14.

¹³⁷ Národní archiv [NA], Židovské kontrolní matriky [HBM], inv. 941, matrika narozených, č. 13.

¹³⁸ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 536, kart. 33, složka 1847–1847, č. j. 1735/1848.

¹³⁹ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 551, kart. 124, složka G 1860, č. j. 360/1860 a 609/1860.

¹⁴⁰ Lipovski (2006), s. 90. – Polášek (2003), s. 159.

Mapa 5: Židovské obce v Zemi moravskoslezské roku 1835

Zdroj dat: SCARI, Hieronymus von. *Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen*. Brünn : L. W. Seidel, 1835. S. 5–7.

dlantě a 7 na Hukvaldech),¹⁴¹ tento údaj ovšem nemůže být úplný, protože ve stejné době bydleli židé například také v Brušperku.¹⁴² Úplnější údaje obsahuje katalog olomoucké arcidiecéze z roku 1844. Podle něj žilo na Místecku asi 84 židů.¹⁴³ Ve Frýdku podle Lipovského a Ivany Slezáčkové roku 1837 pobývalo 18 židů.¹⁴⁴ Před rokem 1848 tedy na Frýdecku a Místecku bydlelo odhadem 100 židů. Společného náboženského života se ovšem kromě nevelkého počtu místních židů mohli účastnit také židovští obchodníci přicházející především z Haliče, kteří nejen vykupovali od místních venkovských tkalců jejich výrobky, ale také začali jejich práci organizovat jakožto nákladníci.¹⁴⁵

¹⁴¹ WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren. I. Band: Prerauer Kreis*. Brünn : L. W. Seidelschen Buchhandlung, 1835. S. 144.

¹⁴² SOKA FM, Archiv města Brušperk [AM Brušperk], inv. 376.

¹⁴³ Katalog uvádí počty židů v jednotlivých farnostech, nikoli v obcích: Místek: 25, Brušperk 10, Frýdlant: 15, Metylovice: 5, Ostravice: 6, Paskov: 14, Hukvaldy: 6, Kozlovice (součástí farnosti byla mj. Lhotka a Měrkovice): 3. – KOUŘIL, Miloš. K počtu židů v olomoucké arcidiecézi v r. 1844. In *Moravští židé v rakousko-uherské monarchii (1780–1918)*. Mikulov : Státní okresní archiv Břeclav, 2003. S. 213–217.

¹⁴⁴ LIPOVSKI, Radek; SLEZÁČKOVÁ, Ivana. Analýza židovské populace města Frýdek podle teritoriálního původu a socioekonomického postavení. In *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity : Historie*. 2007, č. 14, s. 210n.

¹⁴⁵ Lipovski (2006), s. 94.

1.8. Legalizace modlitebního společenství

Místní židé ovšem své modlitební společenství roku 1823 s největší pravděpodobností založili bez vědomí úřadů a modlitby s tórou vykonávali ilegálně. Roku 1844 totiž Jakob Lichtenstern požádal moravskoslezské místodržitelství o povolení držet tóru,¹⁴⁶ což implikuje, že dříve modlitby probíhaly nezákonně. Rozhodnutí legalizovat držení tóry snad souvisí s dvěma dalšími událostmi.

Roku 1834 emfyteutický vlastník židovské jídelny Wenzl Habernal prodal toto zařízení Jakobu Lichtensternovi, úřady však tento prodej nepotvrdily a celá záležitost zůstala nevyřízena.¹⁴⁷ O deset let později Habernal úřady urgoval s tím, že by rád věc uzavřel ještě před svou smrtí. Tentokrát jej hukvaldský vrchnostenský úřad vyslyšel, prodej schválil a uzavřel s Lichtensternem v únoru 1845 nájemní smlouvu.¹⁴⁸ Lichtenstern tak nyní židovskou jídelnu nevlastnil již jen *de facto*, nýbrž *de iure*. Stejně tak chtěl Lichtenstern dát do pořádku rovněž právní náležitosti spojené s užíváním tóry. Další událost ovšem naznačuje, že se z Lichtensternovy strany nemuselo jednat o pouhé tíhnutí k naplnění práva, ale zřejmě taky obavy z vyzrazení modlitebního spolku. Naznačuje to výslech Philippa Landsbergera na podzim roku 1845, zdali nedrží nedovoleně tóru. Landsberger u výslechu uvedl, že tóru sice vlastní, je však uložena nikoli u něj doma, nýbrž v těšínské synagoze.¹⁴⁹ To mohla být skutečně pravda, neboť statuta modlitebního spolku se zmiňují o dvou náboženských knihách: o „svitcích tóry“ (*Thorarollen*), které vlastnil Josef Munk a Ignatz Lichtenstern a užívaly se zřejmě při modlitbách místních židů, a o „knize“ (*Sefer*), kterou vlastnil Landsberger a jež skutečně mohla být v Těšíně uložena.¹⁵⁰

Ať už byla Lichtensternova žádost motivována jakkoli, úřady ji začaly řešit. Přerovský krajský úřad, do jehož kompetence schválení modliteb s tórou spadalo, se zajímal především o počet potenciálních účastníků těchto modliteb. Hukvaldský vrchní úřad tedy krajskému úřadu zaslal seznam místních židů. Z něj vyplynulo, že v Koloředově žilo 26, ve Frýdlantě 9 a na Hukvaldech 11 židů, v místecké části hukvaldského panství tedy celkem 46 židů, přičemž oblastí procházelo také množství obchodníků s dobytkem a textilním zbožím.¹⁵¹ Na jiném sezna-

¹⁴⁶ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2793, kart. 608, fol. 144.

¹⁴⁷ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2959, kart. 637, fol. 113–119.

¹⁴⁸ Ibid., fol. 120–127.

¹⁴⁹ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2793, kart. 608, fol. 172–173.

¹⁵⁰ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 16.

¹⁵¹ „Zu Kolloredow wohnen: I. Jakob Lichtenstern mit 4 Kindern, und Gattin Theresa; II. Ignatz Lichtenstern, Görber und Gattin Maria, dann dessen Mutter Ewa mit ihrem Ehemann Ignatz Lewin; III. Philip Landsberger, Pächter der Altmannscher Brandweimbrennerei mit seiner Gattin Rebeca und 7 Kindern; IV. Isaak Löw, Brandweinhauspächter in Friedland mit Gattin Babetta und 7 Kinder; V. Gerson Schönhof, Brandweinhauspächter in Hoschwald mit Gattin Maria und 9 Kinder; VI. der Schächter Isak Fried mit Gat-

mu hukvaldský vrchní úřad navíc uvedl také po jedné židovské rodině v Paskově a v Žabni.¹⁵² Nejbližší synagoga se nacházela v 7 mil vzdálených Hranicích, a ve 3 míle vzdáleném Těšině. Na doporučení vrchního úřadu koncem roku 1845 moravskoslezské místodržitelství Lichtensternovi držení tóry (*häusliche Gebeththora*) povolilo, čímž mu jakožto hranickému familiantovi vznikla povinnost za užívání tóry odvádět hranické židovské obci 50 zl. ročně.¹⁵³

Legalizace židovského modlitebního spolku pak měla ještě dohru. Jen několik měsíců si totiž ostatní koloredovští židé u hukvaldského vrchního úřadu stěžovali, že Lichtenstern podepsal žádost o držení tóry jejich jménem, ale pak je o udělení povolení neinformoval a zabral si celou modlitebnu pro sebe a pro „polské“ (*Pollische*) židy, kteří se v jeho židovské jídelně ubytovali.¹⁵⁴ To by naznačovalo, že Jakobu Lichtensternovi se nejednalo ani tak o to, aby legalizoval modlitby místních židů, nýbrž spíše o to, aby zajistil dobré a zákonné služby židovským obchodníkům přicházejícím do židovské jídelny, jejímž právoplatným vlastníkem se právě stal. Podpisů místních židů pak – alespoň podle jejich tvrzení – využil jenom k tomu, aby příslušné povolení získal.

Záznam o reakci vrchnosti se v příslušném aktovém materiálu nedochoval, zřejmě však stačilo pouhé napomenutí Lichtensterna. Dochovala se však zmínka o jiném dokumentu, jenž měl podobným nedorozuměním zabránit. Jedná se o statuta (*takanot*) židovského modlitebního spolku (*T'kanoth w'hinhagoth für das Beth ha'knesseth im Dorfe Kolloredow*, dále TakKol) a shrnutí jednotlivých bodů těchto statut se dochovalo v pamětním zápise sepsaném v letech 1925–26 Bernhardem Krausem, bývalým ředitelem frýdecké židovské školy.¹⁵⁵ Originál se s největší pravděpodobností nedochoval, takže Krausův souhrn představuje jediný dostupný zdroj poznání fungování židovského modlitebního spolku v Koloredově. Dokument není datován, jména v něm zmíněná jej ovšem umožňují zařadit právě do období legalizace koloredovského modlitebního spolku.¹⁵⁶ Co se týče jazyka, Kraus uvádí, že statuta byla „*zapsána hebrejskými písmeny v německé řeči s příměsí mnoha hebrejských slov*“, čímž měl zřejmě na mysli jidiš.

tin Rosalia und 5 Kinder; dann die reisenden jüdischen Ochsenhändler und andere israelitische Handelsleute... – ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2793, kart. 608, fol. 172–173.

¹⁵² „... Abraham Kohn in Paskau, der Žabňeher Bestandmann Kohn...“ – Ibid., fol. 140.

¹⁵³ Ibid., fol. 133.

¹⁵⁴ Ibid., fol. 174–177.

¹⁵⁵ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 14–17.

¹⁵⁶ TakKol § 11 zmiňuje čtyři jména. *Josef Munk* bydlel již desetiletí ve Frýdku, *Isaak [Ignatz] Lichtenstern* také v Koloredově. *[Philipp] Landsberger* se ovšem v dalších pramenech objevuje až právě v polovině 40. let, a *Dr. [Josef] Ziffer* dokonce až ke konci téhož desetiletí.

V širším slova smyslu se výrazem *takanot*¹⁵⁷ označují ustanovení, jež řeší požadavky nové doby, se kterými *halacha* nepočítala.¹⁵⁸ V užším slova smyslu pojem *takanot* (resp. *takanot ha-kahal*, tj. „obecní *takanot*“) označuje ty regule, které ošetřovaly vztahy mezi členy určité židovské komunity anebo mezi celými židovskými obcemi.¹⁵⁹ Základním rysem *takanot* je tedy zejména jejich aktuálnost, přizpůsobivost a tvárnost.¹⁶⁰ Aktuálnost *takanot* ovšem nezřídka šla na úkor systematickosti, což se projevovalo třeba v podobě množství přídavků k základnímu textu statut. Ustanovení se také mnohdy dotýkala jen problematických otázek, měla vymýtit nějaký nešvar v komunitě anebo potenciálním nevhodným praktikám předejít. O samozřejmých a nekonfliktních záležitostech se *takanot* často ani nezmiňují a zaběhnuté instituce a funkce prostě předpokládají, aniž by popisovaly jejich detailnější podobu.¹⁶¹ Stejný nesystematický charakter vykazují i koloredovské *takanot*.

Vzestup *takanot* evropských židovských komunit lze sledovat od konce 10. století,¹⁶² Na Moravě dosáhl rozvoj *takanot* vrcholu v 17. století, kdy vzniklo nejen velké množství statut jednotlivých židovských obcí, ale dokonce statuta orgánu zastřešující všechny moravské židovské obce (*Šaj takanot*).¹⁶³ Rozvoj *takanot* ovšem ve velké míře závisel na rozsahu autonomie židovských obcí, takže s klesajícími možnostmi židovských komunit spravovat své záležitosti upadal i význam *takanot*. Již od roku 1720 statuta jednotlivých židovských obcí podléhala státní kontrole, roku 1754 pak Marie Terezie nahradila *Šaj takanot* vlastním *Gene-*

¹⁵⁷ Souhrnné odborné pojednání o *takanot* doposud chybí. K dispozici tak jsou většinou pouze edice jednotlivých *takanot* – srv. ארנון והנהגה, תקנות ופנקסי קהל [נחום רקובר]. ירושלים : מרכז זלמן שזר. = *The community : Organization and government* [ed. Nachum Rakover]. Jerusalem : The Zalman Shazar Center, 1977. – Stručnou charakteristiku a přehled vývoje nabízí *Encyclopaedia Judaica*. Vol. 19. 2nd ed. Detroit : Thompson Gale, 2007. – Důkladnější rozbor žánru *takanot* přinesl až LITT, Stefan. *Pinkas, Hahal and the Mediene : The Records of Dutch Ashkenazi Communities in the Eighteenth Century as Historical Sources*. Leiden : Brill, 2008.

¹⁵⁸ *Encyclopaedia Judaica*, vol. 19, s. 454.

¹⁵⁹ FINKELSTEIN, Louis. *Jewish self-government in the middle ages*. New York : The Jewish Theological Seminary of America, 1924. S. 23.

¹⁶⁰ Text statut židovských obcí často obsahuje slovní obrat „*corech ša'a*“ (צורך שעה, „aktuální potřeba“) nebo přímo zahrnuje pravidla pro přijetí nového ustanovení (אברהם נפתלי צבי רות). ספר תקנות ניקולשבורג = *Constitutiones Communitatis Judaeorum Nikolsburgiensis* [ed. Ernest Roth]. Jerusalem; Tel Aviv : M. Newman, Publishing Company, 1961. [*Takanot Nikolsburg*, dále TakNik] § 265–266). Někdy se stanovovala doba platnosti *takanot*, po jejímž vypršení musela obec přijmout nová aktualizovaná statuta (ABRAHAMS, Israel. *Jewish life in the middle ages*. London : Edward Goldston, 1932.)

¹⁶¹ Finkelstein (1932), s. 32.

¹⁶² Výrazným podnětem k rozvoji *takanot* se stala pravidla Gerschoma ben Jehuda (Rabbenu Gerschom, asi 960–1028/1040), jimiž se snažil zajistit koordinaci mezi roztržštěnými židovskými obcemi v Porýní, a zabránit tak například případům, kdy jednotliví Židé před svými závazky v jedné obci utíkali do obce druhé. – Finkelstein (1924), s. 33, 51.

¹⁶³ Název (תקנות) podle počtu 311 paragrafů. Edice: [ישראל היילפרין]. תק"ח – ת"י (תקנות) = *Constitutiones Congressus Generalis Judaeorum Moraviensium (1650–1748)* [ed. Israel Halpern]. Jerusalem : Mekiza Nirdamim, 1951. – Spolu s *takanot* regulující záležitosti židovstva v polsko-litevské unii se jednalo o nejvýznamnější *takanot* ve středovýchodní Evropě. (*Encyclopaedia Judaica*, vol. 19, s. 458n.)

*rálním řádem*¹⁶⁴ a úpadek moravských *takanot* pak dovršil Josef II., když roku 1784 razantně omezil soudní autonomii židovských obcí, čímž se výrazně zmenšil rozsah oblastí, jež statuta regulovala. Také koloredovské *takanot* mohly stanovovat pravidla jen pro omezený okruh oblastí, na druhou stranu představují jedny z vůbec posledních statut židovských obcí na Moravě a ve Slezsku, která si židovská komunita vytvořila sama, neboť od 2. poloviny pravidla jejich formu z podstatné části ovlivňoval spolkový zákon.

Stephan Litt považuje za základní témata *takanot* následující: volby, členství, finanční záležitosti, náboženské instituce (synagoga, rituální lázeň, hřbitov), dobročinnost, nemovitosti, disciplinární opatření.¹⁶⁵ Jelikož židovské náboženské instituce se v Koloredově teprve rodily, otázku nemovitostí *takanot* zcela opominuly a také problematiku náboženských institucí redukovaly spíše jen na náboženské funkce.

Polovina koloredovských *takanot* (TakKol) řeší majetkoprávní a finanční záležitosti. *Minjanverein* totiž nedisponoval právem právem vybírat od svých členů daně, toto právo měly pouze židovské obce a místní židé museli navíc platit daně té židovské obci, v níž vlastnili familiantské místo. Zdrojem příjmů modlitebního spolku tedy zůstaly jen dobrovolné příspěvky do fondu *cdaka* (*Z'dakah*, צדקה). Podobně jako v jiných moravských židovských komunitách proudily peníze do *cdaky* třemi způsoby: skrze kasičku umístěnou v modlitebně (TakKol § 5: *Z'dakahbüchse*; TakNik¹⁶⁶ § 66: מתן סתר *matan seter*, „skrytý dar“), zpoplatněním předčítání z tóry při bohoslužbě (*alija le-tora*, עלייה לתורה, „výstup k Tóře“) a skrze pokuty ukládané za přestoupení dohodnutých pravidel.

Zatímco první způsob v Koloredově nevykazuje žádné zvláštnosti, u druhého zdroje příjmu stojí za to se zastavit. V Mikulově probíhalo zpoplatnění předčítání z tóry (nazýváno jako מכירות המצות *mechirot ha-micva*, „prodej *micvot*“, TakNik § 32) a dalších úkonů s tím spojených následujícím způsobem: *šamaš* v synagoze obcházel celou *bimu* a ptal se přítomných, kdo by se chtěl připojit ke koupi některé z *micvot*, přičemž se lišila sazba pro všední den, šabat a svátky a pohybovala se od 10 do 200 krejcarů. V Koloredově však do prodeje *micvot* vstoupil prvek soutěživého napětí: před každým předčítáním z tóry probíhala dražba (Ver § 1) a předčítal pak ten, kdo nabídl nejvyšší částku. Vítěz dražby navíc musel ještě ke každému stu krejcarů připlatit 6 krejcarů do kasičky *cdaka* (TakKol § 5).

¹⁶⁴ Halpern (1921), s. 11n. – Marada (1987), s. 94–107.

¹⁶⁵ Litt (2008), s. 7.

¹⁶⁶ *Takanot* mikulovské židovské obce, sepsány po roce 1720; srv. pozn. 160.

Tento zvyk, který Kraus nazývá *schnodern* (šnudrování, od שנדור *še-nadar*, „ten, který daroval“) anebo *Aliyothversteigerung* („dražba alije“), se ve frýdecko-místecké židovské komunitě dochoval až do 30. let 20. století. Zmiňuje se o něm ve svých vzpomínkách Eva Kalinová, která pochází z místecké asimilované židovské rodiny. Její otec Oskar Landsberger, majitel jedné textilní továrny v Místku, chodil do synagogy pouze o Jom kipur: „*Jednou za rok se chodilo do toho našeho templu, a to na Jom kipur. Otec tam chodil na něco, čemu se říká schnudern – rabín nebo někdo je vyzval, kolik dávají kehile [židovské obci], tak on řekl obnos a to se zapsalo. [...] Otec tam chodil a říkal: ‚Já tam musím jít, poněvadž musím jít na to schnudern.‘ Ten výraz mi zůstal v paměti, možná, že ho užívám úplně nesprávně, ale tak mi to zůstalo v paměti.*“¹⁶⁷ Vítězství v dražbě čtení z tóry tedy představovalo značně prestižní záležitost, při níž mohli židé demonstrovat své finanční možnosti (Kraus: „*Vyvolání k Tóře představovalo pro tehdejší ‚Balbattin‘ [hlavy rodin] něco váženého a hodnotného.*“; TakNik § 48, 51).

Případný zdroj příjmů mohly konečně tvořit pokuty od 1 do 3 zlatých, pokud si někdo „*svévolně troufl začít s modlitbami dřívě.*“ (TakKol § 3). Těžko ovšem odhadnout, zdali vůbec někdy fond modlitebního společenství takovým způsobem k penězům přišel. Spíše se jednalo o hrozbu, jež měla odradit od nedisciplinovaného jednání. Ustanovení o penalizacích ostatně tvořila běžnou součást *takanot*¹⁶⁸ a obsahují je i mikulovské a kyjovské (TakGaj)¹⁶⁹ *takanot*: pokutu měl platit pozdě přichozí na bohoslužbu (TakGaj § 1), *chazan* či *šamaš*, který by připravil špatný text k předčítání z tóry (TakNik § 26), ale také třeba ženy, které by otvíraly okýnka v *mechice* během čtení tóry (TakNik § 71).

Vybrané peníze se v Koloredově po založení ilegálního společenství podle smlouvy nejdříve rozdělovaly rovným dílem mezi zakladatele společenství a poté, co se jim tímto způsobem peníze investované do nákupu vybavení modlitebny vrátily, se měly využívat na podporu chudých pocestných (*Orchim, Gäste, jüdische Bettler*) nebo na pokrytí výdajů spojených s provozem modlitebny, např. na opravu vybavení nebo na nákup dekorace tóry či svačtinu (Ver § 1, 4; TakKol § 7). Nakládání s výnosem z prodeje *micvot* tedy odpovídá tehdejšími standardními postupům: mikulovské *takanot* například stanovují, že *parnas ha-chodeš* dostane každý měsíc z fondu 3 zlaté, které pak rozděluje místním chudým a žebrajícím po-

¹⁶⁷ AŽMP, Dokumenty persekuce [DP], vzpomínky Evy Kalinové. – Paměť národa, *Eva Kalinová (1913)*. Dostupné online: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/1450>. Úsek stopáže: 1:01:55–1:10:40.

¹⁶⁸ Abrahams (1932), s. 72. – Litt (2008), s. 7.

¹⁶⁹ Sepsány roku 1680. – FLESCHE, Heinrich. Die Tekkanoth (Statuten) der Gemeinde Gaya. In Gold (1929). S. 31–44.

cestným (TakNik § 63), anebo že oprava svitku tóry se má hradit opět z fondu *cdaka* (TakNik § 27).

Za povšimnutí stojí také jistý posun, jenž se odehrál mezi uzavřením zakládací smlouvou roku 1823 a sepsáním *takanot*. Podle zakládací smlouvy nesli všichni čtyři zakladatelé za zakoupené vybavení stejnou zodpovědnost (Ver § 1). Toto uspořádání se však zřejmě v následujících letech ukázalo jako nevyhovující, a *takanot* tedy vlastnictví některých předmětů rozdělily: „*Reb Josef Munk a Reb Isaak Lichtenstern, zakladatelé místního Beth hak'nesseth, vlastní svitky tóry a jejich obal, s výjimkou knihy a jejího obalu [eines Sefers und seiner Bekleidung], které patří panu Landsbergerovi, a kromě opony, která patří panu Dr. Zifferovi.*“ (TakKol § 11).¹⁷⁰

Přestože zakládací smlouva vznikla hlavně proto, aby se předešlo nepříjemným sporům například v případě úmrtí (Ver § 2) nebo odstěhování některého zakládajícího člena (Ver § 3), a majetkoprávními nebo finančními záležitostmi se zaobírá také téměř polovina koloredovských *takanot* (TakKol § 3, 5, 7, 8, 11), nelze zapomínat, že tmelícím prvkem vznikající komunity nebyl nějaký společný investiční záměr, nýbrž společná bohoslužba. Ostatně již zakládající smlouva zdůrazňuje, že pokojné vykonávání společných modliteb má absolutní přednost před jakýmkoli spory a neshodami: „*V případě neshod... se nesmí nikomu klást nejmenší překážky v přístupu na modlitby, kvůli těmto rozepřím se nesmí nikomu ani v nejmenším zabraňovat v předčítání tóry, nýbrž každá modlitba nebo předčítání se má konat v klidu a s takovou zbožností, jakoby chtěli [všichni účastníci vyjádřit, že chtějí] žít v nejlepší harmonii.*“ Význam tohoto usnesení měla posílit vůbec nejtvrdší pokuta v případě jeho porušení: pokud by se tak stalo poprvé, měl provinilec zaplatit 5 zlatých, v případě opakování měl ztratit veškerá práva vůči modlitebnímu spolku (Ver § 5).

Integritu společenství měla zajistit i některá ustanovení *takanot*. Neměl ji narušit ani příchod cizích židů, kteří se neměli „*chovat svévolně*“, nýbrž se měli začlenit do existujícího společenství, jež je mělo přijmout za rovnocenné členy (TakKol § 12). Smysl Krausova stručného popisu dalšího ustanovení, jež zakazovalo konání modliteb s předčítáním tóry jinde než v modlitebně (TakKol § 10), pomáhají přiblížit mikulovské *takanot*: „*Shodli jsme se na tom, že nikdo nesmí ve svém domě ustavit trvale minjan... a také nikdo nesmí odnášet do svého domu svitky tóry...*“ (TakNik § 69). Zákaz předčítat tóru mimo modlitebnu tedy nemotivovala ani tak obava z poškození posvátného svitku, ale především se existující židovské ko-

¹⁷⁰ K jednotlivým osobám srv. pozn. 156.

munity těmito opatřeními snažily zabránit vzniku konkurenční modlitebny a rozpadu stávajícího společenství.

Průběh bohoslužeb k naší škodě Kraus shrnul při popisu *takanot* velmi stroze, ačkoli se jednalo o centrální bod celého společenství: „§ 3. upravuje řád modliteb o šabat a svátcích...“ Kraus tento řád pravděpodobně nepovažoval za nijak zvláštní. Ustanovení, že o všedních dnech se mají bohoslužby konat alespoň v pondělí, ve čtvrtek a o *Jahrzeit* (TakKol § 2), skutečně není nijak překvapující. Zajímavější je však zmínka o tom, že k započetí modlitby o *Jahrzeit* (tedy ve výročí úmrtí člena komunity) postačuje „poloviční minjan“, tedy přítomnost pouhých pěti dospělých mužů (TakKol § 4).

Poslední oblastí, jíž *takanot* věnují pozornost je způsob organizace židovského modlitebního spolku. I zde zůstal Kraus dosti stručný, takže se dozvídáme pouze to, že každoročně probíhaly volby „dvou správců modlitebny, gabaje [der Gabbai] a pokladníka [der Kassier]“ (TakKol § 6). Zde není Kraus s největší pravděpodobností úplně přesný, neboť termíny *gabaj* a *pokladník*, jsou v podstatě totožné. Zřejmě zde měl na mysli funkci zvanou *parnas* (předního správce) a *gabaj cdaka* (pokladníka). Volby probíhaly některý den v období mezi svátky Pesach a Sukot za přítomnosti alespoň 5/6 představitelů rodin (*Baale habathim*) poté, co proběhla revize a uzavření účetnictví modlitebního spolku (TakKol § 8). Konečně se z koloredovských *takanot* dozvídáme o funkci *Andachtsgeschlechter* (snad *šamaš*?) a *šocheta* (TakKol § 1) a také o tom, že o vysokých svátcích byl do obce „přijímán“ – tedy pravděpodobně najímán – *chazan* (*Vorbeter*, TakKol § 9). Funkci rituálního řezníka a běžného chazana zastával dlouhou dobu Isak Fried,¹⁷¹ jenž se v koloredovské židovské kontrolní matrice v těchto funkcích poprvé objevil roku 1842.¹⁷²

¹⁷¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 15.

¹⁷² NA, HBM, inv. 977, úmrtní matrika, fol. 1 (1842): „*Isak Fried, israelitischen Schächters in Kolloredow*“ – Ibid., rodná matrika, fol. 4 (1845): „*Isak Fried, israelitischer Schächter und Familiant in Holeschau*“. – Ibid., úmrtní matrika, fol. 1 (1853): „*Isak Fried, Schächter und Vorbether der Israelitischer Gemeind in Místek*“.

2. Cestou zrovnoprávnění: židovské náboženské spolky

2.1. Zrovnoprávnění jako pouhý ideál a reakce na hospodářské změny

Ustavení a legalizace židovského modlitebního spolku hrálo pro koloredovské a frýdecké židy bezpochyby zásadní roli, neboť nyní již nemuseli kvůli návštěvě bohoslužby cestovat do Hranic, Lipníka či Těšína nebo vykonávat soukromé bohoslužby protizákonně. Ačkoli modlitební spolek ještě nemohl uspokojit veškeré náboženské potřeby – například své mrtvé museli židé z Frýdecka a Místecka převážet až na židovský hřbitov v Těšíně¹⁷³ nebo v Hranicích¹⁷⁴ a spolek nedisponoval ani rituální lázní (*mikve*)¹⁷⁵ – stal se základem kvalitativní proměny vztahů mezi místními židy, které již nadále nespojovaly obyčejné sousedské vztahy, ale také společné pravidelné slavení bohoslužby a posílené vědomí úzkého sepětí.¹⁷⁶

Život místních židů se ovšem zásadně proměnil také kvůli jiným, vnějším vlivům. Přelomovým okamžikem se stala především revoluce, jež vypukla v březnu 1848. Již dubnová ústava přiznávala všem občanům i cizincům plnou osobní a náboženskou svobodu i svobodu svědomí¹⁷⁷ a navíc výslovně židům zaručovala svobodné vykonávání bohoslužeb.¹⁷⁸ Oktrojovaná ústava z 4. března 1849 vyhlásila kromě rovnosti všech občanů před zákonem bez ohledu na náboženství¹⁷⁹ také svobodu stěhování,¹⁸⁰ zároveň však potvrzovala platnost dosavadních zákonů i daní, dokud nebude vydána nová legislativa.¹⁸¹

Židé ovšem další – byť jen dočasnou – platnost familiantského zákona i segregáčnických opatření nerespektovali, a protože tato nařízení považovalo za neplatné také Moravskoslezské místodržitelství, začali židé v Rakouském císařství – a nejen ti prvorození – hromadně uzavírat sňatky. Často se přitom jednalo jen o legalizaci dřívějších sňatků.¹⁸² Mnozí obyvatelé ghett

¹⁷³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 2. – NA, HBM, inv. 941, úmrtní matrika.

¹⁷⁴ NA, HBM, inv. 942, úmrtní matrika. – NA, HBM, inv. 977, úmrtní matrika.

¹⁷⁵ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 43n.

¹⁷⁶ Spyra (2001), s. 18.

¹⁷⁷ *Politische Gesetze und Verordnungen* [PGV] 49/1848. „§ 17. Allen Staatsbürgern ist die volle Glaubens- und Gewissens- so wie die persönliche Freyheit gewährleistet.[...] § 20. Die im § 17 bis 20 bezeichneten Freyheiten genießen auch die Fremden, welche noch keine staatsbürgerlichen Rechte erworben haben.“

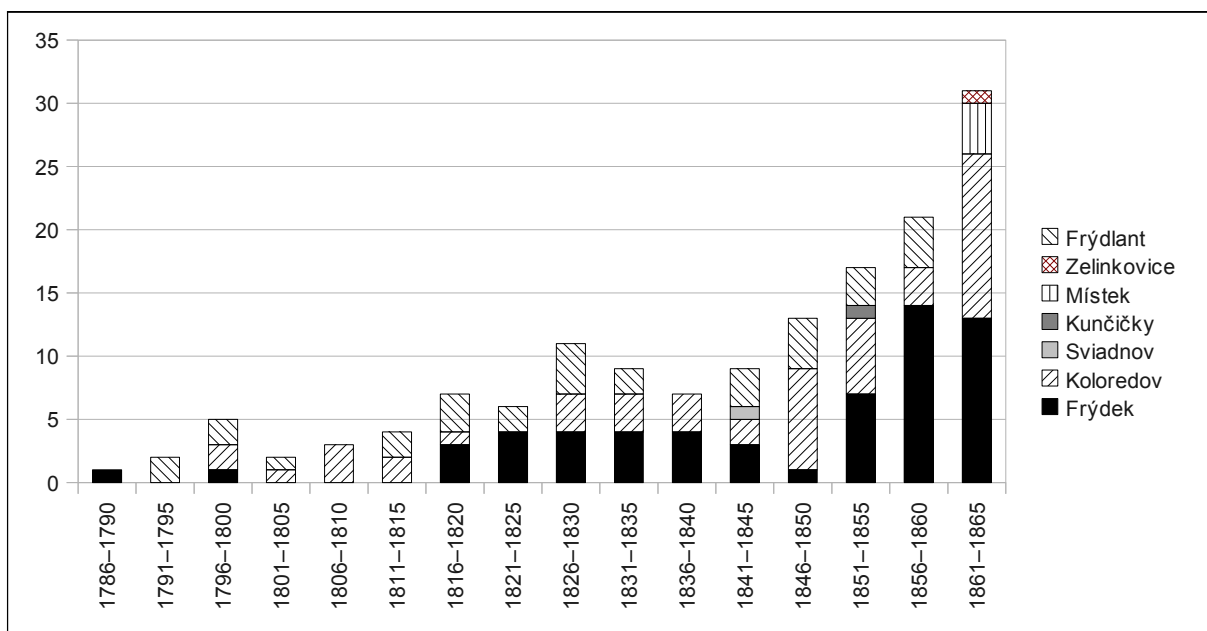
¹⁷⁸ Ibid., § 31. *Allen in der Monarchie durch die Gesetze anerkannten christlichen Glaubensbekenntnissen und dem israelitischen Cultus ist die freye Ausübung des Gottesdienstes gesichert.“*

¹⁷⁹ *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich* [RGBl., během dalších let se název několikrát měnil, viz seznam literatury]. RGBl. 150/1848, císařský patent z 4. 3. 1849 (březnová ústava). „§ 24: V žádné zemi korunní nesmí mezi příslušníky jejími a příslušníky jiné země korunní jaký rozdíl býti ve právu občanském ani v hrdelním, v řízení právním ani v rozdělení veřejných břemen... § 27: Všichni občané rakouští jsou sobě vespolek před zákonem rovni, i poddáni jsou stejnému osobnímu soudu. § 28: Veřejné úřady a služby státní jsou stejně přístupni všem, kdož k tomu jsou spůsobilni.“

¹⁸⁰ Ibid., § 25: „Svobodné stěhování se osoby v mezích říšských nemá obmezení žádného.“

¹⁸¹ Ibid., § 121: „Dokud nové zákony a nařízení nevstoupí v platnost, zůstávají dosavadní ve své moci. Dosavadní daně a platy i dále ještě vybíráti se budou, dokud zákony nové jinak neustanoví a v život uvedeny nebudou.“

¹⁸² Miller (2004), s. 320–326.

Graf 1: Případy narození v matrikách vedených ve Frýdku, Místku a Frýdlantě

Zdroj dat: NA, HBM, inv. 941 (Frýdek, narození [N] 1786–1862), 942 (Frýdlant nad Ostravicí, N 1843–1856) a 977 (Místek, N 1796–1874). – SOKA FM, Farní úřad Frýdlant nad Ostravicí [FÚ Frýdlant n. O.], inv. 94 (N 1791–1842). – ZAO, Sbirka matrik Severomoravského kraje [Matriky], sig. M VI 10, s. 169 (Frýdlant N 1856–1859).

se rozhodli také přestěhovat, přičemž jejich cílem se stala především velká města jako Brno nebo Vídeň, příliv židovských obyvatel lze však zaznamenat i v jiných lokalitách, včetně Frýdecka a Místecka. Přesný počet židovských imigrantů lze rekonstruovat jen velmi těžší, neboť dochované dokumenty evidující pohyb obyvatel zpravidla neobsahují údaje o vyznání příchozích.¹⁸³ S naprostou jistotou lze sice náboženské přesvědčení určit v případě matrik, u nich ovšem pro změnu vyvstává problém neúplnosti¹⁸⁴ a z údajů v nich obsažených nelze ani stanovit přesné datum přistěhování. Nicméně základní trend pomocí matrik přece jen ilustrovat lze. Graf č. 1 zobrazuje v pětiletých úsecích případy narození židů v matrikách vedených ve Frýdku, Frýdlantě a v Místku a vykazuje poměrně prudký nárůst počtu narozených právě od roku 1848. Důležité přitom je, že se od počátku 50. let v matrikách objevují kromě jmen již delší dobu usazených židů také jména zcela nová (Koloredov: Berger, Bloch, Riess, Münster; Frýdek: Kohn, Tandlich; Frýdlant: Wechsberg).

O růstu počtu židovského obyvatelstva na Místecku vypovídá také jedna z topografií Gregora Wolného. V publikaci z roku 1859 uvedl počty židovských obyvatel ve farnostech na Místecku takto: 53 ve farnosti Místek (z toho převážná většina nejspíš v Koloredově), 11 ve farnosti Frýdlant, 10 ve farnosti Paskov, 7 ve farnosti Brušperk, po 6 židech ve farnostech

¹⁸³ Takto například SOKA FM, AM Frýdek, inv. 156 (Matrika obyvatelů města Frýdku, 1851) a inv. 159 (Příhlašovací kniha cizinců, 1851–1862).

¹⁸⁴ Kontrolní židovská matrika vedená v Místku pro osadu Koloredov sice obsahuje ucelené údaje až do roku 1874, pro Frýdek ovšem bylo možno údaje o narození dohledat jen do roku 1862, pro Koloredov a v případě Frýdlantu dokonce jen do roku 1859. Srov. zdroj dat ke grafu.

Fryčovice a Metylovice, 4 ve farnosti Hukvaldy, 2 ve farnosti Staříč; žádný žid nežil pouze ve farnosti Ostravice, Palkovice a Rychaltice.¹⁸⁵ Mezi lety 1844–1859 tedy počet židů stoupl z přibližně 84 na 104, nejvíce židů přitom přibylo zejména v Koloredově (z 25 na 53),¹⁸⁶ což bylo možné také díky tomu, že Moravskoslezské místodržitelství považovala za zrušená také nařízení, jež židům zakazovala kupovat a pronajímat si domy od křesťanů.¹⁸⁷

Hlavní příliv židovských imigrantů se přitom odehrál s největší pravděpodobností v letech 1848–1851, neboť silvestrovské patenty z 31. prosince 1851, jimiž císař zrušil ústavu, sice zachovaly rovnost všech občanů před zákonem,¹⁸⁸ v několika následujících letech se však stále více ukazovalo, že deklarovaná rovnost je spíše jen ideálem. Tak například ministr vnitra roku 1852 potvrdil v souladu s opětovným zaváděním cenzury omezení dovozu zahraničních židovských a hebrejských náboženských knih.¹⁸⁹ Následujícího roku pak opět vstoupilo v platnost několik protižidovských restrikcí, jež opět omezovaly židovské sňatky¹⁹⁰ a vlastnictví majetku.¹⁹¹ Na Moravě také došlo k několika pokusům vrátit se zcela ke stavu před rokem 1848: například bývalé královské město Znojmo se pokusilo obnovit platnost privilegia *de non tolerandis judaeis*, jímž se židům zakazoval pobyt ve městě.¹⁹² Zatímco znojemským představitelům se židy přistěhované v období 1848–1851 vypovědět nepovedlo, Místek se židovským imigrantům úspěšně bránil až do roku 1860.¹⁹³

Proces emancipace i migrace tak po roce 1851 ustrnul a náboženský život většiny židů na Moravě i ve Slezsku se dále odehrával na starých základech: židé museli stále platit náboženskou daň původním židovským obcím, ačkoli jejich služeb již nevyužívali,¹⁹⁴ a vznik nových náboženských institucí v podstatě nepřicházel v úvahu. Výjimku představovalo pouze Brno, kam se během let 1848–1851 přistěhovalo přes dva tisíce židů,¹⁹⁵ jímž Moravské místodržitelství roku 1852 povolilo založit židovský náboženský spolek, jehož členové pak v Brně

¹⁸⁵ WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren. I. Abtheilung: Olmützer Erzdiöcese. III. Band.* Brünn : 1859. S. 27–65, 98–136.

¹⁸⁶ Srov. pozn. 143.

¹⁸⁷ Miller (2004), s. 326–329.

¹⁸⁸ RGBI. 2/1852, císařský patent z 31. 12. 1851.

¹⁸⁹ RGBI. 29/1852, nařízení ministerstva vnitra z 25. 1. 1852. Dovoz takových knih byl možný jen na základě povolení od místodržitelství.

¹⁹⁰ RGBI. 144/1853, nařízení ministerstva vnitra z 25. 7. 1853. „... 1. Politické povolení k sňatku je možno udílet jen tehdy: a) když uchazeč o sňatek prokáže vlastnictví majetku, jež dobře zajistí výživu rodiny... b) pokud je ženich starší 24 a nevěsta 28 let a c) pokud snoubenci předloží osvědčení o jejich dobrém mravním chování od rabína nebo představitele místní obce.“

¹⁹¹ RGBI. 190/1853, císařské nařízení z 2. 10. 1853. I.: „...v každé korunní zemi se mají opět vejít v platnost předpisy, omezující vlastnění majetku Israelity a platící od 1. lednem 1848.“

¹⁹² Miller (2004), s. 383–386.

¹⁹³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 12.

¹⁹⁴ Miller (2004), s. 375–380.

¹⁹⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Praha : Libri, 1996–2008. Díl 1, s. 271.

vybudovali synagogu a hřbitov.¹⁹⁶ Také v Brně ovšem příliv židovských imigrantů po roce 1851 ustal a ani z brněnských židů nebyla snata povinnost platit poplatky svým původním židovským obcím.¹⁹⁷ Tím méně mohla být situace jiná na Frýdecku a Místecku, kam se na přelomu 40. a 50. let přistěhovalo desetkrát méně židů než do Brna.

Na první pohled se tedy společný náboženský život židů na Frýdecku a Místecku v důsledku revoluce příliš nezměnil, neboť v období neoabsolutismu se nadále řídil statuty koloredovského modlitebního společenství, jen se jej účastnilo trochu větší množství lidí než předtím. Koncem 40. let nicméně do značné míry doznalo změn postavení jako jednotlivců, což mělo později dopad i na podobu komunity jako celku. Obživa nemalé části místních židů totiž spočívala v provozování židovských jídelen a v ubytování židovských obchodníků přicházejících z Haliče. Tito obchodníci také pomáhali dosáhnout *minjanu* při společných bohoslužbách. Proces budování železniční sítě znamenal poměrně rychlé snížení počtu židovských obchodníků, neboť při přepravě zboží se začala upřednostňovat vlaková doprava, což následně přineslo také potíže provozovatelům židovských jídelen. Do největších nesází se dostal Jakob Lichtenstern, jenž v květnu 1849 žádal hukvaldský vrchní úřad o odložení splátek za židovskou jídelnu a odůvodňoval to tím, že již při koupi této jídelny roku 1845 byla frekvence ubytovaných nízká, a že v současnosti dokonce nemá téměř žádné zákazníky, takže své početné rodině dokáže obstarat jen velmi nuzné živobytí. Většina z již také malého množství pocestných se navíc podle Lichtensterna ubytovala u Philippa Landsbergera, jenž si pronajímal sousední vinopalnu Franze Altmanna.¹⁹⁸

Úbytek haličských židovských obchodníků nutil poskytovatele ubytování přejít k jiným činnostem nebo se dokonce přestěhovat na jiná místa. Takto mladý Gerson Lichtenstern, syn Jakoba Lichtensterna, během 50. let odešel do učení do jedné židovské palírny v Moravské Ostravě. Tento krok se ukázal být úspěšným, neboť po vyučení si v Moravské Ostravě pronajal výčep, později provozoval také městskou palírnu a nakonec si vybudoval i svou vlastní likérku.¹⁹⁹ Jeho bratr Albert Lichtenstern se rovněž z Koloredova odstěhoval – pro změnu do Dobré, kde na konci 60. let provozoval úpravnu textilního zboží.²⁰⁰ Také Philipp Landsberger změnil svou činnost, přestěhoval se do Frýdku, kde mu Zemská vláda v Opavě roku 1851 po-

¹⁹⁶ BRUNNER, Moritz. *Geschichte der Juden in Brünn*. In GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn : Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929. S. 153–156.

¹⁹⁷ Miller (2004), s. 402–405. – Brunner (1929), s. 158.

¹⁹⁸ ZAO, Vs Hukvaldy, inv. 2959, kart. 637, fol. 201–202.

¹⁹⁹ DANĚK, Radoslav. Koloredovští Lichtensternové a jejich podnikání na Ostravsku. In *Židé a Morava XIII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2007. S. 59–61.

²⁰⁰ ZAO, Matriky, sig. Fr V 12, s. 224.

volila zříditi tiskárnu na bavlněné kartouny, kterou v následujících letech dále úspěšně rozšiřoval.²⁰¹ Trochu déle se udržely židovské jídelny ve Frýdku, ale nakonec i ony doznaly na přelomu 50. a 60. let výrazných změn: stravovna rodiny Munků nabývala stále více charakteru obyčejného hostince, zatímco Spitzerové se rozhodli židovskou jídelnu provozovat dále, ovšem zároveň k ní chtěli přistavět výrobu rosolky (mírně sladkého likéru).²⁰²

Ostatní již delší dobu usazení židé obor své obživy zpravidla měnit nemuseli a naopak v období hospodářského liberalismu mohli svou dosavadní činnost úspěšně rozvíjet. Vzestup zažívalo především textilnictví, o čemž svědčí nejen Landsbergerův přechod k této činnosti, nýbrž také skutečnost, že Joseph Munk, jenž se úpravě látek věnoval již téměř dvě desetiletí, roku 1850 svou manufakturu rozšířil a následujícího roku mechanizoval.²⁰³ Výroba alkoholu nijak nezaostávala, neboť místo Landsbergera se roku 1855 novými podnájemci koloredovské vinopalny stali opět Löwové; Hermann Löw zde již ovšem nevyráběl pouze kořalku jako jeho otec, nýbrž se s úspěchem orientoval také na likéry a jiné lihoviny.²⁰⁴ Také kožedělec Ignatz Lichtenstern dále pokračoval ve své činnosti.²⁰⁵ Nově příchodí židé se většinou živili tradičními činnostmi jako byl obchod (v Koloredově Pinkus Berger, Josef Bloch, Gustav Münster, ve Frýdku Simon Kohn),²⁰⁶ anebo výčepnictví (Samuel Riess v Kunčičkách u Bašky a v Palkovicích).²⁰⁷

Nakonec nelze opominout obživu Josefa Ziffera, kterého frýdecká kontrolní židovská matrika roku 1849 uvádí jako „*doktora medicíny*“ a o dva roky později jako „*provizorního okresního lékaře*“.²⁰⁸ Jednalo se tak o prvního žida na Frýdecku a Místecku, jenž dosáhl univerzitního vzdělání.

2.2. Založení frýdeckého židovského náboženského spolku

Pozastavení migrace a procesu emancipace židovského obyvatelstva trvalo sotva jedno desetiletí. V důsledku porážky rakouského vojska v Itálii se totiž císař musel vzdát absolutistické formy vlády a přijmout požadavky liberálů. Liberalizace se měla týkat také židovské populace, takže již ke konci roku 1859 došlo ke zrušení omezení židovských svateb, v únoru 1860 císař odvolal omezení židovské držby majetku²⁰⁹ a platnost dalších restrikcí skončila krátce po vydání říjnového diplomu roku 1860. Únorová ústava roku 1861 pak aktivní i pa-

²⁰¹ Poláškoví (2006), s. 54–56.

²⁰² SOKA FM, AM Frýdek, inv. 551, kart. 124, složka G 1860.

²⁰³ Poláškoví (2006), s. 52.

²⁰⁴ Juřák (2005), s. 36.

²⁰⁵ NA, HBM, inv. 977, fol. 5–8.

²⁰⁶ NA, HBM, inv. 941, fol. 5. – Ibid., inv. 977, fol. 6–8.

²⁰⁷ NA, HBM, inv. 977, fol. 7. – ZAO, Matriky, sig. M X 4, s. 139.

²⁰⁸ NA, HBM, inv. 977, fol. 5.

sivní volební právo do obnovených zemských sněmů přiznávala všem, kteří platili na daních alespoň 10 zl., bez ohledu na náboženství.²¹⁰ Plného zrovnoprávnění se židé nakonec dočkali v prosincové ústavě roku 1867.²¹¹

Tyto změny podnítily židy na Frýdecku a Místecku k přetvoření existujícího modlitebního spolku (*Minjanverein*) do takové podoby, aby lépe odpovídal jejich náboženským potřebám a novému právnímu řádu. Roku 1861 totiž 28 židovských rodin přispívalo do pokladny modlitebního spolku měsíčně celkem 23 zlatých a 10 krejcarů, přičemž další příjem modlitebního spolku plynul z příspěvků na podporu chudých, který měsíčně celkem činil 3 zl. 95 kr. Tyto příspěvky snad mohly pokrýt běžný chod modlitebního spolku, nikoli však zřízení nových institucí, zejména synagogy. 28. září 1861 se proto místní židé sešli a zvolili si přípravný výbor, který dostal za úkol vytvořit v souladu s platnými zákony židovský náboženský spolek (*ŽNS, israelitischer Cultusverein*) a učinit předběžné kroky k postavení synagogy.²¹² Obdobný postup ve stejné době zvolily také další židovské komunity, jež vznikly nebo se výrazně zvětšily po roce 1848: na počátku 60. let si svůj náboženský spolek založili židé v Moravské Ostravě (1860),²¹³ Jihlavě (1861),²¹⁴ Skočově (1862),²¹⁵ ve Fryštátu (1863)²¹⁶ a o něco později také třeba v Olomouci (1865),²¹⁷ ve Znojmě (1865)²¹⁸ nebo v Novém Jičíně (1865).

Členy frýdecko-místeckého přípravného výboru se stali židé úspěšní na poli hospodářském: Philipp Landsberger (předseda výboru), Gustav Münster, Ignatz Munk (dědic Josepha Munka, zesnulého roku 1856),²¹⁹ Hermann Löw a Samuel Samueli (koloredovský obchodník).²²⁰ Zcela stranou přitom zůstal Jakob Lichtenstern, který roku 1845 inicioval vznik modlitebního spolku, nyní se však nacházel v tak špatném finančním postavení, že nebyl schopen platit příspěvky do pokladny modlitebního společenství tak dlouho, až se představitelé tohoto společenství ustanovili, aby rituální řezník Isak Fried od Lichtensterna vybíral za

²⁰⁹ RGBI. 45/1860, císařské nařízení z 18. 2. 1860. § 1: „... na Moravě, ve Slezsku... jsou Israelité oprávněni k vlastnictví nemovitého majetku.“

²¹⁰ RGBI. 20/1861, císařský výnos z 26. 2. 1861.

²¹¹ Miller (2004), s. 385–387.

²¹² AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 19–20.

²¹³ GOLD, Hugo. Geschichte der Juden in Mährisch-Ostrau. In GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn : Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929. S. 372.

²¹⁴ Spolek vznikl fakticky již roku 1858, Moravské místodržitelství ovšem jeho existenci povolilo až roku 1861; srov. KOURKOVÁ, Jana. *Židovské nadace a spolky v Jihlavě (1918–1950) : bakalářská diplomová práce*. Brno : Masaryková univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2006. S. 29.

²¹⁵ ZAO, Zemská vláda slezská Opava [ZvlS Opava], inv. 1504, kart. 2029, č. j. 17052/1892.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Košťálková; Nesládková (2008), s. 65.

²¹⁸ EINHORN, Hugo. Geschichte der Juden in Znaim. In GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn : Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929. S. 582–585.

²¹⁹ Spyra (1997), s. 8.

²²⁰ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola Verwaltung und Vertretung.

každou libru prodaného masa přirážku dvou krejcarů, aby se tak vyrovnal Lichtensternův dluh vzniklý neplacením příspěvků do pokladny modlitebního spolku.²²¹

Během roku 1862 se místní židovská komunita domluvila, že synagogu postaví ve Frýdku a že zřídí zvláštní fond pro její výstavbu. V listopadu 1863 Landsberger rezignoval, protože se musel věnovat obrovským problémům, které jeho firmě falšování směnek způsobil jeho společník a židovský souvěrec Josef Tandlich.²²² Landsbergera v pozici předsedy nahradil Dr. Josef Ziffer,²²³ pod jehož vedením výbor vypracoval návrh stanov a pak požádal státní úřady o jejich schválení a o povolení stavby synagogy. V květnu Okresní úřad ve Frýdku přeposlal Zemské vládě slezské v Opavě nejen tuto žádost, ale také vyjádření frýdeckých reprezentantů a těšínské komory. Proti záměru místních židů se stavěli zejména frýdečtí představitelé, podle nichž již nyní po opětovném uvolnění migrace zvedl příliv židů do města ceny bytů a způsobil „*bytovou nouzi*“. Zřízení židovského náboženského spolku a výstavba synagogy by prý celou situaci ještě zhoršilo. Okresní hejtman situaci neviděla zdaleka tak černě a vyslovil názor, že za námitkami frýdeckého představenstva se skrývají nejen obavy z bytové krize, ale také náboženské důvody, totiž strach z vytlačení křesťanského obyvatelstva židovským a snaha potlačit židovské náboženství, jehož svobodné praktikování je ovšem zaručeno ústavou. Obavy z bytové krize okresní hejtman sice vyvrátit nemohl, růst cen bytů ovšem v souladu s myšlenkami ekonomického liberalismu nepokládal za důvod k jakémukoli omezení migrace.²²⁴

Po obdržení tohoto dopisu si zemská vláda vyžádala především ještě stanovisko židovské obce v Těšíně a moravského zemského rabína. Těšínská židovská obec neměla proti zřízení židovského náboženského spolku ani proti vybudování synagogy žádné námitky, kladla však důraz na to, aby jí frýdečtí židé dále odváděli náboženskou daň.²²⁵ Moravský zemský rabín Abraham Placzek oproti tomu připomínky k návrhu stanov měl, zejména v nich postrádal ustanovení o rabínovi nebo o nějaké jiné náboženské autoritě, která by korigovala rituální a ceremoniální záležitosti, a ustanovení o způsobu vystoupení ze spolku.²²⁶ Zemská vláda tedy vyzvala frýdecký židovský výbor k úpravě stanov, přičemž uvedla možnost inspirovat se stanovami ŽNS Skočov, schválenými roku 1862. Ve věci stavby synagogy zemská vláda stanovila, že se má postupovat běžným způsobem jako při stavbě jakékoli jiné soukromé stav-

²²¹ Ibid. s. 17.

²²² LIPOVSKI, Radek. Podvody Josefa Tandlicha a konec podnikání židovského podnikatele Philipa Landsbergera. In *Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 11*. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Frýdek-Místek, 2010. S. 50–57.

²²³ Ibid., s. 20.

²²⁴ ZAO, ZvlS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 6169/1863, zařazeno pod č. j. 7077/1890.

²²⁵ Ibid., č. j. 8599/1863, zařazeno pod č. j. 7077/1890.

²²⁶ Ibid., č. j. 11182/1863, zařazeno pod č. j. 7077/1890.

by. Po provedení požadovaných úprav stanov slezská zemská vláda 23. listopadu 1863 vznik ŽNS Frýdek (*Israelitischer Cultusverein zu Friedek*) na základě spolkového zákona²²⁷ povolila²²⁸ a 23. ledna 1864 nakonec schválila definitivní znění stanov tohoto náboženského spolku.²²⁹

Stanovy ŽNS Frýdek sestávají z celkem 47 paragrafů, jež se od koloredovských *takanot* odlišovaly systematickým uspořádáním a jejichž obsah byl určován spolkovým zákonem: musely především vymezit účel spolku, způsob jeho vzniku a rozpuštění, formy financování, vedení a zastupování spolku a práva i povinnosti členů.²³⁰

Stanovy v § 1 definovaly trojí účel spolku: „*a) podpora náboženské výchovy židovské mládeže; b) realizace a společné vykonávání pravidelných bohoslužeb; c) uhrazení nákladů na modlitebnu, zakládání a podporování rituálních institucí, vzdělávacích a dobročinných institucí pro židy [israelity] žijící ve Frýdku, v Koloredově, Místku a nejbližším okolí.*“ Členem spolku se mohl stát jakýkoli žid z Frýdku či okolí, jenž měl rakouské občanství a byl ochoten podílet se na pokrytí výdajů spolku (§ 2). Přistoupení ke spolku se stvrzovalo podpisem stanov a zápisem do spolkové matriky (§ 5–6). Stanovy přitom kromě obyčejného „člena spolku“ (*Vereinsglied*) definovaly ještě dva druhy členství, a to „zakladatel spolku“ (*Vereinsgründer*), což byl spíše čestný titul pro ty členy, kteří do spolku vstoupili před vystavěním synagogy, a „společník spolku“ (*Vereinsgenosse*), tedy člověk, který sice přispíval do pokladny spolku, avšak jen dočasně bez řádného členství (§ 3).

Všichni řádní členové měli kromě práva podílet se na bohoslužebných a vzdělávacích aktivitách spolku také nárok aktivně se účastnit valné hromady spolku a aktivní i pasivní volební právo do předsednictva a výboru spolku (§ 4). Hlavní povinnost členů představovalo placení členských příspěvků, jejichž výše se u jednotlivých členů odvíjela od jejich majetkových poměrů (§ 7). Kromě členských příspěvků plynuly peníze do pokladny také skrze dobrovolné příspěvky, dary věnované při příležitosti nějakého slavnostního náboženského obřadu anebo skrze pronájem sedadel v synagoze (§ 8).

V čele spolku stál předseda, jenž spolek zastupoval navenek a zároveň vedl výbor, sestávající z čtyř až šesti členů (včetně předsedy) a tří náhradníků. Volba členů probíhala tajně na valném shromáždění, jejich funkční období trvalo tři roky a své funkce vykonávali bez-

²²⁷ RGI. 253/1852.

²²⁸ Ibid., č. j. 12323/1863, zařazeno pod č. j. 7077/1890.

²²⁹ Ibid. č. j. 175/1864, zařazeno pod č. j. 7077/1890.

²³⁰ RGI. 252/1852, § 9.

platně. (§ 9–11, 13, 41). Aktivní volební právo bylo přitom upřeno zejména těm, kdo byli uznáni vinnými ze spáchání trestného činu anebo kvůli nim byli právě stíháni, kdo se opozdili s placením členských příspěvků, kdo nedisponovali svobodně svým majetkem nebo zbankrotovali (§ 12). Z pasivního volebního práva byli navíc vyloučeni společníci spolku (*Vereinsgenossen*), členové mladší 25 let a ti, kteří bydleli ve Frýdku, Koloredově nebo okolí méně než tři roky. Členem výboru se také nemohl stát blízký příbuzný předsedy spolku, zaměstnanec nebo zřízenec spolku, ale ani ten, kdo využíval chudinské podpory (§ 16–17). Zvolení členové museli svou volbu do výboru přijmout; jen pokud dosáhli 70 let anebo již v posledních šesti letech byli nepřetržitě členy výboru, mohli volbu odmítnout (§ 15). Ze zvolených členů výboru následně valné shromáždění zvolilo ještě předsedu spolku, opět na dobu tří let (§ 23).

Schůze výboru se měly konat každý měsíc (§ 28) a měly se protokolovat (§ 29). Do jeho působnosti spadala zejména správa spolkového majetku, řízení všech náboženských záležitostí (ve shodě s duchovním) a provádění usnesení valného shromáždění (§ 30). Valná hromada, jež se měla konat každoročně v listopadu, především volila výbor a předsedu, ale také rozhodovala o přijímání či propouštění učitele náboženství a dalších spolkových funkcionářů, stanovovala výši členských příspěvků, schvalovala rozpočet, půjčky a zřizování nových fondů, mohla měnit stanovy spolku, vylučovat členy spolku v případě neplnění povinností anebo celý spolek rozpustit (§ 32–33). Také schůze valného shromáždění se měly zaznamenávat do protokolu (§ 38). Nad činností spolku pak měly dohled státní úřady (§ 46).

2.3. Odměna za vybudování synagogy?

Záhy po schválení stanov se výbor spolku, jemuž nadále předsedal Dr. Josef Ziffer,²³¹ zaměřil na splnění jednoho ze základních cílů náboženského spolku, na stavbu synagogy. Již roku 1862 se místní židé dohodli, že svou modlitebnu postaví ve Frýdku, zároveň však tato modlitebna musela být snadno dostupná i pro koloredovské věřící. Ideální místo se nacházelo blízko mostu z Frýdku do Koloredova mezi frýdeckým zámkem a poutním kostelem (v zá-

²³¹ Protokoly ŽNS Frýdek se do dnešní doby vůbec nedochovaly a již Bernhard Kraus okolo roku 1925, když sepsoval kroniku ŽNO Frýdek-Místek, konstatoval značnou mezerovitost těchto materiálů. To je zřejmě také důvod Krausových rozporuplných vyjádření ohledně výboru, působícího po schválení stanov: na jednom místě uvádí, že funkční období tohoto výboru trvalo od listopadu 1863 do prosince 1866 (AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kap. Verwaltung und Vertretung.), na jiném místě ovšem naznačuje, že tento výbor byl zvolen na prvním valném shromáždění, konaném 17. ledna 1864 podle nových stanov (Ibid., s. 21.), jinde nicméně zase tvrdí, že první valná hromada řídící se stanovami se konala až 22. prosince 1866 (Ibid., s. 51.). – Otázku nelze zodpovědět ani s pomocí fondů příslušných úřadů: fond Okresního úřadu ve Frýdku se nedochoval, u fondu Archiv města Frýdek presidiální registratura až do roku 1870 chybí a všeobecná registratura (resp. signatura D – školské a kulturní záležitosti) k této záležitosti nic neobsahuje.

padní části dnešní ulice Revoluční), a proto se představitelé ŽNS Frýdek obrátili na těšínskou komoru arcivévody Albrechta, v jehož vlastnictví se vhodný pozemek nacházel, zdali by jej nebyl ochoten odprodat nebo alespoň pronajmout. Reakce arcivévody židy příjemně překvapila, neboť jim kýžený pozemek roku 1864 poskytl zcela zdarma,²³² a dokonce také v následujících měsících stavbu synagogy podporoval například poskytnutím stavebního dříví s odloženou bezúročnou platbou.²³³

Frýdeckému magistrátu se rok předtím nepodařilo zabránit založení židovského náboženského spolku ani povolení stavby synagogy, a tak nyní usiloval alespoň o to, aby židé svou modlitebnu nestavěli jen asi 200 metrů od poutního chrámu. Avšak i tentokrát se protesty frýdeckých představitelů minuly cílem a koncem léta 1864 došlo k slavnostnímu položení slavnostního kamene nové synagogy. Výstavba podle plánů architekta Ambrože Zapletala z Frenštátu pod Radhoštěm probíhala přibližně rok. Bernhard Kraus líčí budovu takto: *„Vzdálena deset metrů od okraje ulice, oddělena od ní kovanou mříží, se vznáší budova templu, jeho užší strana je jakožto průčelí obrácena do ulice. Nejedná se o mohutnou, monumentální, okázalou stavbu, avšak upoutá oko svou vzácnou stylovou jednoduchostí. Ani fasáda není obtěžkána bohatými okrasami, a přece působí krásně a příjemně, když jako korunu nese desky zákona [desatera] a účel stavby je vyznačen hebrejským nápisem: ‚Seh haschaar laadonai‘ [Ze ha-še'ar la-Adonaj] (‚Toto je brána k věčnosti‘ [doslovně ‚k Pánu‘]). Jedny vysoké a široké dvoukřídlé dubové dveře vedou do vestibulu, od něj nalevo se nachází schodiště na ženskou galerii, napravo převlékací místnost pro muže a chór. Druhé vysoké dveře [naproti vchodu do vestibulu] tvoří vstup do hlavní lodi templu, jasného, světlem zalitého prostoru pro asi 200 modlitebníků, s vysokou dřevěnou klenbou a šesti vysokými zakulacenými okny. Kdysi stávalo v místnosti ve dvou řadách jen 18 řad po šesti sedadlech. Vzadu v poschodí spočívala na úzkých sloupech střední galerie jako modlitební prostor pro ženy. Vpředu navazovala třemi stupni vyvýšená půlkruhovitá klenutá prostora, do níž pronikalo světlo kruhovým oknem, jež mělo barevná okna jako rozeta. V této empoře se nacházel čtecí pult, dva umělecky vyřezávané svícny, lampa s věčným světlem a o další tři stupně výše svatá schránka. Celá budova je vybudována v románském stylu, zastavěná plocha činí asi 300 m². Stavební náklady obnášely (protože všelicos bylo na stavbu dodáno bezplatně) přibližně 20 000 zl.“*²³⁴

²³² AŽMP, ŽNO FM, inv. 10, sig. 56219.

²³³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 21–22.

²³⁴ Ibid., s. 22–25.

Frýdecká synagoga ještě nepatřila k těm honosným, jež se v českých zemích stavěly v poslední čtvrtině 19. století,²³⁵ byla již nicméně vybudována jako tzv. *templ*, tedy jako synagoga uzpůsobená pro potřeby reformované bohoslužby: čtecí pult již nestál uprostřed modlitebny jako v tradičních synagogách, nýbrž vpředu blízko svatostánku; další výrazný inovativní prvek představovaly lavice. Nemalá částka investovaná do výstavby synagogy pak svědčí o tom, jak díky pružné reakci některých židů z Frýdku a okolí na změnu podmínek po roce 1848 a díky nové imigraci židů stoupla zámožnost místní židovské komunity.

14. září 1865, osm dní před začátkem nového židovského roku, směřovaly k novému templu dva slavnostní průvody: jeden přinášel z původní modlitebny místnosti, jež se nacházela v koloredovském domě Samuela Samueliho,²³⁶ starý svitek tóry, zatímco druhý průvod vedený těšínským krajským rabínem Simonem Friedmannem přinášel nové svitky tóry. Oba průvody se setkaly u vchodu synagogy, kde zástupce těšínského arcivévodky Albrechta předal židům klíče od budovy a okresní hejtman Josef Kovář přednesl proslov, který Bernhard Kraus později zhodnotil jako „*řeč plnou tolerance*“. Slavnostního obřadu uvnitř synagogy, jenž sestával z uložení svitků tóry do svatostánku, rozžehnutí věčného světla, zpěvu těšínského synagogálního sboru, z kázání rabína Friedmanna a modlitby posvěcení, se zúčastnili četní hosté, mezi něž patřili i zástupci Místku a Koloredova, a nakonec také – i přes svůj dřívější, vůbec ne liberální postoj vůči židům – nechyběli ani zástupci města Frýdku. Novou synagogu tak kromě rabína svou přítomností „posvětili a požehnali“ rovněž představitelé velkostatku, státní správy i obecní samosprávy.²³⁷ Po vysvěcení modlitebny následoval banket a taneční zábava. Osm dní na to o svátku Roš ha-šana již bohoslužbu vedl místní kantor Josef Fischer.²³⁸

Zatímco navenek nově založený židovský náboženský spolek slavil, uvnitř něj panovalo jisté napětí. Zakladatelé spolku, kteří investovali do výstavby synagogy, se totiž přirozeně cítili být oprávněni „svůj“ spolek řídit a tento pocit lze ještě spíše předpokládat u židovských starousedlíků. Podle § 3 spolkových stanov však členové spolku spadající do kategorie „zakladatelé“ disponovali přednostními právy pouze při bohoslužebných úkonech, jinak požívali zcela stejných práv jako ostatní řádní členové spolku. Jména 33 „zakladatelů synagogy“, jež se zřejmě úplně anebo alespoň v naprosté většině shodovala s kategorií „členů spolku – zakla-

²³⁵ KLENOVSKÝ, Jaroslav. Architektura synagog období historismu na Moravě a ve Slezsku. In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. S. 77–87.

²³⁶ *Ibid.*, s. 15.

²³⁷ Srov. HLAVÁČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy : Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha : Nakladatelství Libri, 2006. S. 105–106.

²³⁸ *Ibid.*, s. 25–27.

datelů“ byla uvedena na pamětní desce v předsíni synagogy.²³⁹ Tato jména lze rozdělit do tří skupin podle první zmínky o pobytu na Frýdecku či Místecku:

- I. židé přímo narození na Frýdecku nebo Místecku (většinou v rozmezí let 1810–1830) anebo přistěhovalí do roku 1848 – zakladatelé modlitebního společenství: Aron Back, Bernhard Glesinger, Philipp Landsberger, Adolf Landsberger, Jakob Lichtenstern, Ignatz Lichtenstern, Heinrich Lichtenstern, Albert Lichtenstern, Hermann Löw, Ignatz Munk, Johann Munk, Emanuel Munk, Michael Spitzer, J. H. Ziffer;
- II. židé poprvé zmíněni mezi lety 1848–1859 – zakladatelé náboženského spolku: Dr. Josef Ziffer, Pincus Berger, Josef Bloch, Gustav Münster, Samuel Samueli;
- III. židé poprvé zmíněni po roce 1859 – zakladatelé synagogy: Benjamin Adler, Marcus Brenner, Marcus Ebel, Moritz Goldstein, Marcus Kuffler, Leopold Kuffler, Jakob Morgenstern, Julius Neumann, Leopold Neumann, Bernhard Placzek, Albert Ripper, Sigmund Ripper, Josua Sofer, Josef Teich.

Napětí se výrazně projevilo při volbě výboru spolku konané 22. prosince 1866, na kterou dorazilo celkem 22 členů spolku s volebním právem. Přimo do výboru sice byli zvoleni zakladatelé spolku Josef Ziffer, Gustav Münster, Samuel Samueli a Hermann Löw, náhradníky se však stali „úplně mladí muži“:²⁴⁰ Josua Sofer, Wilhelm Fried a Heinrich Samueli. Skupinu I tedy zastupoval pouze Hermann Löw, jenž byl navíc v porovnání s ostatními příslušníky této skupiny poměrně mladý. Starší zasloužilí členové spolku (Philipp Landsberger, Ignaz Munk nebo Ignatz Lichtenstern) se do výboru vůbec nedostali. Landsberger kvůli potížím své firmy a značné zadluženosti ani zvolen být nemohl,²⁴¹ avšak Munk a Lichtenstern se nehodlali s prohrou a nástupem obyčejných členů (IV. skupina) mezi náhradníky smířit. Ke zneplatnění volebních výsledků přitom využili skutečnosti, že Fried byl až příliš mladý, a nesplňoval tedy podmínky stanovené § 16 spolkových stanov (dovršení 25 let a nejméně tříletý pobyt na Frýdecku či Místecku).²⁴²

Nové volby se konaly jen několik málo dní po prvních volbách, skupinka nezvolených zakladatelů ovšem i během tak krátké doby dokázala zaktivizovat své příznivce, takže k volbám konaných 25. prosince 1866 přišlo již 36 voličů, kteří do výboru zvolili opět Ziffera a Müntera, ale také právě Munka a Lichtensterna. Náhradníky se stali Josua Sofer, Hermann Löw a

²³⁹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 10, 37–38.

²⁴⁰ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 51.

²⁴¹ Lipovski (2010), s. 55–56. – Podle § 12, 16 a 17 stanov Lanseberger nedisponoval pasivním ani aktivním volebním právem.

²⁴² AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 51.

Julius Neumann, takže „zakladatelé“ obsadili všechna místa ve výboru, „nováčci“ vyšli z voleb poraženi a také mladší Löw se musel spokojit s pozicí náhradníka (viz tabulka č. 1).²⁴³ Zajímavá je také skutečnost, že se při druhých volbách do výboru nedostal Samuel Samuelli, jehož vliv nejspíš upadl spolu s přenesením svitků tóry z jeho domu do synagogy.

22. prosince 1866		25. prosince 1866	
jméno	skupina a rok narození	jméno	skupina a rok narození
řádní členové			
Josef Ziffer	II : asi 1808 ²⁴⁴	Josef Ziffer	II : asi 1808
Gustav Münster	II : ?	Gustav Münster	II : ?
Samuel Samuelli	II : ?	Ignatz Munk	I : 1818 ²⁴⁵
Hermann Löw	I : 1829 ²⁴⁶	Ignatz Lichtenstern	I : 1812 ²⁴⁷
náhradníci			
Josua Sofer	III : „úplně mladý muž“	Josua Sofer	III : „úplně mladý muž“
Wilhelm Fried	IV: „úplně mladý muž“	Hermann Löw	I : 1829
Heinrich Samuelli	IV: „úplně mladý muž“	Julius Neumann	III : 1836 ²⁴⁸

Tabulka 1: Výsledky voleb do výboru ŽNS Frýdek roku 1866

Během následujících tří let ovšem mladí členové komunity dosáhli požadovaného věku 25 let a vzrostl počet nově přistěhovalých židů, kteří zde bydleli již o něco málo více než tři roky, čímž podle stanov nabývali pasivního volebního práva. Za těchto okolností se již při dalších volbách roku 1869 podařilo mladší generaci a poměrně nedávno přistěhovalým do výboru prorazit: do výboru se dostal Wilhelm Fried, Josua Sofer a Heinrich Samuelli, zatímco starousedlíci získali tentokrát pouze čtyři zástupce, jimiž byli Philipp Landsberger, Gustav Münster a znovuzvolený předseda Josef Ziffer.²⁴⁹

Další volby roku 1872 trend růstu vlivu mladé generace a imigrantů na úkor zasloužilých starousedlíků potvrdily, neboť z představitelů spolku z počátku 60. let se do výboru dostal pouze Josef Ziffer (jako předseda), Hermann Löw (jako místopředseda, nyní měl již 43 let) a Philipp Landsberger, zatímco z „nováčků“ se do výboru dostal Wilhelm Fried, Josua Sofer,

²⁴³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 52.

²⁴⁴ NA, HBM, inv. 941, oddací matřka.

²⁴⁵ NA, HBM, inv. 941, matřka narození.

²⁴⁶ SOkA FM, FÚ Frýdlant n. O., inv. 94, fol. 3.

²⁴⁷ NA, HBM, inv. 977, matřka narození.

²⁴⁸ Údaj uvedený na jeho náhrobku na frýdeckém židovském hřbitově.

²⁴⁹ Takto členy uvádí Kraus (AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kap. Verwaltung und Vertretung.), uváděný počet sedmi členů ovšem překračuje maximální počet šesti členů výboru určený stanovami spolku (§ 10). Při volbách v letech 1869 a 1872 tedy buď došlo k porušení stanov, anebo se Kraus dopustil chyby a buď opomněl zaznamenat, že některý z uvedených členů rezignoval a že další na jeho místo nastoupil až po této rezignaci, anebo do seznamu zvolených zapsal někoho, kdo vůbec zvolen nebyl.

Bernard Placzek a Markus Kuffler. Roku 1873 navíc Landsberger zemřel a na jeho místo nastoupil Markus Brenner, což pozice „zakladatelů“ ještě více oslabilo.²⁵⁰

2.4. Židovská škola a výuka náboženství

Určité pnutí mezi „zasloužilými“ a „nováčky“ a postupné změny ve složení výboru ovšem neznamenalo odlišný pohled na hlavní cíle židovského náboženského spolku. Po vybudování synagogy podle stanov spolku zbývalo ještě zajistit náboženskou výuku dětí²⁵¹ a založit a vydržovat blíže nespecifikované náboženské, vzdělávací a dobročinné instituce.²⁵² Výuka židovského náboženství začala již na podzim roku 1864 pod vedením kantora (*chazana*) a učitele Josefa Fischera. Jelikož tato jednotřídní židovská škola nedisponovala právem veřejnosti, tj. nemohla vydávat státem uznávaná vysvědčení, museli se její žáci každoročně nechávat přezkoušet na frýdecké veřejné škole. O dva roky později začal na židovské škole vyučovat také učitel a šochet Max Reisner, jenž ovšem obě funkce najednou nezvládal, a tak roku 1868 školu opustil.²⁵³

V květnu 1869 byl vydán nový školský zákon,²⁵⁴ jenž řešil otázku lidových škol (*Volksschule*). Rozlišoval dva typy škol: a) veřejné – zřizované státem, zemí nebo obcí a přístupné všem bez rozdílu vyznání; b) soukromé – zřizované kýmkoli jiným (§ 2). Podle tohoto zákona tedy židovská škola ve Frýdku patřila mezi soukromé školy, jejichž zřízení umožňovalo rozhodnutí „zemského školního úřadu“, který přihlížel zejména k tomu, zda se učitelé mohou vykázat oprávněním k výuce a zda se učební plán příliš neodchyluje od státem schválených osnov (§ 70). Brzy po vydání zákona tedy ŽNS Frýdek požádal o povolení soukromé židovské dvoutřídní lidové školy a v březnu 1870 slezský zemský prezident této žádosti vyhověl.²⁵⁵

Cílem každé lidové školy měla být podle zákona mravně-náboženská výchova dětí, rozvíjení jejich duševních schopností a znalostí, aby se nakonec staly zdatnými členy společnosti (§ 1). Za těmito účely se mělo na každé lidové škole vyučovat náboženství, jazyk, počty, přírodověda, zeměpis, dějepis, psaní, geometrie, zpěv, tělocvik a dívky se měly učit také domácím pracem (§ 3). Zřízením vlastní školy získali členové židovského náboženského spolku možnost realizovat „mravně-náboženskou výchovu dětí“ podle svých vlastních měřítek, a to

²⁵⁰ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kap. Verwaltung und Vertretung.

²⁵¹ Stanovy ŽNS Frýdek, § 1 odst. a).

²⁵² Ibid., § 1 odst. c).

²⁵³ AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kap. 1.

²⁵⁴ RGBL. 62/1869.

²⁵⁵ AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kap. 1. – SOKA FM, AM Frýdek, sig. 547, kart. 109, složka D 1870, č. j. 1206/1870.

zejména v rámci předmětu „náboženství“. Nad rámec zákonem stanovených předmětů se vyučovala pouze hebrejšтина (čtení a překládání hebrejských modliteb a bible, psaní hebrejských znaků), zatímco některé povinné předměty nebyla škola zprvu vůbec schopna zajistit – výuka zpěvu, tělocviku a domácích prací probíhala až od roku 1882 (zpěv vyučoval kantor Salomon Weiss, tělocvik probíhal v tělocvičně frýdecké obecné školy, domácí práce vyučovala učitelka z obecné školy).²⁵⁶ Absence těchto předmětů ovšem zřejmě nepředstavovala z pohledu úřadů závažnější problém, neboť okresní školní inspektor roku 1872 zhodnotil stav školy a studijní výsledky žáků jako uspokojivé²⁵⁷ a i bez zajištění výuky zmíněných předmětů židovská škola roku 1875 získala rozhodnutím ministerstva kultu a vyučování právo veřejnosti, takže mohla vydávat státem uznávaná vysvědčení a žáci se již nemuseli nechávat přezkušovat na obecné škole.²⁵⁸

Za zmíněným nepříliš důležitým nedostatkem se ovšem skrývaly mnohem vážnější problémy. Především se jednalo o personální zajištění výuky. Roku 1869 sice škola přijala podučitele Mathiase Schwarze, ten ovšem roku 1871 podal výpověď a stejného roku tak učinil také nadučitel Josef Fischer, neboť získal pozici kantora v Třebíči. Do pozice nadučitele se podařilo v krátké době získat Samuela Pollaka, avšak na pozici podučitele se jen do roku 1874 vystřídali celkem čtyři vyučující. Teprve poslední z nich, Siegmund Fischel, setrval ve škole déle. Ovšem sotva se pedagogický sbor trochu ustálil, nadučitel Pollak oslepl a podučitel Fischel musel být z nějakého důvodu propuštěn. Roku 1881 se tak škola opět ocitla v krizi.²⁵⁹

Škola navíc nedisponovala svými vlastními prostorami. Dokud sestávala pouze z jedné třídy, poskytoval jí prostory pan Lischka; po získání práva veřejnosti a přeměnění na dvojtřídní školu roku 1875 se však musela přestěhovat nejdříve na frýdecké náměstí a následujícího roku jí poskytl prostory Bernard Placzek v ulici Tří Prutků.²⁶⁰ Ačkoli výbor ŽNS Frýdek již roku 1870 schválil návrh postavit školní budovu a architekt Zapletal vypracoval plány, z blíže neurčených důvodů se stavba nerealizovala. Roku 1877 výbor tuto otázku projednával znovu, avšak nemalá část členů spolku se proti stavbě školní budovy stavěla, neboť by přinesla zvýšení náboženské daně.²⁶¹

V důsledku těchto nesnází dospěla část členů výboru ŽNS Frýdek k názoru, že by se škola měla zrušit. Roku 1880 proběhlo ve výboru hlasování, a protože skončilo nerozhodně, byla

²⁵⁶ AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kap. 3. – SOKA FM, Obecná škola židovská (německá), Frýdek [OŠŽ Frýdek], inv. 3.

²⁵⁷ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 109, složka D 1872, č. j. 1695.

²⁵⁸ AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kap. 1.

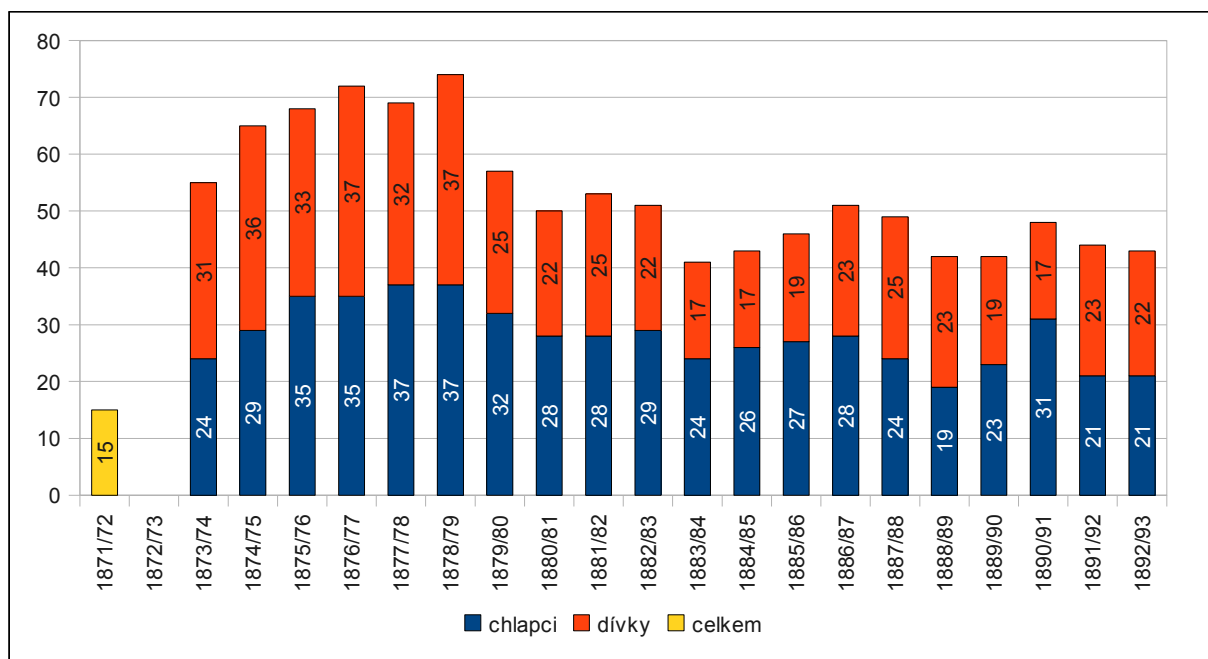
²⁵⁹ Ibid., kap. 1 a 6.

²⁶⁰ Ibid., kap. 1.

²⁶¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 34–35.

záležitost předložena valnému shromáždění, které rozhodlo o zachování školy. Na základě přání většiny členů tedy předsednictvo spolku vypsal konkurz na pozice učitelů. Pozici nadučitele získal roku 1881 mladý Bernhard Kraus z Pohořelic a následujícího roku zaujal pozici vyučitele Jakob Pollak. Tentokrát se jednalo o dobrou volbu, neboť Kraus s Pollakem ve škole setrvali více než 40 následujících let, takže škola se již nemusela potýkat s absencí učitelů. Pod Krausovým vedením se škole navíc konečně podařilo zajistit výuku všech předmětů vyžadovaných zákonem (zpěv, tělocvik, domácí práce).²⁶²

Ovšem dříve než došlo k stabilizaci pedagogického sboru a ke zkvalitnění výuky, zaznamenal počet dětí docházejících na židovskou školu znatelný úbytek. Přitom na počátku 70. let po povolení židovské lidové školy úřady počet žáků rychle rostl: ve školním roce 1871/72 ji navštěvovalo 15 dětí, o dva roky později již 55, až se nakonec počet žáků v 2. polovině 70. let ustálil přibližně na 70 (viz graf č. 2).²⁶³ S růstem žáků na židovské škole zároveň klesal jejich počet na veřejné lidové škole ve Frýdku: roku 1871 na ni docházelo 8 židů, roku 1872 ji navštěvovali 4 židé a následujícího roku již pouze jeden.²⁶⁴ Na samém konci 70. let se však

Graf 2: Počet žáků frýdecké židovské školy v jednotlivých školních rocích (1873–1893)

Zdroj dat: AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kapitola 7 (všechny roky kromě 1871/72 a 1886/87). – SOKA FM, AM Frýdek, sig. 547, kart. 109, složka D 1872, č. j. 1695. – SOKA FM, OŠŽ Frýdek, inv. 2 a 3 (pro školní rok 1886/1887). Viz pozn. č. 263.

²⁶² AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kap. 1 a 6.

²⁶³ Souvislou řadu dat se nepodařilo nalézt. Nejúplnější data obsahuje školní kronika (AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kapitola 7), ve které ovšem chybí údaje pro školní roky 1885/86, 1920/21, 1921/22, 1926/27. Pro školní rok 1927/28 je uveden jen celkový počet žáků bez rozlišení pohlaví. Údaj pro školní rok 1885/86 pochází z katalogu žáků (SOKA FM, OŠŽ Frýdek, sig. 2 a 3), jenž je jinak značně neúplný: obsahuje počty žáků jen v celkem 13 školních rocích, a navíc ve třetině případů uvádí až od devět žáků méně. Údaj pro školní rok 1871/72 pochází ze zprávy těšínského okresního školního inspektora (SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 109, složka D 1872, č. j. 1695).

²⁶⁴ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 109, složka D 1871.

tento trend změnil: počet žáků na židovské škole poměrně prudce poklesl a v následujících dvou desetiletích se pohyboval v rozmezí 40–55 dětí. Naopak kvůli rostoucímu počtu židovských dětí na veřejné lidové škole ve Frýdku ředitel židovské školy Bernhard Kraus požádal roku 1882 o povolení, aby na této škole mohl vyučovat židovskému náboženství.²⁶⁵

Nesnáze židovské školy v průběhu 70. let přivedly část členů k pochybnostem o její smysluplnosti a k názoru, že jeden z hlavních cílů spolku, totiž „*podpora náboženské výchovy židovské mládeže*“, by se měl realizovat poněkud skromněji: spolek by neměl provozovat – natož budovat – školu, nýbrž pouze zaměstnávat židovského učitele, jenž by docházel vyučovat náboženství na veřejné lidové školy. Přestože tento názorový proud nezískal mezi členy spolku převahu, neboť roku 1880 na valném shromáždění většina členů rozhodla o zachování školy, přetrvával i v následujících desetiletích, kdy značná část rodičů navzdory z kvalitnění výuky na židovské škole posílala své děti raději na školy veřejné, kam je pak židovský učitel chodil vyučovat náboženství.

sídlo	rok založení	bohoslužebné instituce	rituální instituce	vzdělávací instituce	ostatní instituce
židovské náboženské obce					
Osoblaha	> 300 let	synagoga	hřbitov, mikve	židovská škola	chudobinec, obecní dům
Vidnava	> 100 let	synagoga	hřbitov	učitel náboženství	
Opava	1863	synagoga	hřbitov	lidová škola (4 třídy)	
Bílsko	1864	synagoga	hřbitov	lidová škola (5 tříd)	
Těšín	1866 ²⁶⁶	synagoga	hřbitov, mikve	<i>Talmud-Thora-Schule</i>	ženský dobročinný spolek
Krnov	1877	modlitební místnost	hřbitov, mikve	učitel náboženství	chudinský fond
židovské náboženské spolky					
Skočov	1862	synagoga	mikve	učitel náboženství	
Frýdek	1863	synagoga		lidová škola (2 třídy)	
Bílovec	1870	modlitební místnost	hřbitov	učitel náboženství	
Fryštát	1871	synagoga			

Tabulka 2: Stav slezských ŽNO a ŽNS roku 1878

Zdroj: ZAO, ZVIS Opava, inv. 1503, kart. 2021, č. j. 302/1878.

Řešení navrhované odpůrci soukromé židovské lidové školy přitom nepředstavovalo vůbec výjimečnou variantu. Přehled, který vyhotovila slezská zemská vláda roku 1878 (viz

²⁶⁵ SOKA FM, AM Frýdek, OŠŽ Frýdek, inv. 3, č. j. 131.

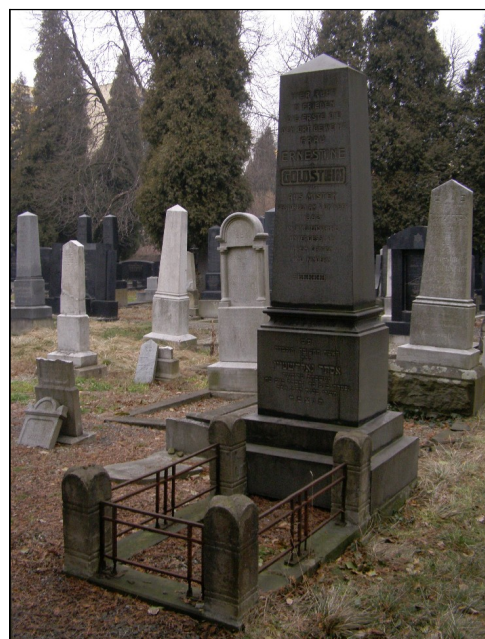
²⁶⁶ ŽNO v Těšíně vznikla *de facto* již před polovinou 19. století. Viz Spyra (2001), s. 27 a 30.

tabulka č. 2), kdy ve Slezsku existovalo šest židovských obcí a čtyři spolky, umožňuje srovnat ŽNS Frýdek s ostatními židovskými náboženskými spolky a obcemi ve Slezsku. Zatímco frýdecká synagoga nepředstavovala žádnou zvláštnost, neplatí to samé o židovské lidové škole. Vlastní židovskou lidovou školu v té době kromě Frýdku provozovaly pouze dvě obce s největším rozpočtem (Opava: 6 500 zl., Bílsko: 6 000 zl.), zatímco ostatní obce a spolky jen organizovaly náboženskou výuku, aniž by jejich škola měla statut lidové školy, v níž se mohla realizovat povinná školní docházka. Z tohoto pohledu tedy vůbec nepřekvapuje, že část členů ŽNS Frýdek považovala školu za finančně zbytečně náročnou záležitost. Vždyť zatímco výdaje na synagogu (540 zl.) se zaplatily penězi získanými pronájmem sedadel v synagoze (500 zl.), školné (1020 zl.) pokrývalo jen dvě třetiny výdajů školy (1560 zl.), takže většina vybrané náboženské daně (540 z 880 zl.) musela připadnout na podporu školy.²⁶⁷

2.5. „Pouhý“ spolek: právní, ekonomické a teritoriální meze

Frýdeckému židovskému spolku se podařilo během několika let po svém zřízení dosáhnout dvou základních cílů – zajištění náboženské výuky a pravidelných bohoslužeb ve vlastní synagoze. Od druhé poloviny 70. let mezi sebou členové spolku sice vedli spory, zda by náboženská výchova měla probíhat pouze v rámci předmětu „náboženství“ na veřejných školách, nebo zda by se měla realizovat na vlastní židovské škole, to ovšem nic neměnilo na skutečnosti, že výuka náboženství zajištěna byla. O dalších institucích se stanovy židovského spolku zmiňovaly jen obecně jako o „*obřadních, vzdělávacích a dobročinných institucích*“. Při pohledu na ostatní slezské židovské organizace je na první pohled zřejmé, jaká z těchto dalších institucí ve Frýdku chyběla především: židovský hřbitov.

Absence vlastního hřbitova způsobovala židům z Frýdku, Koloredova a okolí značné nepříjemnosti, protože museli své zemřelé převážet na okolní židovské hřbitovy, vzdálené několik desítek kilometrů (zejména do Těšína a Hranic).²⁶⁸ Usilovali sice o získání vhodného pozemku, dlouhou dobu se jim to ovšem nedařilo z důvodu ne-

Obrázek 2: Hrob Ernestine Goldstein, první hrob na frýdeckém židovském hřbitově

Autor: Daniel Baránek

²⁶⁷ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1503, kart. 2021, č. j. 9350/1877.

²⁶⁸ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 28. – NA, HBM, inv. 941 a 977.

ochoty majitelů poskytnout svůj pozemek židům – alespoň takové odůvodnění podal v kronice ŽNO Frýdek-Místek její autor Bernhard Kraus. Vhodné pole při císařské silnici vedoucí z Frýdku do Těšína se nakonec podařilo roku 1880 získat členovi spolku a nájemci pivovaru Ignatzi Kolbanovi za 1400 zl. při dražbě pozůstalosti Josefa Koltscharsche. Kolban tento pozemek za stejnou cenu obratem postoupil náboženskému spolku, jenž následně získal od frýdeckého magistrátu povolení zřídit zde hřbitov. Někteří sousedé se proti rozhodnutí magistrátu rozhodli odvolat, slezská zemská vláda ovšem jejich námitky odmítla. Po oplocení pozemku tedy spolek mohl v červnu 1882 začít se stavbou hřbitovní budovy, sestávající z obřadní síně, márnice a bytu pro hrobníka. První pohřeb se na hřbitově konal 10. října 1882.²⁶⁹

Co se bohoslužebných, rituálních a vzdělávacích institucí týče, dosáhl frýdecký židovský náboženský spolek roku 1882 v podstatě úrovně židovské obce. Z právního hlediska ovšem tato organizace stále zůstávala spolkem, jehož členové přináleželi do nějaké židovské obce, kam také museli platit náboženskou daň. Na Frýdecku spadali všichni židé pod ŽNO Těšín, na Místecku pak do různých bližších i vzdálenějších židovských obcí. Židé nepatřící do žádné židovské obce představovali naprostou výjimku.²⁷⁰ Členové frýdeckého spolku se občas zdráhali těmto židovským obcím náboženskou daň odvádět – vždyť takřka nevyužívali jejich služeb, jen těšínský rabín vykonával ve Frýdku obřady, u nichž byl nezbytný (zejména svatby). Židovské obce se přirozeně nehodlaly svého práva vybírat daně vzdát a v případě potřeby požádaly příslušné úřady, aby peníze od dlužníků vymohly. Roku 1882 například frýdecký magistrát zaslal těšínské židovské obci přes 11 zl., které na její žádost vybral od pěti místních dlužníků.²⁷¹

Ještě roku 1884 se členstvo židovského spolku omezovalo pouze na židy žijící v bezprostřední blízkosti synagogy, stejně jako tomu bylo v době zakládání synagogy (viz tabulka č. 3). Počet členů se nicméně od roku 1864 téměř zdvojnásobil a další výraznou změnu představoval růst podílu místeckých židů na úkor koloredovských. Nárůst počtu členů spolku odpovídal celkovému růstu (nejen židovské) populace na Frýdecku a Místecku. Podle údajů Ivany Slezáčkové a Radka Lipovského, kteří provedli socioekonomickou analýzu židovského obyvatelstva bydličího ve Frýdku, bydlelo roku 1869 v tomto městě 173 židů (3,35 % z celkem 5170 obyvatel), roku 1880 jich bylo 217 (3,67 % z 5912) a do roku 1890 stoupl po-

²⁶⁹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 28.

²⁷⁰ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1503, kart. 2021, č. j. 95/1875 a č. j. 1035/1877.

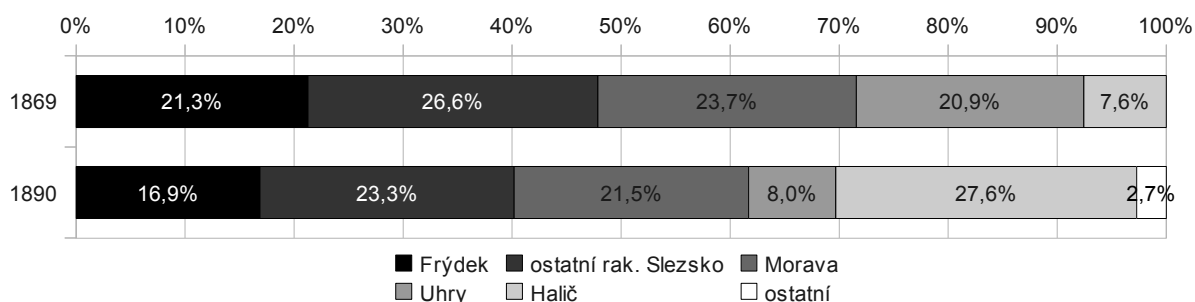
²⁷¹ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 111, složka 1882, č. j. 1126/1882 a 1218/1882.

1864			1884		
sídlo	počet členů	% ze zjištěných	sídlo	počet členů	%
Frydek	15	54 %	Frydek	31	54 %
Koloredov	10	36 %	Místek	16	28 %
Místek	2	7 %	Koloredov	9	16 %
Vojkovice	1	3 %	Dobrá	1	2 %
nezjištěno	5				
celkem	33		celkem	57	

Tabulka 3: Bydliště členů spolku v letech 1864 a 1884

Zdroj: AŽMP, ŽNO FM, sig. 1798, s. 37–38. – NA, HBM, inv. 941, 942 a 977. – SOKA FM, AM Frydek, inv. 547, kart. 111, složka 1884, fol. 359.

čet frýdeckých židů na 262 (3,55 % z 7374).²⁷² Velkou roli při růstu židovské populace hrálo přistěhovalectví: jen okolo 20 % židů bydlících ve Frýdku mělo domovskou příslušnost do tohoto města. V 70. a 80. letech se jednalo zejména o přistěhovalectví z Haliče – zatímco roku 1869 lidé s haličskou domovskou příslušností tvořili jen 7,6 % frýdecké židovské populace, roku 1890 to bylo již 27,6 % (viz graf č. 3).

Graf 3: Domovská příslušnost židů bydlících ve Frýdku

Zdroj: SLEZÁČKOVÁ, Ivana; LIPOVSKI, Radek. Analýza židovské populace města Frýdek podle teritoriálního původu a socioekonomického postavení. In *Acta facultatis philosophicae historica 14*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2007. S. 212.

Členy spolku přitom stále zůstávali téměř výhradně muži, jedinou výjimkou byla „vdova Munková“. Manželky a děti členů totiž mohly služeb spolku využívat i bez členství, takže své opodstatnění mělo členství právě jen u židovských vdov. Frýdecké židovské ženy zpravidla nevyvíjela ekonomickou aktivitu a staraly se o chod domácnosti (1869: 94 % žen, 1890: 86 %).²⁷³ Velká část frýdeckých židovských mužů se věnovala obchodu (1869: asi 1/3, 1890: asi 1/2), další významný zdroj obživy představoval textilní průmysl, v němž židé zastávali pozice majitelů, úředníků, účetních, ale také skladníků či dělníků (1869: 15 %, 1890: 20 %).²⁷⁴ Asi 11 % frýdeckých židů roku 1869 a 19 % roku 1890 podle Slezáčkové a Lipovského ná-

²⁷² Slezáčková; Lipovski (2007), s. 211.

²⁷³ Ibid., s. 213.

²⁷⁴ Ibid., s. 216.

leželo do horní společenské vrstvy, většinou se jednalo o rodiny podnikatelů vlastnících závody s více než 50 zaměstnanci. Naprostá většina (1869: 82 %, 1890: 66 %) tvořila střední třídu – z velké části se jednalo o obchodníky nebo úředníky.²⁷⁵ Takového socioekonomického rozvrstvení židovského obyvatelstva nebylo nijak výjimečné – podobnou skladbu vykazovala třeba i olomoucká židovská komunita.²⁷⁶

Postavení horní třídy frýdeckých židů dokresluje skutečnost, že její příslušníci měli roku 1888 v rukou všechny textilní továrny ve Frýdku a zaměstnávali celkem 1323 lidí. Z toho Adolf Landsberger, syn Philippa Landsbergera, ve své přádelně, tkalcovně a úpravárně zaměstnával 58 % pracovníků (261 mužů, 514 žen), Julius a Leopold Neumann ve své firmě Brüder Neumann zaměstnávali 37 % pracovníků (93 mužů, 391 žen) a v menším podniku Joseph Munk & Söhne, kterou provozovala rodina Munků a jistou dobu také přiřazený Alois Reik, pracovalo 5 % z uvedeného počtu (58 mužů, 6 žen).²⁷⁷ Také v místeckém průmyslu měli židé silné pozice: svou textilku tam od roku 1865 provozoval Alois Lemberger a textilnictví se věnovali také bratři Salomon a Johann Tauber. Hermann Löw pro změnu v Koloredově vyráběl likéry.²⁷⁸

Všichni jmenovaní – kromě Lembergera, jenž bydlel ve Vídni – byli členy frýdeckého židovského náboženského spolku, ovšem ve výboru (včetně přípravného výboru na počátku 60. let) zasedli jen tři z nich: Hermann Löw, Ignaz Munk a Philipp Landsberger. Od židovských továrníků tak sice plynula velká část příjmů spolkového rozpočtu, spolek samotný ovšem řídili spíše příslušníci střední třídy – obchodníci, lékaři a živnostníci (srov. tabulka č. 4). Zatímco továrníci obsadili v průběhu existence spolku v úhrnu 15 míst ve výboru (23 %), obchodníci zaujali 22 míst (34 %), lékaři 9 (14 %), živnostníci 8 (12 %), úředník 5 (8 %) a osoby s nezjištěnou profesí 6 míst (9 %). Toto rozložení zhruba odpovídalo sociální skladbě židovského obyvatelstva ve Frýdku, Místku a Koloredově a také většinové zastoupení frýdeckých židů ve výboru odráželo převahu frýdeckých členů spolku nad místeckými a koloredovskými.

Navzdory dobrému hospodářskému a společenskému postavení svých členů však v 80. letech dosáhl frýdecký židovský spolek svých limitů. Zhruba šedesát přispěvatelů mohlo pokrýt výdaje spojené s vykonáváním bohoslužeb v synagoze a s provozem židovské lidové školy a hřbitova, ovšem na zřízení dalších náboženských institucí – například dobročinného spolku nebo pohřebního bratrstva – jejich prostředky již nepostačovaly. Takové instituce mohly

²⁷⁵ Ibid., s. 218–219.

²⁷⁶ Košťálková; Nesládková (2008), s. 72.

²⁷⁷ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 551, kart. 124, složky G 1888 a G 1889. – Spyra (1997), s. 8–9.

²⁷⁸ K vývoji jednotlivých podniků: Juřák (2005), *passim*.

jméno	bydliště	povolání	počet volebních období	funkce
Hermann Löw	Koloredov	výrobce likérů	9	místopředseda (2 období), předseda (4 období)
Wilhelm Fried	Frýdek	vlastník mlýna	7	
Markus Brenner	Místek	obchodník	6	
Dr. Josef Ziffer	Frýdek	okresní lékař	5	předseda (5 období)
Leopold Paneth	Frýdek	úředník	5	místopředseda (4 období)
Markus Kuffler	Frýdek	obchodník	5	
Dr. Moritz Spitzer	Frýdek	lékař	4	
Gustav Münster	Frýdek	obchodník	4	
Josua Sofer	Frýdek	?	4	
Ignaz Munk	Frýdek	továrník (textilka)	3	
Philipp Landsberger	Frýdek	továrník (textilka)	3	předseda (1 období)
Bernhard Placzek	Frýdek	obchodník	2	
Dr. Ignaz Kleinberg	Frýdek	?	2	
Mathias Schwarz	Frýdek	obchodník	2	
Samuel Samuelli	Koloredov	obchodník	2	
Ignaz Lichtenstern	Koloredov	zpracovatel kůží	1	
Heinrich Samuelli	Koloredov	obchodník	1	

Tabulka 4: Členové výboru ŽNS Frýdek

Zdroj: AŽMP, ŽNO FM, sig. 1798, kapitola Verwaltung und Vertretung. – NA, HBM, inv. 941 a 977. – SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 111, složka D 1884, č. j. – Poláškoví (2006).

vzniknout až poté, co na počátku 90. let 19. století došlo k vydání zákona reorganizujícího uspořádání židovstva v celém Rakousku-Uhersku, k přeměně ŽNS Frýdek na židovskou obec a s tím souvisejícímu rozšíření teritoriální působnosti frýdecké židovské organizace.

2.6. Frýdlantský židovský spolek

Kromě židů, kteří bydleli v severní a východní části soudního okresu Frýdek a kteří se ztotožňovali s moravskoostravskou nebo těšínskou židovskou komunitou, se aktivit frýdeckého židovského spolku neúčastnili také židé žijící v jižní hornatější části těchto okresů, v okolí městečka Frýdlant nad Ostravicí (tehdy označován jako Frýdlant u Místku). Kvůli přibližně desetikilometrové vzdálenosti se frýdlantští židé bohoslužeb konaných v Koloredově a později ve Frýdku nemohli pravidelně účastnit, a tak se nejpozději roku 1858 rozhodli pořádat bohoslužby přímo ve svých obydlích.²⁷⁹ Tehdy žilo v samotném Frýdlantě jen 11 židů, během

²⁷⁹ AL SAHEB, Jan a kol. *Dějiny Frýdlantu n. O., Lubna a Nové Vsi*. Ostrava : Montanex, 2009. S. 252.

následujících dvou desetiletí se však jejich počet zdvojnásobil.²⁸⁰ Již roku 1874 obchodník Sigmund Wechsberg a hostinský Leopold Schwarz iniciovali založení modlitebního společenství (*Minjanverein*) a spolu s dalšími židy z Frýdlantu a okolí zakoupili základní vybavení potřebné k pořádání bohoslužeb: svitek tóry, svatostánek („*Tabernakel*“), oponu („*Perocheth*“), *machzory* (modlitební knihy), svícny, svíčky, olej a konečně také lavice k sezení.²⁸¹

V březnu 1887 Moravské místodržitelství v Brně schválilo na žádost frýdlantských židů stanovy jejich společenství, čímž se dosavadní modlitební společenství změnilo na židovský náboženský spolek, oficiálně nesoucí jméno „Židovský synagogální spolek ve Frýdlantě u Místku“ (*Israelitischer Synagogen-Verein in Friedland bei Mistek*).²⁸² Stanovy frýdlantského synagogálního spolku nebyly tak rozsáhlé jako stanovy frýdeckého židovského spolku, obsahovaly jen 15 paragrafů a za hlavní cíl spolku vytyčily „*rituální společné veřejné vykonávání bohoslužeb ve vhodné místnosti [Locale] (modlitebně) a poskytování výuku židovského náboženství dětem*“ (§ 1). Stejně jako ve Frýdku se výdaje na zřízení modlitebny a na zaplacení *chazana* (kantora), učitele náboženství a *šamaše* (správce modlitebny) měly pokrývat z členských příspěvků, pronájmu míst k sezení v modlitebně a z poplatků za některé rituální úkony (§ 2). Vedení spolku se mělo volit co tři roky na valném shromáždění (§ 6), sestávalo z předsedy, pokladníka, dvou poradců a kontrolora (§ 7) a do kompetence výboru spadalo přijímání nových členů, stanovování výše členských příspěvků a dalších poplatků (§ 8). Pokud by počet členů klesl pod deset anebo by členové nebyli schopni pokrývat výdaje spolku, mohlo dojít k rozpuštění spolku. Pokud by během následujících dvou let nedošlo k znovuuustavení spolku, měl být spolek rozpuštěn definitivně (§ 11).

Záhy po schválení stanov vstoupilo do spolku celkem 15 židů (Frýdlant: 6 židů, Baška: 2, Ostravice: 2, Lhotka: 1, Metylovice: 1, Staré Hamry: 1, nezjištěno: 1), většinou se živili jako obchodníci, hostinští anebo *šocheti* (rituální řezníci). Členové na prvním valném shromáždění v dubnu 1887 zvolili za předsedu Sigmunda Wechsberga, jenž pak vedl spolek až do jeho zániku, vyhlásili konkurs na *chazana* a učitele a domluvili se, že bohoslužby se mají konat pravidelně každý pátek večer a v sobotu dopoledne, a to i pokud se nenaplní *minjan* (počet dospělých mužů předepsaný k započetí bohoslužby).²⁸³ V následujících měsících spolek obdržel několik darů (*sefer*, *mapa* – ubrus na předčítací pult, *parochet*, *jad* – ukazovátka pro čtení z tóry) od svých členů i od židů žijících jinde na Moravě. Konečně spolek také obdržel

²⁸⁰ Polášek (2003), s. 160–161.

²⁸¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 13.

²⁸² Ibid., *Statuten des israelitischen Synagogen-Vereines in Friedland bei Mistek*.

²⁸³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 11, sig. 56 213, protokoly z roku 1887.

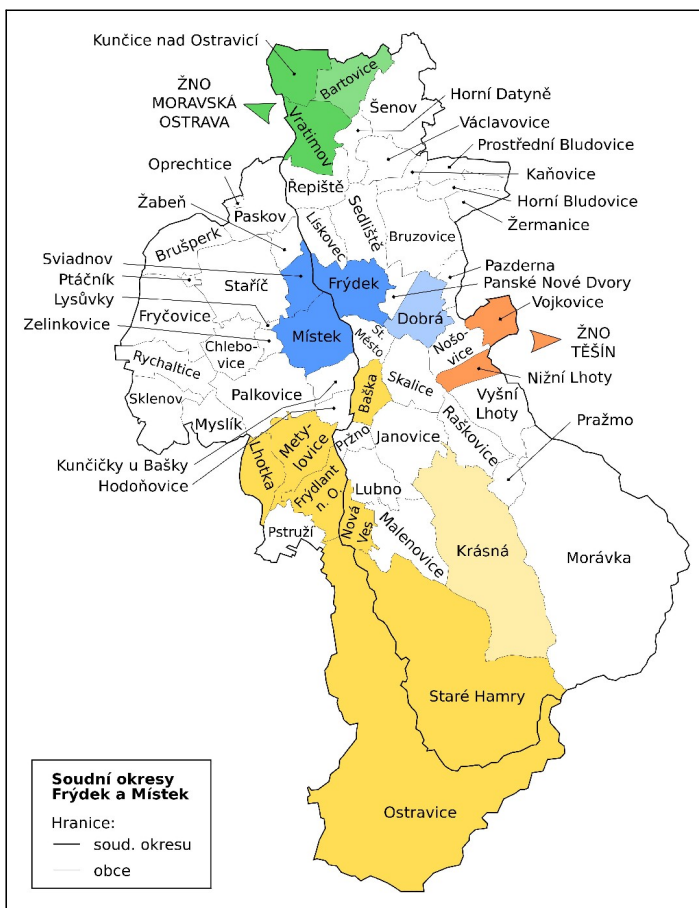
peněžní příspěvek od Hermanna Löwa – předseda ŽNS Frýdek tedy vznik židovského spolku ve Frýdlantě nepovažoval za konkurenční, nýbrž naopak za bohubilý počin.²⁸⁴

V létě roku 1887 spolek učinil důležité kroky ke zřízení školy: přijal učitele Jacoba Weisse z Vídně, zakoupil základní vybavení (lavice, židle, tabuli, knihy do malé školní knihovny, pomůcky k výuce fyziky) a požádal příslušné úřady o povolení zřídit jednotřídní soukromou židovskou školu bez práva veřejnosti v prostorách, jež se nacházely v prvním patře hostince Arenda.²⁸⁵

Zemská školní rada v Brně v říjnu souhlasila,²⁸⁶ takže ve školním roce 1887/88 v ní mohlo absolvovat povinnou školní docházku šest židovských dětí. V následujících letech se pak počet žáků pohyboval okolo dvaceti,²⁸⁷ přičemž

výuku navštěvovaly i děti židů, kteří nebyli členy spolku.²⁸⁸ Podobně jako na frýdecké židovské škole vyučovali některé předměty křesťanští učitelé²⁸⁹ a také frýdlantskou židovskou školu postihla personální krize, kvůli které musela výuka ve školním roce 1890/91 skončit již v květnu. V srpnu roku 1891 se však podařilo zaměstnat nového učitele Jakoba Kohna, takže výuka mohla od podzimu stejného roku pokračovat.²⁹⁰

Kromě přijímání nových členů a záležitostí spjatých s bohoslužbou a se školou představovala při zasedáních vedení spolku i valného shromáždění důležitou otázkou ještě *schita*

Mapa 6: Teritoriální působnost židovských spolků a obcí na Frýdecku a Místecku v 80. letech 19. století

Zdroj dat: AŽMP, ŽNO FM, inv. 11, sig. 56213. – SOkA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 111, složka 1884, fol. 359. – ZAO, ZVIS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 10233/1890 a 12430/1890.

²⁸⁴ Ibid., protokoly z let 1887–1888.

²⁸⁵ SOkA FM, Okresní školní výbor Místek [OŠV Místek], inv. 77, kart. 5, č. j. 950/1887.

²⁸⁶ Ibid., č. j. 1189/1887 a 1263/1887.

²⁸⁷ Ibid., č. j. 36/1894. – Školní rok 1887/88: 6 dětí, 1888/89: 16, 1889/90: 21, 1890/91: 21, 1891/92: 19, 1892/93: 18, 1893/94: 25.

²⁸⁸ AŽMP, ŽNO FM, inv. 11, sig. 56 213, protokol č. 20 z 13. 9. 1889.

²⁸⁹ Ibid., protokol č. 15 z 14. 10. 1888 a č. 35 z 20. 1. 1892.

²⁹⁰ Ibid., protokol č. 30 z 21. 4. 1891 a č. 31 z 4. 8. 1891. – SOkA FM, OŠV Místek, inv. 77, kart. 5, č. j. 808/1891.

(rituální porážka). Ze zasedacích protokolů vysvítá, že se nejednalo o zcela bezproblémovou otázku, neboť v souvislosti s *šochetem* Ignatzem Spitzkopffem se nejdříve píše o zadlužení a dalších blíže nespecifikovaných problémech,²⁹¹ pak se zdůrazňuje, že jím košerované maso je třeba kontrolovat důkladně, až nakonec členům spolku došla trpělivost a Spitzkopfa kvůli „*pokračujícímu nemorálnímu jednání*“ propustili.²⁹² V případě *šocheta* Josefa Rittera pak problém spočíval pro změnu v tom, že porážel zvířata bez povolení předsedy spolku.²⁹³

Důraz na rituálně správné porážení zvířat ukazuje zakotvenost židů z Frýdlantu a okolí ve své víře. Společné modlitby se sice odehrávaly podle reformovaného ritu – svědčí o tom přítomnost lavic v modlitebně, absence zmínky o odděleném prostoru pro ženy a naopak náznaky toho, že muži a ženy sdíleli společný prostor – v žádném případě však nelze tuto skutečnost považovat za projev sekularizace, nýbrž spíše za přizpůsobování náboženských projevů moderní době. Značnou míru religiozity ještě na počátku 90. let 19. století ostatně dokazuje úsilí věnované náboženské výchově dětí a touha realizovat společné pravidelné bohoslužby, i kdyby se přitom snad nemělo dosáhnout *minjanu*.

2.7. Zařazení do společnosti?

Proces zrovnoprávnění židů nepřinesl pouze uvolnění jejich migrace, rozšíření možností obživy nebo zakládání nových náboženských organizací a institucí, nýbrž také kvalitativní proměnu vztahů mezi židy a jejich okolím. Hlubokou proměnu lze sledovat mimo jiné na příkladu frýdeckého magistrátu, který se ještě na počátku 60. let stavěl vůči zrovnoprávnění židů značně nepřátelsky: roku 1859 protestoval proti rozhodnutí okresního úřadu udělit živnostenské oprávnění provozovateli židovské jídelny Michaelu Spitzerovi²⁹⁴ a o čtyři roky později se snažil zabránit zřízení židovského náboženského spolku a výstavbě synagogy.²⁹⁵ Již roku 1870 se ovšem frýdecké zastupitelstvo rozhodlo kooptovat okresního lékaře a zároveň předsedu ŽNS Frýdek (1863–1878) MUDr. Josefa Ziffera. Po jeho smrti jej ve frýdeckém zastupitelstvu nahradil MUDr. Moritz Spitzer, rovněž člen výboru frýdeckého židovského spolku. Jako lékař se roku 1883 stal členem výboru pověřeným výstavbou frýdecké nemocnice a dlouhou dobu pak byl jediným lékařem této nemocnice. Pro jeho zásluhy mu město udělilo čestné občanství.²⁹⁶ Také druhý předseda ŽNS Frýdek Hermann Löw vykonával veřejné

²⁹¹ Ibid., protokol č. 28 z 8. 12. 1890.

²⁹² Ibid., protokol č. 46 z 23. 10. 1894.

²⁹³ Ibid., protokol č. 56 z 31. 12. 1900.

²⁹⁴ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 551, kart. 124, složka G 1860, č. j. 360/1860.

²⁹⁵ Srov. pozn. 224.

²⁹⁶ POLÁŠKOVI, Jaromír a Jiřina. Židé a jejich zasahování do veřejné správy a společenského života ve Frýdku a Místku (1870–1939). In *Židé a Morava XIII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2007. S. 68–69.

funkce: od roku 1867 byl členem zastupitelstva obce Koloredov a od roku 1877 členem místní školní rady pro Místek a Koloredov.²⁹⁷

Zapojení židovského obyvatelstva do společných aktivit s nežidy se projevovalo nejen na úrovni samosprávy, ale také třeba na úrovni hospodářské. Roku 1869, jen dva roky po stvrzení rovnoprávnosti židů v prosincové ústavě, se frýdečtí movití židé Wilhelm Fried, Ignaz Munk a Julius Neumann účastnili zakládání Frýdecké spořitelny, vůbec první spořitelny na Frýdecku a Místecku, a stali se jedněmi z jedenácti členů jejího výboru.²⁹⁸ Na tři desítky židů z Frýdku, Koloredova i Frýdlantu se roku 1882 stalo členy Gymnasiálního spolku ve Frýdku (*Gymnasial-Verein in Friedek*), jenž si kladl za cíl zbudování frýdeckého gymnázia, a dva židé, Leopold Landsberger a Wilhelm Fried, byli dokonce zvoleni do desetičlenného výboru tohoto spolku.²⁹⁹ Spolek zaměřený na podporu vzdělání (*Krejcarový spolek ku podpoře školní mládeže*) vznikl také ve Frýdlantě roku 1881 a hlavní roli při jeho zakládání hráli kromě čtyř nežidů také tři židé (řezník David Gottlieber a nájemce výčepu Filip Wechsberg z Frýdlantu a Hermann Löw z Koloredova).³⁰⁰

Židé se ovšem po zrovnoprávnění začleňovali do společnosti, jež nebyla jednotná. Jako vydělenou skupinu považovali židy především nižší vrstvy obyvatel a venkované. Metylovský řemenář Jan Bílek složil píseň, s jejíž pomocí chtěl vyštvať z obce několik málo židů, kteří se zde zdržovali. V písni se mimo jiné zpívalo: „*Čerta, žide, ne dukáty, čerta, žide dostaneš. / Křesťané na ně pracují a ty za ně studuješ. / Ja, ja, žide, vaj, vaj, vaj, / ber pinkel svůj, pryč se vzdal, / z Metylovic utěkaj. // Dej si každý pilný pozor na židovské číslice, / kterak ony pěkně stojí, udělá z nich, co kdy chce. [...] Něchtě žida cestu jíti, též je boží stvoření. / Zpytaj se ho, co to nese, kořalku, či koření?*“³⁰¹ Tato píseň ukazuje tři základní důvody nevráživosti vůči židům: pocit vykořisťování křesťanů židy, podezřívání židů z nekalých obchodních praktik a výroba alkoholu. Zatímco první dva důvody představují stereotypní odkaz na údajnou hrabivost židů, třetí odkazoval na docela konkrétní okolnosti. V 80. letech totiž v Metylovicích bydlela rodina Hermanna Ebela,³⁰² který provozoval obchod se smíšeným zbožím, rosolkou (mírně sladkým likérem) a petrolejem. Právě obchod s lihovinami se snažili představitelé obce omezit, a tak roku 1881 Ebelovi nepovolili prodávat lihoviny „*na drobno stojícím hostům*“.³⁰³

²⁹⁷ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 113, složka D 1899.

²⁹⁸ Juřák (2005), s. 55–56.

²⁹⁹ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 111, složka D 1884.

³⁰⁰ SOKA FM, Archiv městečka Frýdlant nad Ostravicí [AM Frýdlant n. O.], inv. 53, s. 69.

³⁰¹ SOKA FM, Archiv obce Metylovice [AO Metylovice], inv. 44, s. 70.

³⁰² ZAO, Matriky, M VIII 3, s. 474.

³⁰³ SOKA FM, AO Metylovice, inv. 2, s. 170.

Prodej alkoholu ovšem nebylo možné zakázat úplně a pokračoval v něm i haličský žid David Elias Geller, jenž obchod roku 1890 od Ebela odkoupil.³⁰⁴ Zřejmě právě proti těmto židům byla píseň namířena.

Židovská:

Cháje se háysi chtěli v Metylovicích trvale usaditi žide, starali se boari očiče, aby je vypudili. Pan J. Bilek složil potupnou píseň, židy pozvali do hostince a přede všemi jim ji rozpívali. Retovalo dlouho a otec byla vyčistěna.

Dobrá.

Čerla, žide, ne du-kaj, Čerla, žide, dosta-nej. a ty za ně studu-ješ.
Křesťá-ne na ně přez-ju

refrón.

Ja, ja, žide, vaj, vaj, vaj, ber pin-keš židj pyč se uvoal, z Mety-lo-vic u-č-čaj.

Obrázek 3: Píseň „Židovská“ metylovského řemenáře Jana Bilka

Další píseň, kterou si v Metylovicích zpívali, přímo adresně mířila proti majiteli Bykovny, jak se nazýval objekt Löwovy palírny v Koloredově: „1. Podívaj se do Bykovně, / jak se tam říd' o šikovně, / peněz maju po měchýřu, / co stržili od šenkýřů. // 2. A šenkýři od pijáků, / peníze maju v pytláku. / Darebák tři dni hladuje / a žid masečko pucuje.“³⁰⁵ Tato píseň sice trefně popisuje systém distribuce alkoholu v kraji, skrývá se v ní ovšem jeden problém: místo toho, aby odsuzovala nemírné konzumování kořalky, alkoholismus spíše omlouvá a alkoholiky považuje za pouhé oběti „chamtivého žida“. Ne všechny písně kladly vinu na výrobce alkoholu, některé volaly k zodpovědnosti přímo pijany: „1. Todom, todom, todom, / celý děň tě hledom, / celý děň tě hledom, / todom, todom, todom. // 2. Tatoňu, tatoňu, / choďte už do domu, / choďte už do domu, / todom, todom, todom. // 3. Pálenky něbijtě, / maměnky něbijtě, / maměnky něbijtě, / todom, todom, todom.“³⁰⁶

Zejména na venkově lidé přemýšleli o židech v souvislosti s alkoholem, který vyráběli (Hermann Löw v Bykovně) anebo prodávali. V Metylovicích se mimo jiné prodejem alkoholu živil Ebel a Geller, na Nové Vsi provozoval hospodu Harcovna Joseph Gottlieber a od roku 1889 jeho zeť Eduard Hermann,³⁰⁷ ve Frýdlantě si hospodu Arenda pronajímal Hermann Löw

³⁰⁴ JewishGen.com, ID 6896–6899. Dostupné online: http://ellisland.jewishgen.org/viewmate/v_filterarchive-list.asp?x_ID=6896&z_ID=%3D%2C%2C.

³⁰⁵ SOKA FM, AO Metylovice, inv. 2, s. 157.

³⁰⁶ Ibid., s. 157.

³⁰⁷ Al Saheb (2009), s. 554.

bydlící v Koloredově a Philipp Wechsberg.³⁰⁸ Roku 1877 byl přímo u bran frýdlanských železáren postaven hostinec, kterému se dostalo pojmenování „Lapač“, neboť jeho židovský provozovatel Josef Prief „lapal“ dělníky železáren odcházející z práce a naléval jim na dluh.³⁰⁹ Dalším frýdlanským židovským hostinským byl rovněž od 70. let Leopold Schwarz.³¹⁰ Také ve Vratimově provozovala hospodu židovská rodina Pollaků.³¹¹ Kritika rozmáhajícího se alkoholismu se pak přirozeně úzce pojila s kritikou výrobců a distributorů alkoholu. Těžko odhadnout, zda venkované věděli, že největší místní výrobce alkoholu Hermann Löw od roku 1878 předsedal frýdeckému židovskému náboženskému spolku, pokud však ano, obraz židů na venkově to jistě nijak nezlepšovalo.

Někteří jednotlivci z židovského společenství navazovali styky s křesťanským okolím ještě jiným způsobem: sňatkem. Podle platného občanského zákoníku nemohl křesťan uzavřít sňatek s osobou nevyznávající křesťanství.³¹² První možnost, jak vyhovět zákonem stanoveným podmínkám k uzavření manželství, představovala konverze ke křesťanství. Tento způsob zvolila například dvacetiletá židovka Arnoštka Lanzerová, jež v mládí osiřela, pak ji vychovávala teta a brzy si musela začít vydělávat na živobytí jako služka v křesťanských rodinách v Místku. Roku 1882 navštívila místeckou faru s žádostí o křest, neboť jistý katolický mladík jí slíbil sňatek, pokud se stane katoličkou.³¹³ „*Náchylnost ku křesťanské víře*“ ovšem vážně narušovala vztahy s původním židovským prostředím, jak to líčí – byť asi přehnaně – materiály frýdlantského farního úřadu v souvislosti s konverzí frýdlantské židovky Amalie Löw, dcery Markuse Löwa: „...*co od dobrodinců dostala, jí [rodiče] brali, často ji od sebe vyháněli, jísti ji nedávali, tak že Amálie přinucena byla u křesťanů nádeničiti a živnosti hledati. Když sobě nějaké peníze vydělala, tak ji rodičové zase přijali od ní peníze vezmouce, brzy ji však zase vyhnali... často ji také notně vyběli. Příčina této nenávisti byla náchylnost Amálie ku křesťanské víře, její nezachovávání židovských obyčejů, obzvláště ji trýznili, když jim pokrmy strefnila. Býval v domě skrz tu dceru ustavičný křik...*“ Markus Löw se po čase z Frýdlantu přestěhoval do Jablunkova, „*náchylnost ku křesťanství*“ ovšem byla tak silná, že se Amalie vrátila do Frýdlantu a roku 1860 požádala o křest.³¹⁴

³⁰⁸ SOKA FM, AM Frýdlant n. O., inv. 53, s. 181.

³⁰⁹ Al Saheb (2009), s. 223.

³¹⁰ Al Saheb (2009), s. 222.

³¹¹ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 10233.

³¹² *Justizgesetzsammlung* [JGS] 946/1811, § 64.

³¹³ SOKA FM, Farní úřad Místek [FÚ Místek], inv. 229, kart. 26, č. j. 87/1883.

³¹⁴ Al Saheb (2009), s. 253.

Jinou cestu volily páry, kde ani jeden z partnerů nechtěl konvertovat. V takovém případě musel katolický partner nejdříve vystoupit z církve, což usnadnil zákon z roku 1868,³¹⁵ a pak uzavřít civilní sňatek. Vystoupení z církve ovšem nezřídka představovalo pouze formální záležitost, neboť partner si ve skutečnosti svou katolickou identitu zachovával. Takto tomu bylo například v případě římské katoličky Josefíny Žaar, která sice úřadům roku 1883 ohlásila vystoupení z církve, aby mohla téhož roku uzavřít sňatek s frýdeckým židem Leopoldem Deutschem,³¹⁶ při sčítání lidu roku 1930 se nicméně dále hlásila k římskokatolické církvi.³¹⁷ V případech smíšených – civilně uzavřených – sňatků tedy oba partneři sice zůstávali součástí svého původního náboženského společenství, ovšem v jeho rámci se dostávali na okraj.

Navzdory získání rovných práv se židům podařilo začlenit do společnosti jen částečně. Židovské a křesťanské obyvatele spojovaly společné hospodářské a občanské zájmy, takže se společně podíleli na iniciativách, jež byly přínosné pro obě strany (založení spořitelny, zřízení gymnázia, podpora vzdělávání). Na přelomu 60. a 70. let navíc křesťanští představitelé obecních samospráv začali projevovat vůči židovským spoluobčanům větší vstřícnost, než jakou projevovali sotva o deset let dříve, a dokonce byli ochotni přijmout židy do svých řad. Zdaleka ne všechny složky obyvatelstva ovšem projevovaly stejnou míru vstřícnosti. Naopak, venkovské a nižší vrstvy obyvatelstva si židy (z velké části oprávněně) spojovalo s výrobou a distribucí alkoholu, takže kritika silícího alkoholismu se pak často obrátila také proti židům. Sblížení křesťanské a židovské části populace nenapomáhaly ani smíšené sňatky, neboť při jejich realizaci buď jeden z partnerů úplně přešel konverzí z jedné skupiny do druhé, anebo se kvůli uzavření civilního sňatku dostal na okraj svého náboženského společenství.

³¹⁵ RGBI. 49/1868, §

³¹⁶ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 111, složka Povolení sňatku 1883–1901, č. 1.

³¹⁷ NA, Státní úřad statistický I – Sčítání obyvatelstva ČSR v roce 1930, Praha [SO 1930], kart. 8752.

3. Vrchol společného náboženského života: židovská obec

3.1. Formování okrsků nových židovských obcí

Rozvoj nových židovských komunit od 60. let, k němuž došlo v důsledku migrace židů z tradičních židovských obcí do větších či menších ekonomických a průmyslových center, se realizoval podle spolkového zákona.³¹⁸ Několik desetiletí toto řešení postačovalo – na těchto základech mohla také ve Frýdku vzniknout synagoga, židovská lidová škola a židovský hřbitov, ve Frýdlantě pak modlitebna a židovská škola. V průběhu 80. let se nicméně možnosti frýdeckého i frýdlantského židovského spolku vyčerpaly, a to zejména kvůli omezené členské základně a kvůli skutečnosti, že členové spolku museli kromě spolkových příspěvků platit také náboženskou daň židovským obcím, do nichž oficiálně patřili. Na měnící se poměry konečně reagoval 21. března 1890 říšský zákon č. 57/1890, „*jímž upravují se zevnitřní právní poměry israelitské společnosti náboženské.*“³¹⁹

Podle tohoto zákona měly židovskou společnost právně zastupovat židovské obce, jež se měly starat o naplňování náboženských potřeb svých členů a za tímto účelem měly provozovat potřebné instituce (§ 1). Celá země měla být rozdělena na obvody – v každém obvodu mohla existovat právě jedna židovská obec, do níž náleželi všichni židé (dobově označováni jako „*israelité*“) s trvalým bydlištěm na území příslušného obvodu (§ 2). Nové židovské obce měly vzniknout během tří let po vydání tohoto zákona přeměnou stávajících židovských náboženských spolků nebo vznikem nových obcí v místech s dostatečně velikou židovskou populací. V obou případech ovšem musela být místní komunita schopna udržovat židovské náboženské instituce (§ 3). Ohraničení obvodů mělo být zveřejněno v zemském zákoníku (§ 4) a zákon dále také řešil otázku majetku obcí, které zaniknou nebo jejichž hranice se změny (§ 5). Další ustanovení garantovala rovná práva židům bydlícím přímo v místě židovské obce a židům bydlícím v příslušném okrsku (§ 6). Zákon umožňoval změny hranic okrsků a vznik nových obcí, obojí se mělo dít na základě návrhu některé židovské obce nebo třiceti hlav židovských rodin (§ 7). Pokud by některá obec již nebyla schopna plnit své funkce, mohly ji státní úřady zrušit (§ 8).

V každé obci se mělo zřídit zastupitelstvo a chod obce měly určovat stanovy. Členové obecních orgánů měli být voleni a mohli jimi být pouze rakouští státní občané disponující plnými občanskými právy (§ 9, 10). Každá obec musela mít navíc nejméně jednoho rabína, který měl bydlet v obvodu příslušné obce; jen výjimečně mohly mít dvě obce společného ra-

³¹⁸ RGBI. 253/1852, resp. RGBI. 134/1867.

³¹⁹ RGBI. 57/1890.

bína (§ 11). Po uvolnění pozice rabína musela volba proběhnout do 6 měsíců, přičemž státní úřady mohly proti výsledkům volby vznést námitku. Rabíni měli být zaměstnáváni na delší dobu a měli být stanovami obce chráněni proti neodůvodněnému propuštění (§ 12–17). Činnost židovských obcí samozřejmě nesměla být v rozporu se zájmy státu (§ 18).

Na základě svých stanov mohly obce vybírat poplatky (§ 19–22) a při změně bydliště měl žid platit příspěvky své nové obci platit od nového roku (§ 23). Obec měla také vykonávat dohled nad ústavami a nadacemi ryze náboženské povahy, byť by je obec samotná nevydržovala (§ 24). Každá obec byla povinna provozovat nejméně jednu modlitebnu, přičemž při jejich zřizování a provozu se měly brát v potaz rozličné formy ritu, jež byly v obci obvyklé (§ 25–27).

Další paragrafy řešily náležitosti obecních stanov (§ 28), jež musely být schváleny státem (§ 29). Státní úřady měly vykonávat nad obcemi dozor a případně mohly do obecních záležitostí zasahovat (§ 30–33). Poslední ustanovení se týkala otázky platnosti zákona (§ 34–36).

Dva měsíce po vydání tohoto zákona vyzval slezský zemský prezident existující židovské obce a sdružení, jež plnila obdobnou funkci jako obce, aby se vyjádřily k novému vymezení obvodů židovských obcí.³²⁰ Představitelé ŽNS Frýdek (označován jako *Friedek-Mistek-Colloredow'er Cultusverein*) tedy na konci května zaslali Zemské vládě slezské v Opavě přes Okresní hejtmanství v Těšíně žádost, aby byl tento židovský náboženský spolek přeměněn na židovskou náboženskou obec. Tato přeměna by podle zdůvodnění žádosti představovala snadnou záležitost, protože cíle spolku (podpora náboženské výchovy, pořádání společných bohoslužeb a zajišťování chodu náboženských institucí) odpovídají požadavkům nového zákona a protože kromě rabína se ve Frýdku nacházejí všechny instituce požadované zákonem. Obvod obce měl podle představ členů spolku zahrnovat soudní okresy Frýdek a Místek, neboť přiřazení místeckých židů pod židovskou náboženskou obec (ŽNO) Moravská Ostrava by místecké židy odtrhlo od frýdeckých židovských institucí. Frýdečtí židé by navíc při svém počtu jen těžko mohli zákonem požadované instituce vydržovat sami. Váhu této žádosti posílila skutečnost, že pod ni připojili své podpisy nejen členové ŽNS Frýdek, ale také velká část členů ŽNS Frýdlant a rovněž židé z Paskova a Brušperku.³²¹ Jelikož židé z Místecka podléhali moravským úřadům, zaslali židé stejnou žádost také Moravskému místodržitelství v Brně přes Okresní hejtmanství v Místku.³²²

³²⁰ Gesetz- und Verordnungsblatt für das Herzogthum Ober- und Nieder-Schlesien [Sl. GVBl.] 40/1890.

³²¹ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 7077/1890.

³²² Ibid., č. j. 12430/1890.

Těšínská židovská obec, pod kterou frýdecký židovský spolek spadal, se ovšem proti tomuto plánu postavila a tvrdila, že židé v žádném jiném městě patřícím do jejího obvodu – tedy ani ve Frýdku – nejsou schopni ustavit vlastní obec. ŽNO Těšín proto navrhovala, aby její hranice zůstaly zachovány. Pro vytvoření vlastního úsudku se těšínské okresní hejtmanství rozhodlo prošetřit, k jaké židovské obci by židé v jednotlivých vesnicích chtěli náležet. Asi čtyřicet židovských rodin z Frýdku se samozřejmě vyslovilo pro vznik frýdecké židovské obce. V ostatních obcích soudního okresu Frýdek někteří židé vyjádřili přání náležet i nadále do židovské obce v Moravské Ostravě nebo v Těšíně, značná část židů se však vyslovila pro zřízení ŽNO ve Frýdku. Přestože tento výsledek nebyl zcela jednoznačný, podpořilo Okresní hejtmanství v Těšíně návrh frýdeckých židů.³²³

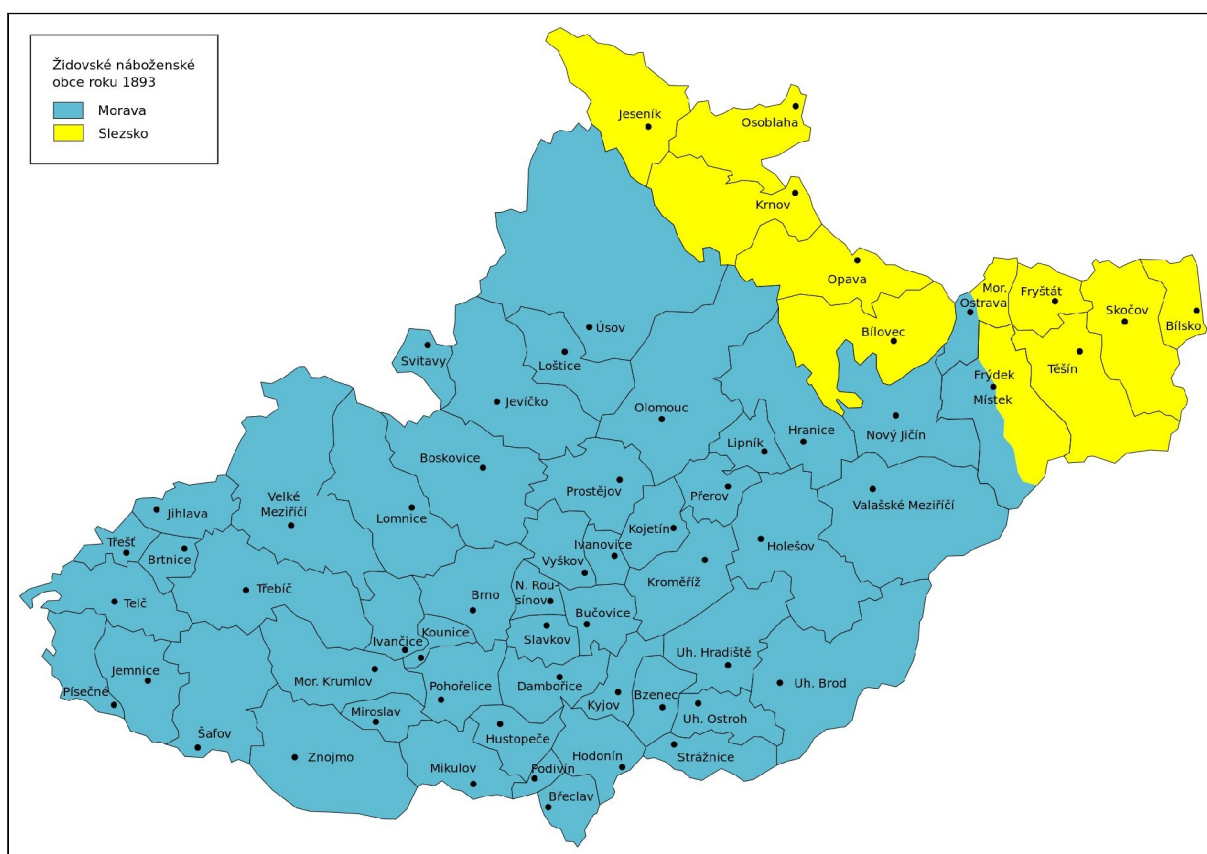
V této slibné situaci však židy usilující o zřízení ŽNO ve Frýdku zaskočilo v polovině června roku 1891 nařízení ministerstva pro kult a vyučování, které vymezovalo obvody celkem padesáti moravských židovských náboženských obcí, přičemž soudní okres Místek přiřazovalo do okrsku ŽNO Moravská Ostrava.³²⁴ Pravděpodobně v domnění, že vytvořením židovských obcí v rámci jednotlivých korunních zemích si úřady usnadní práci, byla žádost frýdeckých i místeckých židů ignorována. Předseda ŽNS Frýdek Hermann Löw však nechtěl roztržení frýdecko-místecko-koloredovského židovského společenství dopustit a zaslal slezské zemské vládě, moravskému místodržitelství i ministerstvu kultu a vyučování rozhořčený dopis, v němž připomínal, že 40 rodin z Frýdecka a 60 rodin z Místecka žádalo vznik společné židovské náboženské obce, ministerské nařízení však místecké židy proti jejich vůli začlenilo do ŽNO Moravská Ostrava. Löw dále upozorňoval, že ŽNS Frýdek naplňuje všechny potřebné předpoklady ke vzniku židovské obce: disponuje synagogou, hřbitovem, židovskou lidovou školou s právem veřejnosti a učitelem náboženství. Dále ujišťoval, že místních sto židovských rodin by bylo díky svému dobrému socioekonomickému postavení schopno židovskou obec finančně zajistit a že v případě přeměnění spolku na ŽNO dojde k neprodlenému ustanovení rabína. V dopise zaslaném na ministerstvo Löw navíc zdůrazňoval, že Moravská Ostrava je pro židy z Místecka příliš vzdálená, takže by se nemohli pravidelně účastnit bohoslužeb a museli by své mrtvé pohřbívat na tamějším hřbitově místo na frýdeckém. Jedinou komplikaci mohlo představovat vedení matrik, což však Löw navrhoval vyřešit jednoduše tak, že by se pro každý soudní okres vedla zvláštní matrika.³²⁵

³²³ Ibid., č. j. 10233/1890.

³²⁴ *Landes-Gesetz- und Verordnungsblatt für die Markgrafschaft Mähren* [M. GVBl.] 45/1891.

³²⁵ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 14110/1891.

Proti ministerskému rozhodnutí se ohradila také ŽNO Moravská Ostrava, jejíž obvod se měl rovněž roztrhnout podle zemské hranice, ačkoli již v červenci roku 1890 tato židovská obec žádala, aby obvod její působnosti zahrnoval moravský soudní okres Moravská Ostrava a slezský soudní okres Bohumín.³²⁶ Zmíněný zákon sice úřadům ukládal za povinnost návrhy židovských obcí či sdružení pouze projednat (§ 7) a stanovení okrsků židovských obcí se mělo dít z moci nařizovací (§ 4), ze zákona ovšem jasně vysvítalo, že vůle židovského obyvatelstva by neměla být úplně pominuta (§ 3). Rozhodnutí ministerstva navíc evidentně odpovídalo ustanovení, že při stanovování hranic židovských obcí, by se měla brát v potaz také

Mapa 7: Židovské náboženské obce na Moravě a ve Slezsku k 1. březnu 1893

Zdroj dat: M. GVBl. 88/1892. – Sl. GVBl. 1/1893.

vzdálenost bydliště židů od sídla židovské obce (§ 6).

Po protestech z moravsko-slezského pohraničí si ministerstvo kultu a vyučování uvědomilo, že nejpohodlnější řešení tentokrát nebylo nejlepším. Po novém kole jednání mezi zemskými úřady a ministerstvem. při kterých se za variantu smíšených moravsko-slezských židovských obcí zřejmě nejvíce zasazovala slezská zemská vláda,³²⁷ nakonec ministr kultu a vyučování Paul Gautsch v prosinci 1892 vydal nová nařízení, jež hranice židovských ná-

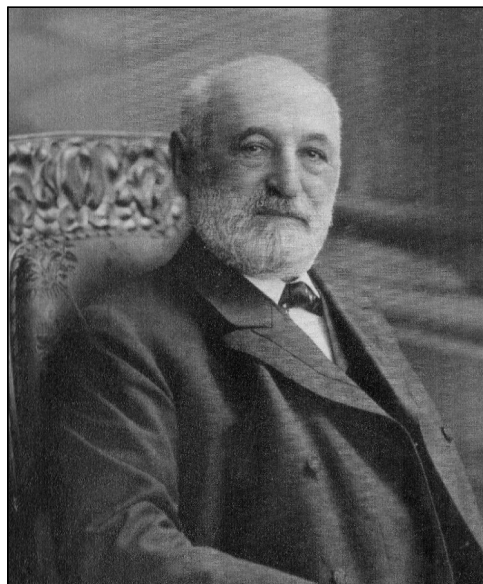
³²⁶ Ibid., č. j. 12430/1890.

³²⁷ Ibid., č. j. 17052/1892.

boženských obcí s platností od 1. března 1890 poupravila tak, že okrsek ŽNO Moravská Ostrava zahrnoval soudní okresy Moravská Ostrava a Bohumín a do působnosti nově zřízené ŽNO Frýdek připadly soudní okresy Místek a Frýdek.³²⁸

3.2. Konstituování ŽNO Frýdek-Místek

Přeměnu židovského náboženského spolku na židovskou náboženskou obec si nakonec židé z Frýdecka a Místicka vydobyli. Spolu s nařízením o vymezení obvodů židovských obcí vydal ministr kultu a vyučování také pokyn k ustavení provizorních výborů³²⁹ a na základě tohoto ustanovení Okresní hejtmanský v Těšíně jmenovalo organizační výbor v čele s Hermannem Löwem, dosavadním předsedou ŽNS Frýdek, jenž měl za úkol připravit volby do výboru ŽNO Frýdek-Místek. Tyto volby se konaly v neděli 26. února 1893 odpoledne v sále frýdecké radnice.³³⁰ Volilo se ještě podle stanov frýdeckého židovského spolku, takže se tento výbor nazýval provizorní a v jeho čele stanul jako předseda majitel lihovaru Hermann Löw, místopředsedou se stal Leopold Paneth, prokurista firmy Adolfa Landsbergera, a řádnými členy továrník Alois Reik, obchodníci Wilhelm Fried, Mathias Schwarz a Sigmund Wechsberg a advokát Dr. Jonas Lamberg. Vzhledem k omezenému počtu míst se do provizorního výboru dostal pouze jeden zástupce „venkovských“ členů židovské obce: předseda ŽNS Frýdlant Sigmund Wechsberg, ostatní pocházeli většinou z Frýdku, Löw bydlel v Koloredově a Lamberg v Místku. V rámci „městské“ skupiny nicméně došlo k jisté změně, neboť na místa tří členů spolkového výboru narozených ve 30. letech byli zvoleni příslušníci mladší generace narozené ve 40. či 50. letech.³³¹

Obrázek 4: Hermann Löw (1829–1906)

Zdroj: Laskavě poskytl Pavel Löw

Pouhé tři měsíce mezi uveřejněním rozhodnutí o zřízení ŽNO ve Frýdku a počátkem jeho platnosti ovšem úřadům nestačily na to, aby učinily patřičná opatření a upravily stávající normy tak, aby odpovídaly novému uspořádání. Když slezská zemská vláda se zpožděním vydala vzorové stanovy, jež měly ulehčit práci jednotlivým židovským obcím, žádné vážné důsledky

³²⁸ M. GVBl. 88/1892. – Sl. GVBl. 1/1893.

³²⁹ Sl. GVBl. 5/1893.

³³⁰ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 112, složka D 1893, č. j. 4888/1893.

³³¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola Verwaltung und Vertretung. – SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 112, složka D 1893, č. j.

to nepřineslo.³³² Některým členům židovské obce však mohlo dosti znepríjemnit život protahující se vydání nařízení o vedení židovských matrik. Doposud vedení židovských matrik spadalo do kompetence židovských obcí, a tak provizorní výbor ŽNO Frýdek-Místek ustanovil matrikářem pro soudní okres Frýdek i Místek advokáta Jonase Lambergu z Místku a požádala úřady o potvrzení tohoto rozhodnutí.³³³ Navzdory urgencím přišla odpověď až na přelomu června a července,³³⁴ právě v době kdy se Jezaias Silbiger a Beate Löschner dostavili na frýdeckou židovskou obec, aby požádali o uzavření sňatku. Podle této odpovědi měla do vydání nového rozhodnutí zůstat v platnosti dosavadní nařízení, podle nichž se židé z Místecka měli imatrikulovat v ŽNO Moravská Ostrava a židé z Frýdecka v ŽNO Těšín, a tak předseda ŽNO Frýdek-Místek mladý pár odkázal na těšínský rabinát. Když však snoubenci dorazili do Těšína, těšínský rabín odmítl vypsát svatební ohlášky, dokud nedostane příslušné instrukce od úřadů anebo alespoň potvrzení od předsedy frýdecké židovské obce. Tím se situace značně zkomplikovala, jelikož rodiče snoubenců se měli brzy stěhovat do Vídně, takže již nebylo možné do té doby stihnout všechny troje zákonem předepsané ohlášky. Dispens od druhých a třetích ohlášek sice okresní hejtmanství udělilo, avšak jen pouhý den před odjezdem rodičů do Vídně.³³⁵ Nepříjemnosti podobného rázu skončily až v srpnu 1893, kdy slezský zemský prezident po dohodě s ministerstvem vnitra, ministerstvem kultu a vyučování a moravským místodržitelstvím vydal vyhlášku, podle níž měla ŽNO ve Frýdku začít vést židovské matriky, a to zvlášť pro soudní okres Frýdek a zvlášť pro soudní okres Místek.

336

Během prvních měsíců pracoval provizorní výbor spolu s důvěrníky Johannem Tauberem a Leopoldem Huppertem a s těšínským rabínem Heinrichem Bergerem na tvorbě stanov.³³⁷ V listopadu 1893 předseda Löw podal návrh stanov k úřednímu schválení a v červenci 1894 se k němu vyjádřilo ministerstvo kultu a vyučování. Kromě drobnějších připomínek vzneslo ministerstvo námitku vůči tomu, aby se ve stanovách stanovovala jako jednacím jazyk židovské obce němčina. Zákon z roku 1890 otázku jednacím jazyka nijak neřešil, ministerstvo nicméně vzhledem ke stále silnějším nacionálním střetům v jazykově smíšených zemích doporučilo ustanovení o jednacím řeči raději ze stanov vyškrtnout a řešit tuto otázku tak, že se každý zvo-

³³² NA, Ministerstvo kultu a vyučování Vídeň [MKV-R], inv. 591, kart. 1366, č. j. 7959/1893. – ZAO, ZVIS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 18633/1892 a 5800/1893.

³³³ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 112, složka D 1893, č. j. 5617/1893.

³³⁴ Ibid., č. j. 16631/1893.

³³⁵ Ibid., č. j. 17453/1893.

³³⁶ Sl. GVBl. 48/1893.

³³⁷ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 112, složka D 1893, č. j. 28107/1893. – Důvěrníci a rabín byli k tvorbě stanov přizváni na základě Sl. GVBl. 5/1893.

lený výbor rozhodne, v jakém jazyce bude jednat. Zákon (§ 28) naopak požadoval, aby práva a povinnosti zřízců a poplatky za užívání institucí židovské obce a za rituální úkony byly uvedeny přímo ve stanovách. Jelikož tyto náležitosti v návrhu chyběly, žádalo ministerstvo jejich doplnění. Konečně ministerstvo vyslovalo podezření ohledně ustanovení, podle kterého by v případě zániku nějaké soukromé modlitebny v obvodu židovské obce měl majetek této modlitebny připadnout židovské obci a nikoli těm, kdo modlitebnu provozovali a investovali do jejího vybavení.³³⁸ Konečný návrh stanov ŽNO Frýdek-Místek zaslala až v prosinci 1895,³³⁹ takže k jejich schválení došlo v lednu 1896.³⁴⁰

Stanovy obsahovaly celkem 81 paragrafů, rozdělených do celkem 16 oddílů. Obvod ŽNO Frýdek-Místek tento dokument vymezoval v hranicích soudních okresů Frýdek a Místek, určil za sídlo židovské obce město Frýdek a za člena ŽNO stanovil každého žida, jenž má v obvodu ŽNO řádné bydliště (oddíl I: § 1–2). Hlavní úkoly židovské obce představovalo zajištění pravidelných bohoslužeb, rituální porážky, výuky náboženství, provozování židovského hřbitova, zaměstnání rabína a potřebných zřízců a podpora chudých (odd. II: § 3).

Ke správě židovské obce se zřizovaly tři orgány: 1) výbor o deseti členech, 2) rozšířený výbor sestávající z členů výborů a dalších deseti zastupitelů a nakonec 3) předsednictvo skládající se z předsedy, jeho zástupce a tří poradců. Volby představitelů ŽNO se měly konat každé tři roky (odd. III: § 4–10). Výbor měl zejména rozhodovat o běžných záležitostech, starat se o chod náboženských institucí, schvalovat rozpočet a dohlížet na činnost předsednictva. Rozšířený výbor měl rozhodovat o přijímání a propouštění rabína, schvalovat zastavování majetku obce, hlasovat o změně stanov a rozhodovat o otázkách, na nichž se jednoduchý výbor nedokázal shodnout (odd. IV: § 11–15). Předsednictvo mělo uvádět rozhodnutí výboru ve skutek, zastupovat židovskou obec navenek a starat se o běžné záležitosti (odd. V: § 16–21). Rabín, přijímaný konkurzem, měl dohlížet na náboženské a rituální záležitosti, kázat každou sobotu a o svátcích a zajišťovat výuku náboženství (odd. VI: § 22–28). Zřízců obce – učitelé v židovské škole, učitelé náboženství, *chazan*, *šochet* – se měli řídit instrukcemi zastupitelských orgánů. Rituální porážku zároveň v obvodu ŽNO nesměl vykonávat nikdo, kdo by k tomu neměl povolení rabína a předsedy (odd. VII: § 23).

Členové židovské obce měli právo využívat služeb jejích institucí a disponovali aktivním i volebním právem do zastupitelstva. Naproti tomu museli platit obci předepsané příspěvky.

³³⁸ NA, MKV-R, inv. 592, kart. 1367, č. j. 27850/1893.

³³⁹ SOkA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 112, složka D 1894, č. j. 6500/1895.

³⁴⁰ NA, MKV-R, inv. 592, kart. 1367, č. j. 1027/1896.

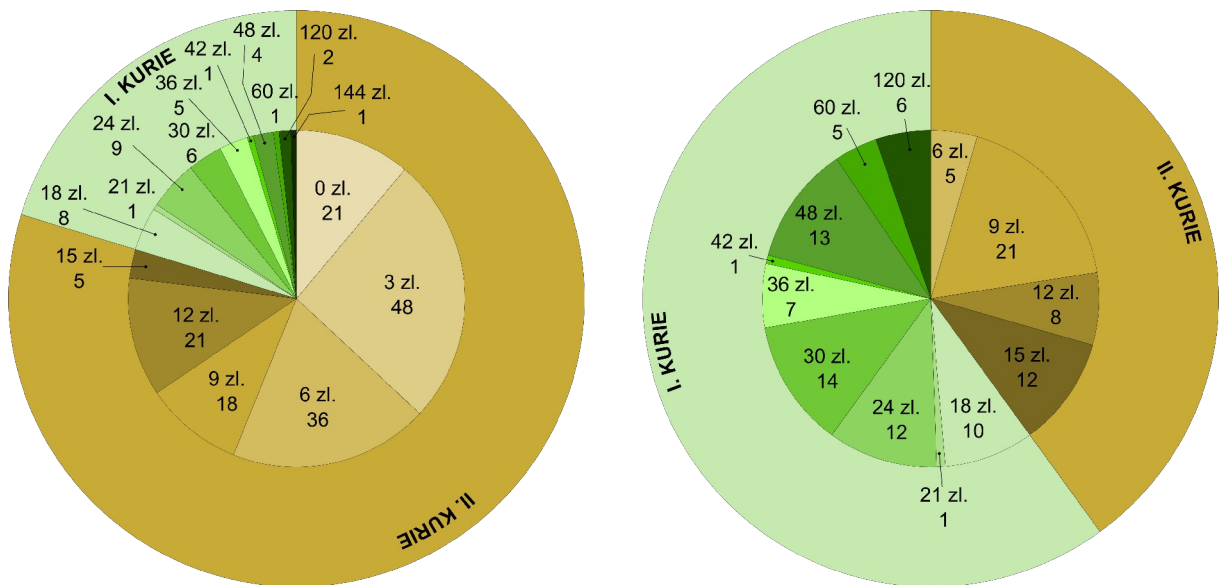
(odd. VIII: § 30–31). Aktivní právo měli přitom bez ohledu na pohlaví a státní občanství pouze ti členové, kteří dosáhli věku 24 let a platili řádně příspěvky. Zároveň nemohli volit ti, kteří nedisponovali volebním právem podle slezského obecního volebního řádu. Ženy nemohly volební akt vykonávat přímo, nýbrž musely tak činit skrze jimi zplnomocněné zástupce. K pasivnímu volebnímu právu bylo navíc potřeba rakouské státní občanství a dotyčný musel disponovat také pasivním volebním právem do zastupitelstev slezských obcí. Stanovy upíraly pasivní volební právo také zaměstnancům židovské obce. Volby se konaly podle kuriálního systému: do první kurie patřili státní a zemští úředníci a úředníci veřejných nadací, příslušníci inteligence a bohatí členové obce, kteří dohromady platili 3/5 příspěvků obci. Ostatní členové židovské obce spadali do druhé kurie. Každá kurie volila polovinu zastupitelů. Zvolený výbor pak ze svého středu zvolil předsednictvo (odd. IX: § 32–55).

Veškerá výuka židovského náboženství v obvodu ŽNO měla podléhat kontrole výboru a rabína (odd. X: § 56) a obdobně měl výbor dohlížet na veškeré židovské náboženské instituce (spolky, fondy, školy, modlitebny), byť je nezřizovala židovská obec (odd. XI: § 57–60). Velká část stanov se zabývala příjmy židovské obce. Ty plynuly zejména z příspěvků, darů a poplatků za různé rituální služby, jako byla obřizka, *bar micva* („Confirmation“), svatba, pohřeb, *hazkara* (vzpomenutí zemřelého ve výročí úmrtí), předčítání z tóry, *schita* (rituální porážka), návštěva židovské školy a také poskytnutí místa k sezení v synagoze. Výše příspěvků a poplatků se u každého člena lišila a odvíjela se podle jeho majetkových poměrů (odd. XII: § 61–77). Poslední čtyři oddíly stanov (odd. XIII–XVI: § 78–81) se týkaly řešení sporů uvnitř obce a vztahu židovské obce ke státním úřadům.

3.3. Rozložení sil: kuriální systém a rozšíření členstva

Fungování obce vytyčené novými stanovami se od stanov ŽNS Frýdek z roku 1864 změnilo v několika zásadních ohledech: především se členství stalo povinným pro všechny židy v okresech Frýdek a Místek, došlo k zavedení kuriálního volebního systému, rozšíření zastupitelských sborů v reakci na zvýšení počtu členů a ke zřízení instituce rabinátu. Přijetí některých změn ovšem neproběhlo zrovna hladce.

Frýdecko-místeckou židovskou komunitu rozdělilo zejména zavedení kuriálního volebního systému. Podle tohoto systému patřilo roku 1894 do první kurie 20 % členů, resp. hlav rodin – plátců daně (38 ze 187, viz graf č. 4 vlevo), kteří dohromady platili 63 % z celkové sumy příspěvků židovské obci a měli právo zvolit polovinu zástupců do zastupitelstva židovské obce. To se ovšem nelíbilo zejména těm, kdo v rámci druhé kurie platili vyšší pří-

Graf 4: Kuriální systém ŽNO Frýdek-Místek

vlevo: počet členů ŽNO Frýdek-Místek roku 1894 podle výše náboženské daně
 vpravo: počet mandátů ve výboru a rozšířeném výboru ŽNO Frýdek-Místek podle výše náboženské daně (pominuty osoby s nezjištěnou výší náboženské daně)

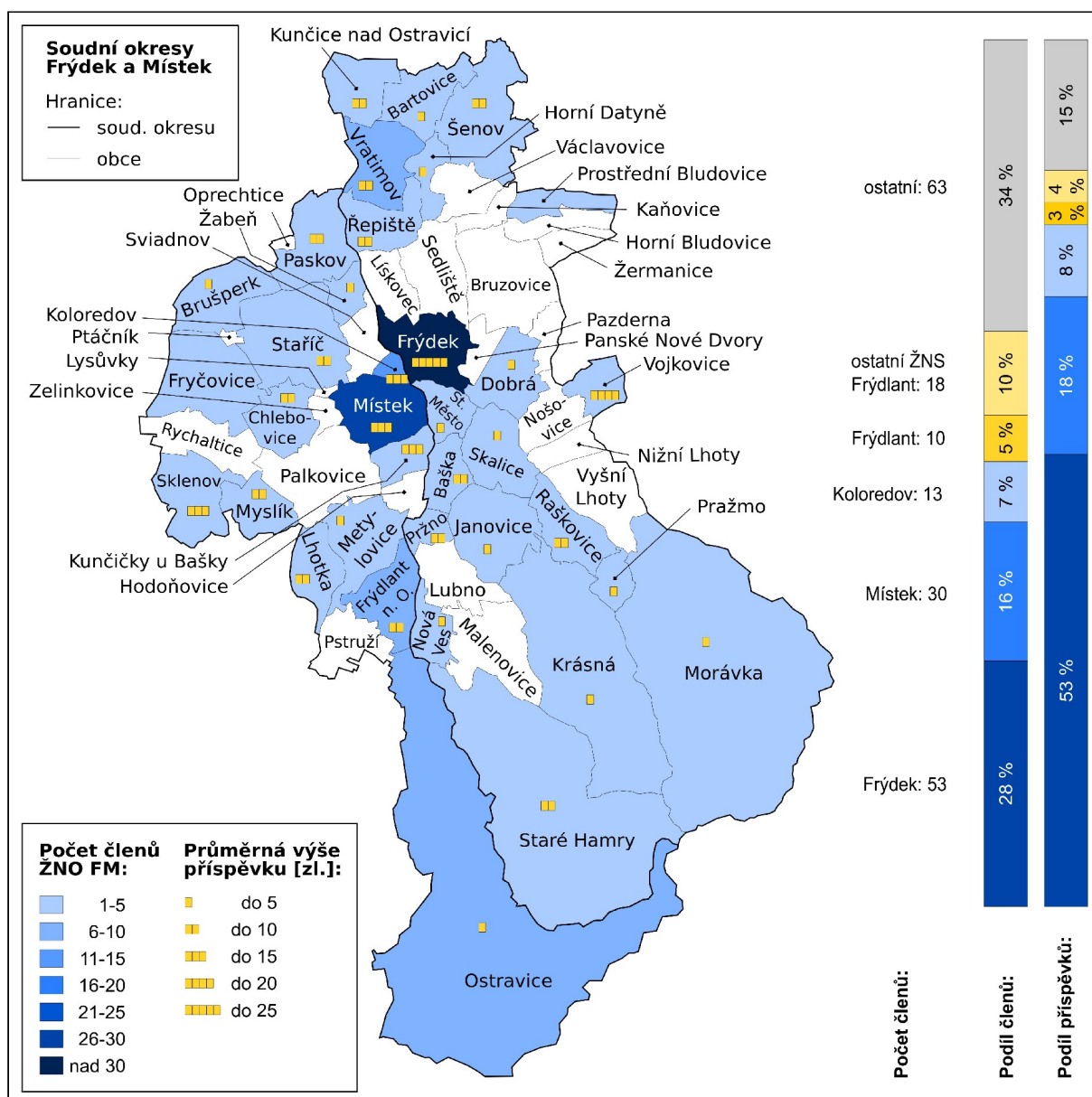
Zdroj dat: AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola Verwaltung und Vertretung. – SOKA FM, AM Frýdek, sig. 547, kart. 112, složka D 1894, č. j. 5359/1894.

spěvky. Proti sobě se tak postavily dva tábory: advokát Jonas Lamberg (příspěvek 30 zl.) hájil kuriální systém proti nespokojencům z druhé kurie, v jejichž čele stanul Adolf Reik (15 zl.) a notář Gustav Lederer (12 zl.).

Prvním volbám konaným podle nově schválených stanov 31. května 1896 předcházela vzrušená atmosféra a vzájemné výpady. Volební komise navíc manipulovala s volebními seznamy v době, kdy jejich pozměňování již nebylo povoleno, a zařadila do nich čtyři příslušníky druhé kurie, z nichž někteří vůbec neměli právo volit. Záhy po volbách se proto Lamberg bez ohledu na to, že příslušníci 1. kurie ve volbách získali mírnou převahu, obrátil na Okresní hejtmanství v Těšíně s žádostí o zneplatnění voleb. Okresní hejtmanství volbu některých zastupitelů skutečně zrušilo, Lamberg ovšem požadoval zcela nové volby, a tak podal odvolání na slezský zemský úřad. Ten sice zneplatnil volbu celé 1. kurie a části 2. kurie, nikoli však celé volby, neboť manipulace s volebními seznamy neměla na zvolení některých zastupitelů vliv. Lamberg stále trval na opakování celých voleb, a tak se proti rozhodnutí zemské vlády odvolal na ministerstvo kultu a vyučování, jež ovšem v lednu 1898 potvrdilo rozhodnutí slezské zemské vlády.³⁴¹

Nové volby se konaly 13. března 1898 a teprve po těchto volbách mohl poprvé zasednout výbor židovské obce a zvolit nového předsedu, jímž se opět stal Hermann Löw. Téměř vůbec

³⁴¹ NA, MKV-R, inv. 592, kart. 1367, č. j. 18111/1897.

Mapa 8: Bydliště a příspěvky členů ŽNO Frýdek-Místek roku 1894

Zdroj dat: SOKA FM, AM Frýdek, sig. 547, kart. 112, složka D 1894, č. j. 5359/1894.

se přitom nezměnil ani poměr sil mezi kuriemi, ani poměr zastoupení původních členů ŽNS Frýdek a nových členů židovské obce. V období 1893–1914 příslušníci 1. kurie ve výboru a v rozšířeném výboru získali celkem 69 mandátů, zatímco členové 2. kurie pouze 46 (u 16 mandátů nezjištěno, do které kurie patřili, viz graf č. 4 vpravo). Roku 1898 ve výboru zasedal kromě židů z Frýdku, Místku a Koloredova pouze jediný zastupitel z Frýdlantu (předseda ŽNS Frýdlant Sigmund Wechsberg) a v rozšířeném výboru seděli jen další tři zástupci venkovských obcí (po jednom z Chlebovic, Řepiště a Bartovic).³⁴² Během celého období 1893–1914 se situace nezměnila: zastupitelé z Frýdku získali ve výboru a rozšířeném výboru

³⁴² AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 58. – Ibid., kapitola Verwaltung und Vertretung.

celkem 68 mandátů, z Místku a Koloredova (roku 1908 došlo ke sloučení těchto dvou obcí) 42 mandátů a židé z ostatních obcí pouze 21 mandátů. Židovskou obec tak stále měli pevně pod kontrolou lidé bydlící v dřívějším teritoriu ŽNS Frýdek, byť nyní tvořili jen 54 % členstva jejího členstva (srov. mapa č. 8). Ostatní židé se ve vedení židovské obce nemohli tolik angažovat zejména kvůli větší vzdálenosti svého bydliště od Frýdku, jakožto sídla židovské obce, židům z Frýdlantska navíc záleželo spíše na vlastních náboženských institucích ve Frýdlantě. Převaha Frýdku, Místku a Koloredova vyplývala také ze skutečnosti, že zde žila naprostá většina příslušníků 1. kurie, takže židé z ostatních obcí měli menší šanci volby ovlivnit.

Převaha Frýdku nicméně zřejmě vyvolávala určité pnutí, neboť pozměněné stanovy, jejichž návrh vznikl roku 1898, obsahovaly nový princip, že ve výboru i v rozšířeném výboru musí být v každé kurii alespoň jeden zastupitel z Frýdku a jeden z Místku. Schvalování stanov se značně protáhlo, neboť státní úřady požadovaly, aby název obce zněl „ŽNO Frýdek“ podle jejího sídla, zatímco obec samotná trvala na názvu „ŽNO Frýdek-Místek“ podle názvů okresů, jež patřily do jejího okrsku. Stanovy obsahující název „ŽNO Frýdek-Místek“ tak mohly být schváleny až roku 1913 poté, co slezský zemský prezident úřední název obce pozměnil vyhláškou podle přání frýdecko-místeckých židů. Kromě zakotvení principu zastoupení Frýdku a Místku se nové stanovy od těch původních příliš nelišily – mezi významnější změny pak patřila už jen úprava maximální výše náboženské daně a úprava poplatků za různé obřady.³⁴³

Přeměnou frýdeckého židovského náboženského spolku na židovskou náboženskou obec se sice počet členů téměř zdvojnásobil, avšak vzhledem k tomu, že na venkově bydleli po většinou méně bohatí nebo chudí židé, přineslo teritoriální rozšíření působnosti jen omezený finanční efekt (roku 1894 odvedli tito židé jen 21 % vybraných příspěvků). Mnohem důležitější pro pokladnu židovské obce bylo, že frýdecko-místečtí židé již nemuseli odvádět náboženskou daň do cizích židovských obcí a ušetřená částka mohla být investována do rozvoje vlastních institucí. Zatímco posledních deset let existence ŽNS Frýdek se příjmy a výdaje pohybovaly okolo 4 000 zlatých (= 8 000 korun), v prvních letech hospodaření židovské obce nejdříve vzrostly přibližně na 14 000 K a v prvním desetiletí 20. století se pohybovaly okolo 20 000 K.³⁴⁴

³⁴³ NA, MKV-R, inv. 592, kart. 1367, č. j. 25385/1899, 25371/1901, 28295/1903, 16349/1912, 26892/1913. – Sl. GVBl. 25/1913.

³⁴⁴ Ibid., kapitola Aufwand für Kultusbedürfnisse.

3.4. Obec ano, rabín ne

Konec povinnosti platit daně vzdáleným židovským obcím přivítali všichni, kuriální systém jen někteří, další změnu – zřízení rabinátu – však odmítali snad téměř úplně všichni členové židovské obce. Ustavení rabína v každé židovské obci požadoval zákon z roku 1890, avšak členové ŽNO Frýdek-Místek o vlastního rabína nestáli. Ještě roku 1891 sice frýdecko-místečtí židé v opakované žádosti o vytvoření židovské obce ve Frýdku slibovali, že v případě přeměnění ŽNS Frýdek na židovskou obec dojde k neprodlenému ustavení rabína,³⁴⁵ již v září roku 1893 ovšem představitelé ŽNO Frýdek-Místek žádali ministerstvo kultu a vyučování o udělení výjimky, podle níž by ŽNO Frýdek-Místek měla společného rabína s ŽNO Těšín,³⁴⁶ kde byl tehdy rabínem Dr. Heinrich Berger.³⁴⁷ Ministerstvo tuto žádost označilo za nedosta- tečně odůvodněnou,³⁴⁸ a tak byl předseda ŽNO Frýdek-Místek předvolán na Okresní hejtman- ství v Těšíně, aby tuto žádost zdůvodnil. Hermann Löw v Těšíně tvrdil, že židovská obec ve Frýdku v současné době není schopna zvýšit své výdaje natolik, aby mohla vydržovat ještě také rabína. Takové odůvodnění ovšem ministerstvu opět nestačilo a žádalo uvedení počtu členů ŽNO Frýdek-Místek a popis materiální situace obce.³⁴⁹

ŽNO Frýdek-Místek tedy Okresnímu hejtmanství v Těšíně odevzdala soupis svých členů, resp. hlav židovských rodin žijících v jejím obvodu, podle něhož měla frýdecko-místecká ži- dovská obec celkem 187 členů, od platby náboženské daně jich bylo osvobozeno 21 a ostat- ních 166 členů platilo daň v rozmezí od 3 do 144 zlatých.³⁵⁰ Židovská obec tedy nemohla argumentovat nízkým počtem členů a rozpočet obce, jenž se vyznačoval mírným přebytkem, rovněž nesvědčil o špatném materiálním stavu obce. Jako jediný nový argument tedy předseda ŽNO Frýdek-Místek uvedl, že vzhledem k množství nově zřízených židovských obcí panuje nedostatek vhodných kandidátů na post rabína. Tento argument ministerstvo přijalo a souhla- silo s tím, aby těšínský rabín, jímž byl od roku 1894 Dr. Adolf Leimdörfer,³⁵¹ plnil následující tři roky funkci rabína také v židovské obci ve Frýdku.³⁵²

³⁴⁵ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 14110/1891.

³⁴⁶ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 2029, složka D 1893, č. j. 22769/1893.

³⁴⁷ Dr. Heinrich Berger se narodil roku 1861 ve Vasváru (Uhry), studoval na univerzitě v Heidelbergu a Vrati- slavě a roku 1891 složil rabínské zkoušky na vratislavském židovském teologickém semináři. V letech 1891– 1893 působil jako rabín v Těšíně, poté v Hohenems, Krotoszynu a od roku 1912 až do své smrti roku 1937 v Berlíně. – *Biographisches Handbuch der Rabbiner*. Teil 2. Bd. 1. [BHR 2–I] München : K. G. Saur, 2009. S. 68.

³⁴⁸ NA, MKV-R, inv. 592, kart. 1367, č. j. 22751/1893.

³⁴⁹ *Ibid.*, č. j. 857/1894.

³⁵⁰ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 2029, složka D 1894, č. j. 5359/1894.

³⁵¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 65.

³⁵² NA, MKV-R, inv. 592, kart. 1367, č. j. 13990/1894.

Na konci prosince 1897 vyzvala Zemská vláda slezská v Opavě vzhledem k blížícímu se konci povoleného provizoria židovskou obec ve Frýdku, aby ustanovila svého vlastního rabína. Představitelé ŽNO Frýdek-Místek se však rozhodli požádat o prodloužení provizoria alespoň na další tři roky, což opět zdůvodnili nedostatkem rabínů. Slezská vláda se obrátila na několik židovských institucí, zdali by mohly toto tvrzení potvrdit. Opavská židovská obec s odvoláním na vratislavský židovský teologický seminář toto tvrzení nejenže popřela, ale dokonce vyjádřila názor, že rabínských kandidátů je dostatek. Totéž vyplývalo z údajů vídeňského židovského teologického semináře,³⁵³ který věděl o čtyřech volných rabínech a o dalších pěti lidech, kteří by se rabíny měli stát během roku 1899. Slezská vláda navíc mínila, že obstarávání rabínských úkolů na Frýdecku a Místecku, tedy ve frýdecké synagoze a frýdlantské modlitebně, těšínského rabína příliš zatěžuje, a tak žádost ŽNO Frýdek-Místek zamítla. Představenstvo židovské obce ve Frýdku podalo proti tomuto rozhodnutí odvolání, avšak až dva týdny po uplynutí odvolací lhůty, a tak jej ministerstvo kultu a vyučování v březnu 1899 zamítlo.³⁵⁴

Na základě tohoto rozhodnutí frýdecký magistrát v srpnu 1899 pod hrozbou pokuty vyzval ŽNO Frýdek-Místek k urychlenému přijetí rabína, načež výbor této židovské obce oznámil rozhodnutí ustavit rabínem Dr. Emila Schlesingera. Toto oznámení však mělo evidentně posloužit jen k tomu, aby se židovská obec vyhnula pokutě, neboť její představitelé se znovu obrátili na ministerstvo kultu a vyučování s žádostí o prodloužení provizoria a Schlesinger rabínem ustaven nebyl. Vzhledem k tomu, že přitom nepřinesli žádné nové platné argumenty, ministerstvo tuto žádost v lednu 1900 opět odmítlo.³⁵⁵ Židovské obci ve Frýdku přitom nepomohly ani kontakty u zemské vlády ani intervence místeckého poslance u samotného ministra.³⁵⁶

V únoru 1900 konečně výbor rozhodl o vypsání konkurzu na místo rabína. Přihlásilo se do něj přes 25 kandidátů, což ukazuje, že argument nedostatku rabínských kandidátů byl naprosto vymyšlený. Dr. Juda Bergmann, jenž se narodil roku 1874 v Haliči a po vystudování vídeňského rabínského semináře a tamní univerzity zastával od roku 1898 pozici rabína v Lošticích,³⁵⁷ přednesl nejpřesvědčivější zkušební kázání, a tak se jej rozšířený výbor na

³⁵³ *Israelitische-Theologische Lehranstalt in Wien* (v textu „*Wiener Lehranstalt*“), zřízen roku 1893.

³⁵⁴ *Ibid.*, č. j. 4052/1899. – SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 113, složka D 1899, č. j. 4655/1898.

³⁵⁵ NA, MKV-R, inv. 592, kart. 1367, č. j. 25385/1899.

³⁵⁶ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 68.

³⁵⁷ Juda Bergmann se později stal rabínem ve Frankfurtu nad Odrou a od roku 1908 působil jako rabín v Berlíně. Roku 1933 emigroval do Palestiny, od roku 1938 působil v jeruzalémské nemocnici Hadassah. Zemřel roku 1954 (takto תשי"ח, ספרים ראשונים, תל אביב : דוד אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובנויו. תל אביב : ספרים ראשונים, תשי"ח = TIDHAR, David. *Encyclopedia of the Founders and Builders of Israel*. Vol. 7. Tel Aviv : Sfarim Rishonim, 1958. P. 2935.) nebo 1956 (takto BHR 2–I, s. 69.).

svém zasedání v květnu 1900 rozhodl zaměstnat. Jakožto první frýdecký rabín byl Bergmann 15. srpna 1900 slavnostně instalován, již roku 1901 však přijal nabídku funkce druhého rabína v Karlových Varech, a tak se ŽNO Frýdek-Místek znovu ocitla bez rabína. Tím se stal až roku 1904 Dr. Jakob Drobinsky, jenž předtím působil v chorvatském městě Karlovac.³⁵⁸

Obrázek 5: Dr. Juda Bergmann

Zdroj: Tidhar (1958), s. 2935.

Když Bernhard Kraus, autor kroniky ŽNO Frýdek-Místek a tehdejší ředitel židovské školy, po třiceti letech popisoval tyto události, vůbec nijak netajil pravý důvod odporu členů židovské obce vůči zřízení vlastního rabinátu. Židům z Frýdecka a Místecka stačilo, že je několikrát za rok (zejména při příležitosti svatby nebo pohřbu) navštívil těšínský rabín, nepotřebovali, aby jim rabín kázal o každé sobotní bohoslužbě, jak si to představovali tvůrci zákona vydaného roku 1890, a navíc se strachovali, že zaměstnání vlastního rabína výrazně zvýší dávky odváděné židovské obci.³⁵⁹ Poplatky skutečně rostly, jenže ne tak dramaticky, jak se členové ŽNO Frýdek-Místek obávali. V období 1894–1896 se jeden plátce daně podílel na výdajích židovské obce průměrně 63 korunami ročně, v dalších tříletých úsecích se tato částka vyvíjela následovně: 1897–1899: 74 K (růst o 17 %), 1900–1902: 84 K (↑ 13 %), 1903–1905: 108 K (↑ 29 %), 1906–1908: 119 K (↑ 10 %), 1909–1911: 125 K (↑ 5 %), 1912–1914: 124 K (↓ 2 %). Růst v období 1900–1902, kdy měly výdaje podle domněnky frýdecko-místeckých židů kvůli zaměstnání rabína prudce stoupnout, tedy v porovnání s ostatními časovými úseky nikterak nevybočuje.³⁶⁰

Ani při srovnání s okolními židovskými obcemi neexistoval objektivní důvod, proč by zrovna židovská obec ve Frýdku neměla mít vlastního rabína. ŽNO Frýdek-Místek patřila mezi nově zřízené židovské obce, které již při svém vzniku disponovaly všemi důležitými náboženskými institucemi kromě rabinátu. Ze slezských židovských obcí do této skupiny kromě Frýdku (1865 synagoga, 1875 dvoutřídní židovská lidová škola s právem veřejnosti, 1882 židovský hřbitov) patřil také Fryštát (synagoga, hřbitov), Skočov (synagoga, hřbitov), Bílovec

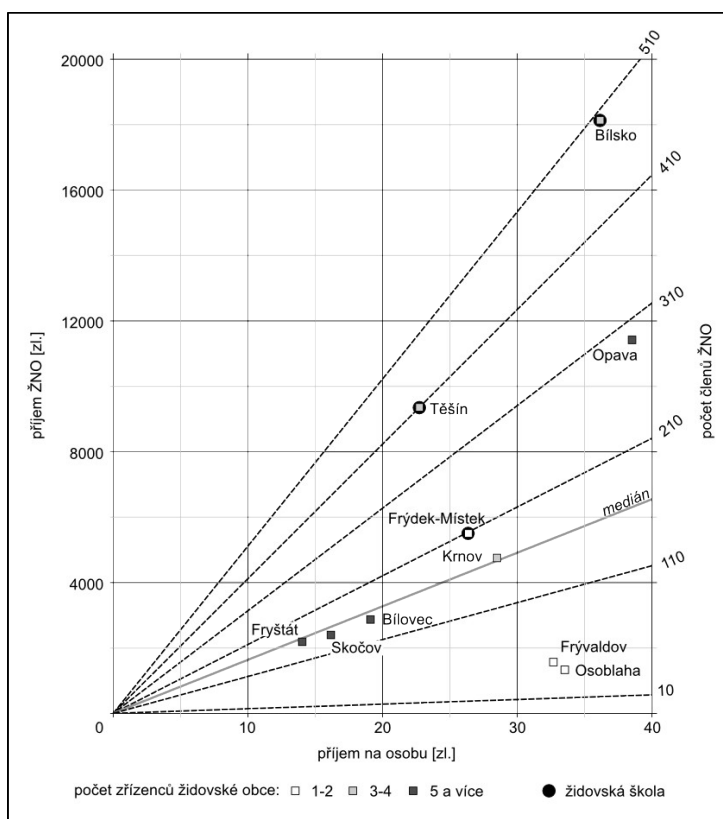
³⁵⁸ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 70–71.

³⁵⁹ Ibid., s. 61.

³⁶⁰ Ibid., kapitola Aufwand für Kultusbedürfnisse.

(synagoga, hřbitov) a Frývaldov (dnes Jeseník, synagoga, hřbitov ve Vidnavě).³⁶¹ Z moravských židovských obcí základními náboženskými institucemi disponovalo Valašské Meziříčí (1867 synagoga, 1871 hřbitov), Uherské Hradiště (1875 synagoga, 1879 hřbitov), Hustopeče (1880 synagoga, 1886 hřbitov) a Vyškov (1885 synagoga, 1888 hřbitov). Rabinát tak představoval jedinou instituci, kterou byly tyto obce povinny ze zákona zřídít. Oproti tomu například v Olomouci museli kromě ustavení rabinátu také vybudovat synagogu (1897), neboť doposud vlastnili pouze hřbitov (1867). Podobně v Novém Jičíně existoval židovský hřbitov již od roku 1875, k otevření synagogy však došlo až roku 1902. Ve Svitavách museli židé dokonce zřizovat jak hřbitov (1892), tak synagogu (1902).³⁶²

Podle statistiky slezských židovských náboženských obcí vypracované roku 1897 slezskou vládou (viz graf č. 5) byla ŽNO Frýdek-Místek se svými 208 členy (resp. plátcí daně) nejpočetnější ze středně velkých židovských obcí. Tyto obce zpravidla zaměstnávaly pět a více zřízců (rabína, *chazana*, *šocheta*, učitele náboženství), ovšem u Frýdku byli uvedeni pouze dva (*chazan* a *šochet*). Také velké židovské obce v Těšíně a v Bílsku měly méně zřízců než většina středně velkých obcí, a to proto, že

Graf 5: ŽNO ve Slezsku roku 1897

Zdroj: NA, MKV-R, inv. 591, kart. 1366, č. j. 3594/1898.

podobně jako ŽNO Frýdek-Místek udržovaly soukromé židovské lidové školy. Zatímco velké židovské obce se 300 a více členy si školy mohly dovolit udržovat, pro frýdecko-místecké židy vlastní škola představovala značnou zátěž: ve většině středně velkých obcích, které židovské školy neměly, se jeden člen na příjmech své židovské obce podílel v průměru přibližně 17 zlatými, v ŽNO Frýdek-Místek však tato částka činila 26.

Odpor členů židovské obce ve Frýdku proti zřízení rabinátu v sobě samozřejmě nesl ekonomické motivy, nicméně to neznamená, že by nebyli ochotni finančně chod obce podpo-

³⁶¹ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 17052/1892.

³⁶² KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Moravy a Slezska*. Brno : Era, 2001.

rovat. Spíše se jednalo o otázku priorit: pro převážnou část frýdecko-místeckých židů důležitější než vlastní rabinát bylo přebudování synagogy a postavení školní budovy. Problém spočíval v tom, že se tyto priority neshodovaly se záměrem zákona z roku 1890: ten vydržování židovské školy – natož stavbu školní budovy – vůbec nevyžadoval a naopak upřednostňoval přítomnost rabína v každé židovské obci. Problematické samozřejmě bylo také to, že představitelé ŽNO Frýdek-Místek jednali navzdory svému slibu, že po zřízení židovské obce rabína neprodleně ustaví, a že při „boji proti rabinátu“ užívali nepravdivých argumentů.

3.5. Neúspěšná strategie

Představitelé frýdecko-místeckých židů začali své představy realizovat ihned po ustavení provizorního výboru v únoru 1893. Ještě téhož měsíce se výbor usnesl na provedení renovace a rozšíření synagogy. Přestavbu řídil místecký stavitel Rudolf Aulegk, autor mnoha výstavních staveb ve Frýdku.³⁶³ Spočívala zejména ve zvednutí krovu, aby se oddělení pro ženy mohlo rozšířit o dvě boční galerie, spočívající na železných sloupech. Při zvyšování zdi lodi byla nad stávajícími okny vybudována menší kruhovitá okna a nový dřevěný strop měl kazetovou podobu. Kapacita mužského prostoru se zvýšila instalováním nových lavic, uspořádaných stupňovitě. Varhany za ženskou galerií umístila firma Rieger, krnovský výrobce varhan světového formátu, svými malbami stěny i strop vyzdobil malíř Glücklich z Bílska a k osvětlení celého prostoru se nyní již místo svíček využívala

Obrázek 6: Vzhled synagogy po přestavbě, vpravo židovská škola

Zdroj: SOKA FM, Sběrka fotografií, fotonegativů a filmů, inv. P010/018-2.

elektřina. Přístup na nové ženské galerie zajišťovaly dva nové vchody v průčelí a k zadní části templu byly přistavěny převlékací místnosti pro rabína a kantora. Slavnostní znovuotevření synagogy se uskutečnilo 30. září 1893 při příležitosti svátku *Roš ha-šana*.³⁶⁴

K pokrytí nákladů, jež dosáhly 13 700 zl, si židovská obec vzala u frýdecké spořitelny úvěr ve výši 12 000 zl.³⁶⁵ Navzdory tomuto zadlužení přednesli Hermann Löw, Mathias Schwarz, Leopold Huppert, Moritz Spitzer a Heinrich Tramer návrh vystavět budovu, jež by sloužila jako sídlo židovské školy a jako obecní dům. Proti tomuto návrhu se podobně jako

³⁶³ VOJKOVSKÁ, Eva. Zmizelé domy z konce 19. a počátku 20. století ve Frýdku. In *Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 11*. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Frýdek-Místek, 2010. S. 67–87.

³⁶⁴ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 31–32.

³⁶⁵ *Ibid.*, s. 32. – SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 112, složka D 1894, č. j. 20480/1894.

v předcházejících desetiletí rozhodně postavila část členů židovské obce, které ředitel školy Bernhard Kraus označil za „početně sice malou, avšak velmi agilní, až zuřivou opozici“. Neméně urputně však za stavbu školy bojovali její příznivci. Z proslovu Heinricha Tramera, který přednesl v únoru 1898 na valném shromáždění projednávajícím otázku školní budovy, vychází najevo, proč někteří frýdecko-místečtí Židé kladli takový důraz na vydržování vlastní školy: „Co chci po kehile [židovské obci]? Krásný templ a krásnou bohoslužbu. Dobrou a pěknou ji máme. A i kdyby byla méně pěkná, musel bych se s ní spokojit. Židem bych mohl zůstat, i kdybych se musel modlit v malém minjanu. Co tedy ještě žádám po kehile? Jedno dobré místo, kde jednou najdu odpočinek. Výborně, také toto místo máme. Avšak i kdyby náš hřbitov měl být méně pěkný, anebo kdybychom neměli vůbec žádný hřbitov, zůstal bych i tak po svůj život židem a i potom by mě požídovsku pohřbili. Co však po [židovské] obci nejnuteněji potřebuji, je vhodná škola, v níž by se mé děti něco naučily, aby se jednou měly lépe než já; škola, kde se budou učit židovství, aby zůstaly židy jako já, anebo se staly ještě lepšími než já. Školu máme, myslím, že více než třicet let. Dobře, chceme ji také zachovat – my, kteří máme děti. Proč bychom tedy neměli vybudovat pěknou budovu pro naši školu? Když byl před pěti lety templ příliš malý, vydali jsme peníze na to, abychom jej zvětšili a zkrášlili. Na zvelebení hřbitova jsme také dali nějaké peníze. Pro školu nemáme nic? Pro naše děti nic? Neposlouchejte odpůrce školy, poslouvejte rodiče židovských dětí. My chceme školu a obecní dům.“³⁶⁶

Moritz Spitzer, který dorazil na shromáždění později apeloval navíc ještě na vlastenecké cítění: „Přišel jsem sem, abych byl svědkem vlasteneckých projevů. Slyšel jsem, že se zamýšlí jako památku jubilea 50. výročí vlády císaře vykonat veřejně prospěšné dílo, postavit školu pro naše židovské děti. Chtěl jsem být přítom a přišel jsem, ačkoli moje lékařské povolání mi ponechává jen málo času. A co jsem zde našel? Namísto jednoty svár, namísto povznášejících ovací malicherné smlouvání. Já jsem pro stavbu!“³⁶⁷

V Tramerově argumentaci se ovšem skrýval jeden háček: líčí situaci tak, jakoby proti sobě stáli starostliví rodiče proti sobeckým odpůrcům školy. Ve skutečnosti situace vůbec nebyla takto černobílá, neboť dokonce i část židovských rodičů s vydržováním vlastní konfesní lidové školy nesouhlasila a raději své děti posílala na veřejné lidové školy, kam je pak náboženství docházel vyučovat židovský učitel Bernhard Kraus. Každopádně s podstatou Tramerova sdělení většina členů židovské obce musela souhlasit: oni sami mohou židy zůstat bez hřbitova, bez synagogy a tím spíše bez stálé přítomnosti rabína, bez zajištění náboženské výchovy je však židovská víra jejich dětí ohrožena. Otázka koncepce náboženské výchovy před-

³⁶⁶ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 45–46.

³⁶⁷ Ibid., s. 45.

stavovala velmi diskutabilní záležitost, když z ní však propagátoři stavby školy učinili zkoušku vlastenectví a loajality vůči císaři, většina přítomných na valném shromáždění nakonec přijala Tramerovu argumentaci, že pokud obec podpořila méně důležité instituce jako synagogu a hřbitov, měla by se zasadit také o rozvoj školy.

Obrázek 7: Budova židovské školy okolo roku 1940

Zdroj: SOKA FM, Sběrka fotografií, fotonegativů a filmů, inv. F052/040.

K slavnostnímu položení základního kamene „Jubilejní školy a obecního domu“ (*Jubiläumsschul- und Gemeindehaus*) došlo 2. prosince

1898, v den výročí císařova panování, za přítomnosti představitelů Frýdku, Místku, Koloredova i státních úřadů. Samotná stavba probíhala až od počátku roku 1900 do konce léta stejného roku pod vedením frýdeckého stavebního mistra Eduarda Haukeho. 15. září 1900 budovu po slavnostní bohoslužbě otevřel frýdecký rabín Juda Bergmann, opět za přítomnosti zástupců frýdeckého magistrátu. Dům sestával ze dvou školních tříd, prostorného sálu, zasedací místnosti, kanceláře pro předsednictvo židovské obce a bytů pro rabína a školníka. Vedle novostavby se nacházelo hřiště a zahrada.³⁶⁸

Strategie představitelů frýdecko-místecké židovské obce v čele s Hermannem Löwem – tedy rozšířit synagogu a vystavět reprezentativní školní a obecní budovu na úkor zřízení rabínátu – nakonec nevyšla. Byť se tomu bránili, museli frýdecko-místečtí židé přijmout nejen výhody, ale také nevýhody plynoucí z přeměny židovského spolku na židovskou obec. Zákon vyžadoval ustanovení rabína v každé židovské obci, ŽNO Frýdek-Místek patřila mezi obce s dobrým ekonomickým zázemím, a tak podle úřadů neexistoval jediný důvod, proč by rabín neměl být také ve Frýdku. Odlišné koncepce uspořádání židovských obcí úřady příliš nezajímaly.

Výhrady proti přílišnému upřednostňování rabínů v židovské obci přitom měl třeba Vídeňský spolek rakouskouherských kantorů (*Der österreichische ungarische Cantoren Verein in Wien*), jenž upozorňoval na to, že zákon z roku 1890 sice dává židovským obcím za úkol naplňovat náboženské potřeby svých členů, zapomíná však přitom na to, že to se děje především skrze vykonávání veřejných bohoslužeb vedených kantorem (*chazanem*) a nikoli skrze činnost rabína. Bez kantora se nikdy žádná obec nemohla obejít, zatímco bez rabína

³⁶⁸ Ibid., s. 35. – AŽMP, ŽNO FM, inv. 7, sig. 1799, kapitola č. 1 a 8.

ano, a přesto zmíněný zákon výrazně upřednostňuje a pojišťuje zaměstnání rabína a na kantory zapomíná.³⁶⁹ Alternativní řešení se však vynořila až po vydání zákona a jejich zastánci nedokázali vytvořit širokou platformu, jejíž názory by státní úřady vzaly v potaz.

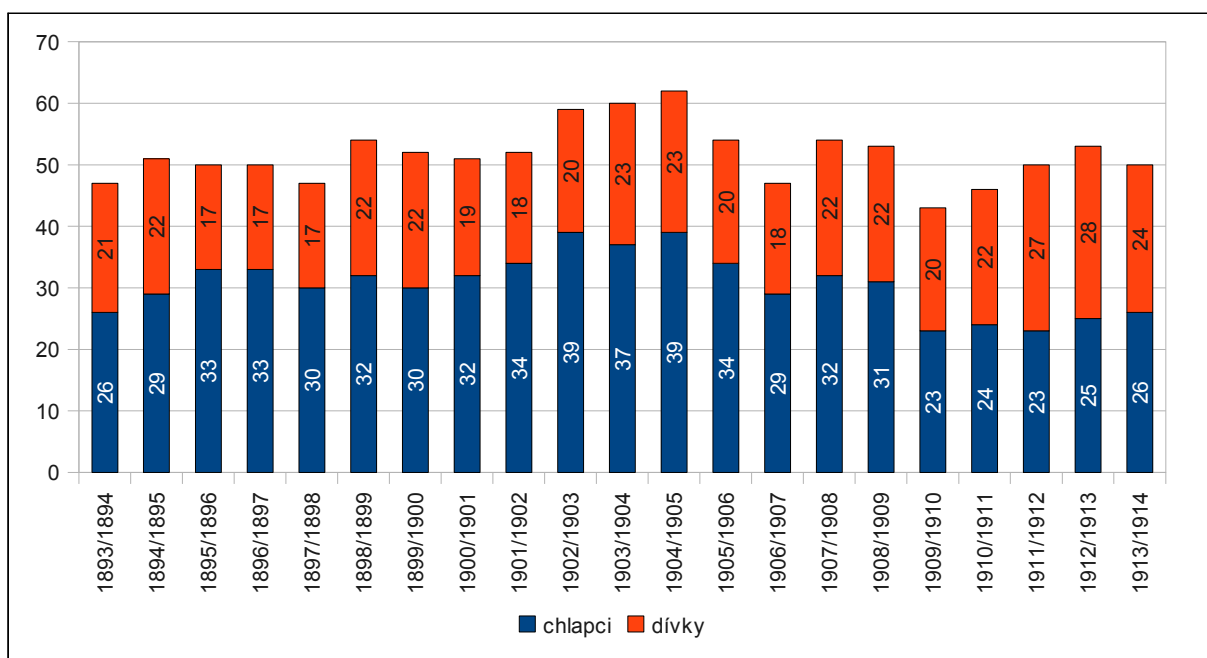
Dění v židovské obci ve Frýdku lze nakonec vlastně chápat jako projev staletého soupeření mezi představiteli židovské obce a rabínem. Stefan Litt popisuje rivalitu o vliv v obci v raném novověku, tato charakteristika se však dobře hodí i pro 19. století: „*V spletité realitě života židů ve střední Evropě v raném novověku nebylo pro každou komunitu možné zaměstnat rabína. Komunity, které si takový výdaj mohly dovolit, za něj odměnou dostávaly vážnost v židovském světě. Vzdělaný rabín s dobrou pověstí mohl zvednout reputaci obce. Avšak slavný rabín mohl být zároveň považován za soupeře pro představené obce. Ti by museli přijmout jeho autoritu a jeho moc by mohli nést nelibě. Otázka rabínů a parnasim [představitelů obce] byla vždy složitá.*“³⁷⁰

Těžko odhadovat, jak by se situace vyvíjela, pokud by se představitelům frýdecko-místeckých židů podařilo úřady pohnout k tomu, aby jejich obci výjimku od zřízení rabínátu udělili trvale, a zda by těch přibližně tisíc korun, které by židovská obec ušetřila ustanovením společného rabína s ŽNO Těšín, židovské škole nějak výrazněji pomohlo. Problém totiž nespočíval pouze v penězích, nýbrž také v rozštěpení členů židovské obce v otázce školy. V letech 1883–1893 se výuky v židovské školy účastnilo 40–50 žáků a po zřízení židovské obce se v letech 1893–1902 jejich počet mírně stoupl na 45–55. Po otevření školy sice v letech 1902–1905 docházelo okolo 60 dětí, pak však jejich počet na další desetiletí klesl opět na 45–55 (viz grafy č. 2 a 6). Příznivci školy tedy sice po bouřlivé diskusi dokázali přehlasovat její odpůrce, nedokázali je však přesvědčit, aby již své děti neposílali na veřejné školy a aby je místo toho zapsali na židovskou školu. Část rodičů sice zřejmě školu po jejím otevření „vyzkoušela“, takže počet žáků stoupl na 60, záhy si to však rozmyslela.

Roku 1913, tedy jen patnáct let od položení základního kamene školy, již škola představovala takovou finanční zátěž, že předseda židovské obce Alois Reik navrhl školu zrušit. Výkonný ředitel místecké Lembergerovy textilky Ferdinand Geiringer však spolu s dalšími zastánci školy založili „Židovský školní spolek ve Frýdku“ (*Jüdischer Schulverein in Friedek*), jehož hlavní cíl představovalo shromažďování příspěvků na chod školy. V čele spolku stanuli kromě ředitele školy Bernharda Krause také významní podnikatelé (obchodník Adolf

³⁶⁹ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1504, kart. 2029, č. j. 13080/1890.

³⁷⁰ Litt (2008), s. 31.

Graf 6: Počet žáků frýdecké židovské školy v jednotlivých školních rocích (1893–1914)

Zdroj dat: AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kapitola 7. – Viz také pozn. č. 263.

Reik a textilní továrník Oskar Landsberger), takže několik let se ještě školu dařilo finančně zajistit.³⁷¹

Ani ve frýdlantské židovské škole se situace nevyvíjela tak, jak by si to mnozí přáli. Ještě roku 1894 se sice představitelům frýdlantského židovského spolku podařilo pro tuto jedno-
třídní německojazyčnou soukromou lidovou školu získat od ministerstva kultu a vyučování
právo veřejnosti,³⁷² brzy však zanikla kvůli nízkému počtu dětí a odchodu učitele Jakoba Koh-
na ze školy (protokoly ze zasedání výboru spolku obsahují předpis školního naposledy pro
školní rok 1895/96).³⁷³ Potom se vyučovalo již jen dvakrát týdně náboženství.³⁷⁴

3.6. Meze židovské obce – místo pro dobrovolnost

Roku 1913 narazila židovská obec ve Frýdku – přinejmenším v otázce židovské lidové
školy – na své meze. Dříve dokázali příznivci židovské školy získat při hlasování většinu a
donutit ostatní členy židovské obce, aby se podíleli na pokrytí veškerých výdajů školy, nyní to
již nebylo možné, takže část nákladů na její provoz se musela pokrýt z dobrovolných příspěv-
ků. Dobrovolnost ovšem nenastupovala na řadu jen v těch záležitostech, na nichž se členové
obce nedokázali shodnout, ale také v případě dobročinnosti. Stanovy frýdecko-místecké ži-

³⁷¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 46. – SOKA FM, AM Frýdek, inv. 718, kart. 187.

³⁷² SOKA FM, OŠV Místek, inv. 77, kart. 5, č. j. 1061/1894.

³⁷³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 11, sig. 56 213, protokol č. 49 z 10. 11. 1895.

³⁷⁴ Ibid., protokol č. 67 z 31. 5. 1904. – AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola IX.

dovské obce sice mezi hlavní úkoly obce zařadily také podporu chudých, což sice byla hodnota v židovských komunitách vysoce ceněná, avšak židovská obec nemohla žádného svého člena k dobročinnosti nutit, neboť ta je ze své podstaty založena na dobrovolnosti.

Pomoc potřebným tedy nerealizovala přímo židovská obec, nýbrž dva s židovskou obcí úzce spjaté dobročinné spolky – jeden ženský a jeden mužský. „Židovský ženský dobročinný spolek císaře Františka Josefa pro Frýdek, Místek a Koloredov“ (*Kaiser Franz Josef Israelitischer Frauen-Wohlthätigkeits-Verein für Friedek, Mistek und Koloredov*) vznikl roku 1888 z iniciativy Fanny Löwové, manželky předsedy židovské obce Hermanna Löwa a jeho stanovy, schválené Zemskou vládou slezskou v Opavě roku 1890, vytyčovaly jediný cíl: „podporovat hodné židovské chudé, zejména domácí chudé [*Hausarme*]“ (§ 3). Členkou spolku mohla být každá žena, jež měsíčně přispívala alespoň 25 krejcarů, (§ 4) a vybrané peníze se pak rozdělovaly mezi chudé (§ 10). Napojení spolku na židovskou obec neztělesňovalo pouze manželství předsedkyně spolku a předsedy židovské obce, ale také ustanovení, podle něhož měla nad spolkem záštitu (*Protectorat*) židovská obec (§ 19).³⁷⁵

Obrázek 8: Fanny Löwová (1841–1922)

Zdroj: Pavel Löw

Tradiční dobročinnou židovskou organizaci, *chevru kadišu*, založil ve Frýdku až roku 1896 místopředseda židovské obce Leopold Paneth. Právně se jednalo opět o spolek, jehož stanovy schválila slezská zemská vláda.³⁷⁶ Členstvo tvořili pouze muži, do činnosti spolku však se hned zpočátku zapojily také ženy, které se ovšem podle spolkových stanov nemohly účastnit valného shromáždění (§ 4). Struktura i činnost frýdecko-místecké *chevry kadiše* (*Chewra Kadischa in Friedek-Mistek*) byla propracovanější než v případě ženského dobročinného spolku. *Chevra kadiša* neměla pouze podporovat chudé, nýbrž také navštěvovat nemocné a starat se o ně a zajišťovat pohřbívání souvěrců (§ 1). Existovaly čtyři druhy členů: a) „činní“ – deklarovali úmysl bezprostředně vykonávat vytyčené úkoly, b) „podporující“ – pouze přispívali finančně, c) „činní“ a zároveň „podporující“, d) čestní členové (§ 2). Přes tři čtvrtiny členů (109 ze 139) patřilo roku 1906 do třetí skupiny, jen 20 % (28 členů) podpo-

³⁷⁵ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1330, kart. 1375, č. j. 638/1891.

³⁷⁶ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1330, kart. 1398, č. j. 17145/1896.

rovalo spolek pouze finančně a jen u dvou lidí se členství zakládalo jen na jejich praktické činnosti.³⁷⁷

Do chodu *chevry kadiše* mohli představitelé židovské obce zasahovat skrze své delegáty vysílané na zasedání výboru a valného shromáždění a také mohli pozastavit platnost nějakého opatření představenstva *chevry kadiše*, dokud o tomto opatření nerozhodlo valné shromáždění (§ 16). Židovská obec nakonec roku 1900 *chevre kadiše* předala veškerou péči o chudé s tím, že jí za to bude ročně platit paušál 150 K. O několik let později se tato částka zdvojnásobila, stále však představovala zhruba desetinu veškerých finančních zdrojů spolku. Podstatná část příjmů plynula z členských příspěvků (v období 1897–1906 tvořily 35 % všech příjmů), z darů do kasičky v synagoze (26 %) a ostatních darů (21 %). Členské příspěvky se podle stanov mohly pohybovat rozmezí 4–20 K (§ 5), přičemž 62 % členů platilo nejmenší možnou sazbu a průměrný příspěvek činil 6 K.³⁷⁸ Jen pro srovnání, náboženská daň židovské obci se stejného roku pohybovala v rozmezí 6–960 K a její průměr byl 60 K.³⁷⁹ Ne všechny vybrané peníze *chevra kadiša* rozdělila přímo mezi potřebné. Část totiž investovala do nákupu základního lékařského vybavení a část uložila na účet Frýdecké spořitelny, aby pak mohla z tohoto vkladu čerpat úroky. Přímou k potřebným se do roku 1906 dostalo 87 % z vybraných peněz, z toho 37 % místním chudým, 45 % pocestným chudým a 18 % na péči o nemocné (mj. na nákup léků) a na obstarání rituálních úkonů spojených se zaopatřením tělo mrtvého.³⁸⁰

Na přelomu 19. a 20. století vznikly ve Frýdku ještě dva spolky, které překračovaly teritorium ŽNO Frýdek-Místek, a nebyly s ní tedy organizačně spjaty, nýbrž patřily do širšího svazu spolků. První tvořil pobočku „Pomocného spolku pro nuzné židovské obyvatelstvo v Haliči“ (*Hilfsverein für die nothleidene jüdische Bevölkerung in Galizien*), jenž vznikl roku 1900 a kladl si za cíl „zlepšit materiální postavení židů v Haliči a zvednout co nejvíce jejich kulturní úroveň“. Spolek reagoval na hospodářskou a sociální krizi většiny haličských židů, kterou nedokázali sami vyřešit: v důsledku industrializace a rozvoje železniční dopravy většina tamních židů, věnujících se řemeslu a obchodu, ztratila ve třetí čtvrtině 19. století práci. Sociální krize, kterou mnozí řešili emigrací (zejména do Spojených států amerických), se pak pojila s krizí tradičních hodnot, jejímž snad nejhorším projevem byl obchod s židovskými dív-

³⁷⁷ Ibid., č. j. 37101/1906.

³⁷⁸ Ibid.

³⁷⁹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola Aufwand für Kultusbedürfnisse.

³⁸⁰ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1330, kart. 1398, č. j. 37101/1906.

kami.³⁸¹ Spolek záhy po svém vzniku získal příznivce v několika slezských židovských obcích, kromě Frýdku také v Bílsku, Krnově a v Opavě, nově zřízeným pobočkám se však zřejmě nepodařilo naplnit minimální počet třiceti členů, který byl podle stanov spolku (§ 11) nutný pro existenci každé pobočky. Opavská pobočka svůj zánik úřadům ještě ohlásila, zmínky o frýdecké pobočce a o jejích členech však prostě mizí.³⁸²

Ani pobočka svazu rakouských spolků pro kolonizaci Palestiny a Sýrie „Zion“ („Zion“, *Verband der österreichischen Vereine für Colonisation Palästinas und Syrien*) neměla dlouhého trvání. Svaz vznikl ve Vídni roku 1892 z iniciativy sionistických organizací *Akademischer Verein Kadimah* a *Admath Jeschurun* a podnikal v rakouských a českých zemích shromáždění, na nichž propagoval své sionistické myšlenky.³⁸³ Jedno takové shromáždění se konalo roku 1897 také ve Frýdku. Následně člen rozšířeného výboru ŽNO Frýdek-Místek Leopold Huppert, jenž se stejného roku zúčastnil prvního světového sionistického kongresu v Basileji, založil spolu s členy výboru židovské obce spolek *Ahavah des „Zion“*. Stanovy této buňky svazu *Zion* schválila zemská vláda roku 1898, evidentně se jim však nepodařilo najít dostatek přívrženců, jelikož již roku 1902 spolek ohlásil ukončení činnosti.³⁸⁴ Ve Frýdku pak působil jen sionistický klub a tělovýchovný klub *Maccabia* (členy byli zejména studenti frýdeckého gymnázia) a *Hasmonea* (vysokoškolští studenti).³⁸⁵ Před první světovou válkou se tak nositelem sionistické ideje na Frýdecku a Místecku nakonec stala mládež. Velmi podobně se situace vyvíjela také v ostatních částech Moravy a Slezska, kde první sionistické spolky nejdříve zanikly, aby je vzápětí nahradily tělovýchovné organizace, které měly stejný charakter a nezřídka i název jako ony frýdecké.³⁸⁶

Obrázek 9: Leopold Huppert na 1. sionistickém kongresu

Zdroj: Harvard University Library, Visual Information Access, Identifier: olvwork456287

³⁸¹ ANDLAUER, Teresa. *Die jüdische Bevölkerung im Modernisierungsprozess Galiziens (1867-1914)*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001. – GARTNER, Lloyd P. Anglo-Jewry and the Jewish International Traffic in Prostitution, 1885–1914. In *AJS Review*, 1982, vol. 7, pp. 129–178.

³⁸² ZAO, ZVIS Opava, inv. 2290, kart. 4678, sig. X/99/1442.

³⁸³ WISTRICH, Robert S. *Die Juden Wiens im Zeitalter Kaiser Franz Josephs*. Wien : Böhlau 1999. S. 288–305.

³⁸⁴ ZAO, ZVIS Opava, inv. 1330, kart. 1390, č. j. 21754/1902.

³⁸⁵ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola VIII.

³⁸⁶ SPYRA, Janusz. Syjonizm na Śląsku austriackim i na Morawach (do 1918 roku). In *Studia Judaica* 10, 2007, s. 25–41.

3.7. Sionismus: záchrana nebo jen projev vyprázdnění?

Existuje několik základních důvodů, proč sionistický spolek založený starší generací tak rychle zanikl a proč se naopak uchytily tělovýchovné sionistické organizace. Především část židů neměla důvod, proč by své židovství měli navenek zdůrazňovat a uzavírat se do něj. Ačkoli textilní průmysl na Moravě a ve Slezsku prožíval už od roku 1872 krizi a úpadek,³⁸⁷ ve Frýdku a Místku i na přelomu 19. a 20. století židovští majitelé úspěšně rozvíjeli své textilní továrny. Adolf Landsberger během 90. let mimo jiné vystavěl ve Frýdku v ulici Nádražní novou tkalcovnu a přímo u nádraží zřídil sklady, firma Josef Munk und Söhne vybudovala na ulici Staroměstská ve Frýdku tkalcovnu a na stejné ulici postavili bratři Neumannové přádelnu a v Bašce přebudovali starou továrnu na cihelnu. Další židovský podnikatel Alois Lemberger vystavěl v Místku rovněž v 90. letech tkalcovnu a rozsáhlou dělnickou kolonii. Dohromady měly tyto židovské firmy několik tisíc zaměstnanců.³⁸⁸ Židovští podnikatelé tedy neměli důvod nějak své myšlení a chování měnit, neboť i projevy protižidovských nálad (hilsneriáda) a násilnosti (pogromy v Rusku) v posledních dvou desetiletích jim připadaly vzdálené a nijak se jich osobně netýkaly.

Antisemitská kampaň německých nacionalistů na Těšínsku (na rozdíl od Opavska) příliš nerezonovala a úspěch slavili především němečtí liberálové. Právě díky úspěchu tohoto politického proudu, který roku 1884 ovládl ve Frýdku všechny tři volební kurie³⁸⁹ a mezi jehož přívržence se židé počítali, a díky svému dobrému hospodářskému postavení se mohli židé ve Frýdku podobně jako v dalších moravských a slezských městech³⁹⁰ stát magistrátními rady (Adolf Landsberger, Alois Reik) nebo členy opavské obchodní a živnostenské komory (Adolf Landsberger, Julius Neumann, Jakob Munk) a díky svým hospodářským úspěchům mohl Alois Reik získat titul císařského dvorního dodavatele (*Hoflieferant*) a Adolf Landsberger dokonce roku 1903 Řád železné koruny III. třídy a roku 1912 šlechtický titul.³⁹¹

Navenek se mohlo zdát být všechno v pořádku. Frýdecko-místečtí židé dosáhli vytvoření židovské obce, přestavěli synagogu, postavili školní budovu, nakonec se smířili i s tím, že budou mít vlastního rabína. Roku 1910 konečně došlo také na stavbu hřbitovní zdi, jejíž plány

³⁸⁷ JANÁK, Jan. *Dějiny Moravy 3/1 : Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999. S. 49, 95–101.

³⁸⁸ Poláškoví (2006), s. 53–62. – Juřák (2005), *passim*.

³⁸⁹ *700 let Frýdku-Místku [700 let FM]*. Frýdek-Místek : Městský národní výbor ve Frýdku-Místku, 1965. S. 28

³⁹⁰ Brunner (1929), s. 160. – Daněk (2007), s. 64. – Janák (1999), s. 45–47. – Košťálková; Nesládková (2008), s. 68–69. – Miller (2004), s. 385–387. – RUCKÁ, Galina. Fritz Redlich – hodonínský velkopodnikatel. In *Židé a Morava XII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2006. S. 80–86.

³⁹¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola VIII. – MYŠKA, Milan a kol. *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2003. S. 255. – Spyra (2001). S. 43–44.

vytvořil stavitel Rudolf Aulegk již roku 1891, po svém zřízení však židovská obec musela řešit důležitější úkoly, takže dobrovolné příspěvky na postavení zdi se mohly vybrat až teď.³⁹² Činnost *chevry kadiše* se úspěšně rozvíjela a velikost nadačního jmění židovské obce se jen během let 1906–1909 více než zdvojnásobilo. Alois Reik, který od roku 1901 zastával pozici místopředsedy a od roku 1906 funkci předsedy židovské obce, v projevu na volebním shromáždění roku 1910 sice zmínil problémy s výukou náboženství ve Frýdlantě a vnímal úbytek žáků na frýdecké židovské škole, avšak záležitost Frýdlantu považoval jen za teritoriální a dočasný problém a problém frýdecké židovské školy se měl vyřešit v tom okamžiku, kdy všichni židé pochopí její kvality.³⁹³

Zakladatelé sionistického hnutí na Frýdecku a Místecku ovšem problémy s účastí na bohoslužbě a se školní docházkou neviděli jako dočasnou záležitost a přisuzovali jim mnohem větší závažnost. Zejména další účastník sionistického kongresu a ředitel židovské školy Bernhard Kraus a zakladatel a dlouholetý předseda ŽNS Frýdlant Sigmund Wechsberg silně pociťovali, že zdánlivě úspěšná integrace do německé společnosti se úzce pojí se sekularizací. Kraus velmi citlivě vnímal skutečnost, že část rodičů posílala své děti na veřejné školy a že velké části frýdecko-místeckých židů na židovské škole vůbec nezáleželo anebo se proti ní stavělo. Wechsberga muselo zase frustrovat, že jím založený židovský náboženský spolek ve Frýdlantě v polovině 90. let přestal prakticky fungovat – návštěvnost i frekvence bohoslužeb klesla, a židovská škola dokonce zanikla úplně. Roku 1900 členové ŽNS Frýdlant sice na valném shromáždění vyjádřili vůli spolek zachovat,³⁹⁴ oživení činnosti spolku však nemělo dlouhého trvání, neboť roku 1907 valné shromáždění opět projednávalo otázku další existence spolku.³⁹⁵ Také toto zasedání spolek přestál, jenže účast na bohoslužbách zůstávala stále velmi nízká, a tak valné shromáždění nakonec roku 1911 skomírající spolek formálně zrušilo.³⁹⁶

Také další jevy naznačovaly, že dosavadní úspěchy židovské obce pod sebou skrývají úpadek náboženského života. K uzavírání židovsko-křesťanských, resp. židovsko-ateistických sňatků, které se musely uzavírat civilně, jelikož frýdecký rabín takové páry odmítal seždat,³⁹⁷ docházelo již v předcházejících letech, přestávaly však být důvodem k vyloučení z židovské pospolitosti – smíšené sňatky se stávaly něčím „normálním“, dotyčný žid se dále mohl účastnit společného náboženského života, byť s dodržováním základních náboženských před-

³⁹² AŽMP, ŽNO FM, inv. 10, sig. 56 219.

³⁹³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola IX, zpráva Aloise Reika o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1907–1910.

³⁹⁴ AŽMP, ŽNO FM, inv. 11, sig. 56 213, protokol č. 51 z 7. 2. 1900.

³⁹⁵ Ibid., protokol č. 78 z 27. 2. 1907.

³⁹⁶ Ibid., protokol č. 87 z 5. 5. 1911.

³⁹⁷ Viz s. 70–71.

pisů v jeho domácnosti to mohlo být všelijaké. Takto například roku 1901 rabín Juda Bergmann odmítl seždat Hugo Kufflera s Olgou Grosmannovou. Olga Grosmannová byla římská katolička, která se sice před úřady prohlásila být bez vyznání, aby mohla uzavřít sňatek s nekřesťanem, ve skutečnosti se však ke katolictví dále hlásila. Hugo Kuffler byl synem Marcuse Kufflera, spoluzakladatele frýdecké synagogy, člena výboru ŽNS Frýdek pak i výboru ŽNO Frýdek-Místek. Hugo Kuffler sám se sice společného náboženského života židovské komunity dále účastnil, platil židovské obci daň a byl členem *chevry kadiše*, ovšem náboženské výchovy jeho dětí se ujala jeho křesťanská manželka. Dokonce i jeho syn Leo Kuffler nebyl obřezán, nýbrž pokřtěn.³⁹⁸ Smíšené sňatky často neměly okamžitý dopad, a tak je mnozí nepovažovali za nějak zvlášť závažný problém, vždyť židovský partner dále přispíval do pokladny židovské obce. Jejich první negativní efekt se objevil, až když měli potomci příslušného páru nastoupit povinnou školní docházku a když místo do židovské školy začali navštěvovat veřejnou školu, na níž křesťané převažovali. Jako první museli tento efekt samozřejmě postřehnout ti, kdo byli bezprostředně spjati s židovskou školou – třeba právě Kraus a Wechsberg. Ostatní si závažnost tohoto jevu uvědomili až o deset patnáct let později, když křesťanští synové ze smíšených křesťansko-židovských manželství začali židovské obci chybět jakožto plátcí náboženské daně.

Ostatně růst nadačního jmění židovské obce, jímž se předseda Alois Reik roku 1910 tak chlubil, také nepředstavoval pouze pozitivní jev. Většina nadací totiž vznikala z pozůstalostí: zesnulý před svou smrtí odkázal stanovami požadovaných 200 zl. (400 K) anebo tuto částku obci věnovali jeho příbuzní, za což měl dotyčný nárok na to, aby byl zapsán do vzpomínkové knihy (*Haskara-Buch*) a aby se jeho jméno každý rok v den výročí jeho úmrtí vzpomenulo při modlitbě v synagoze.³⁹⁹ Růst nadačního jmění obce se tedy úzce pojil s vymíráním starší generace, která se narodila ještě v předemancipačním období nebo v samých počátcích emancipace a které se dostalo tradiční židovské výchovy. Tato generace sice plně využívala možností, jež jim nabízelo zrovnoprávnění, snažili se o ekonomicko-politické a částečně také kulturní začlenění do společnosti, zároveň však nezapomínali na své židovské kořeny a mnoho své energie věnovali rozvoji židovských náboženských institucí. Vyznávali sice reformní judaismus, což ovšem nelze chápat jako úpadek jejich víry, ale spíše jen jako formu služby Bohu přizpůsobenou novým podmínkám. Místo této generace na přelomu 19. a 20.

³⁹⁸ SOKA FM, AM Frýdek, inv. 547, kart. 111, složka Povolení sňatku 1883–1901, č. 1. – NA, SO 1930, kart. 8751.

³⁹⁹ Stanovy ŽNO Frýdek-Místek z roku 1896, § 76 IV. – AŽMP, ŽNO FM, inv. 6, sig. 56 215, Buch der stiftungen und Fonde.

století nastupovala nová generace, jež se narodila a byla vychovávána již v období emancipace, takže tradiční předemancipační forma judaismu i jeho hodnoty jí byly poněkud cizí.

Někteří frýdecko-místečtí židé narození v 80. letech 19. století pak už nedodržovali ani nejzákladnější náboženské předpisy. Tak tomu bylo třeba v rodině Oskara Landsbergera narozeného roku 1886, který si vzal za ženu židovku z Hamburgu. Jeho dcera Eva Kalinová vzpomíná: „*Slavili jsme akorát seder [pesachovou večeří]. To bylo jediné, co jsme slavili. Pak jsme samozřejmě slavili všechno, co se slavit dalo: Velikonoce, Vánoce [...] O košer ale nebylo ani zdání, nic košer tam nebylo, poněvadž my jsme nebyli žádná košer domácnost. Tam bylo vepřové, stejně jako hovězí. Všechno dohromady.*“⁴⁰⁰ „*Babička byla víc pobožná, ta se vždycky zlobila, to si pamatuju, říkala: ‚Aber Oschi...‘ [‚Ale Oskare...‘]*“⁴⁰¹ Tuto skupinu židů, pro něž židovské obřady představovaly pouhý zvyk bez vnitřního náboženského obsahu, jen stěží mohl sionismus oslovit.

Dalo by se říci, že v případě starší generace přišel sionismus příliš brzo, neboť její příslušníci si ještě plně neuvědomovali závažnost větších či menších náznaků úpadku víry a domnívali se, že tyto problémy jsou jen dočasné a že je možné je vyřešit standardními prostředky. Sionismus chápaný Krausem, Wechsbergem a několika dalšími jako příležitost k obnově společně prožívané židovské víry oproti tomu přišel v případě mladé generaci zase příliš pozdě, již ji nedokázal oslovit.

Mladou generaci nicméně oslovil jiný prvek sionismu – tělovýchova. Koncem 19. století se totiž dosavadní tělovýchovné organizace začaly kvůli vyhrocování nacionalismu i antisemitismu židům uzavírat.⁴⁰² Mladá generace tak v procesu sekularizace přestávala být židy v náboženském slova smyslu a postupně se v prostředí tehdejšího nacionálního diskursu stávala Židy ve smyslu národnostním. Důraz sionismu na židovskou pospolitost v mladé generaci rezonoval – tuto pospolitost ovšem nechápali v náboženském smyslu jako Kraus či Wechsberg, nýbrž především ve smyslu nacionálním. Po neúspěchu spolku *Ahavah des „Zion“* se sice Kraus zapojil do činnosti sionistickým mládežnických spolků, prosazovat svou vizi se mu však nedařilo. Pohyb myšlení frýdecko-místecké vysokoškolské mládeže směrem k sekulárnímu sionismu se totiž neodehrával pouze v prostředí okolo frýdecké synagogy, ale také (a především) na univerzitě ve Vídni, v samém jádru sionistického hnutí.⁴⁰³ Právě tyto

⁴⁰⁰ Paměť národa, *Eva Kalinová (1913)*, úsek stopáže: 0:59:45–1:02:15.

⁴⁰¹ AŽMP, DP, vzpomínky Evy Kalinové.

⁴⁰² DANĚK, Radoslav. Ostravští Židé a sportovní hnutí. In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. S. 152–163.

⁴⁰³ Wistrich (1999), s. 288–305.

studenti vytvořili frýdecký studentský klub *Hasmonea*. Řady příslušníků sionistických klubů před první světovou válkou ovšem ještě nebyly nijak široké – jednalo se o pouhé kluby, nikoli o spolky.

3.8. Od kritiky alkoholismu k Bezručově nacionalismu

„*Šest židů v dědině, burmistr žid, / barevna žltá u řeky.*
Tak klesl hluboko. Pane, ten lid, / že jsi ho proklel na věky?“

Zatímco frýdecko-míšečtí židé pociťovali hrdost z toho, že některým z jejich řad se podařilo proniknout do obecních samospráv a že Israel Hochfelder v letech 1887–1898 dokonce působil jako starosta (*burmistr*) Starých Hamer,⁴⁰⁴ zejména čeští nacionalisté tuto skutečnost snášeli velmi těžce, jak je zřetelné už jen z citovaného úryvku básně *Návrat* ze sbírky *Slezské písně* Petra Bezruče.⁴⁰⁵ Neuspokojené národní požadavky propukaly u Bezruče – avšak nejen u něj – až v nenávistné výlevy vůči Polákům a Němcům, ovládajícím státní úřady. Skutečnost, že se starostou jeho rodné obce stal imigrant z Polska, jenž navíc nebyl křesťan, nýbrž žid, představovala pro Bezruče hotovou katastrofu, kterou vyjádřil v básni *Papírový Mojšl*, která znovu přímo odkazuje na Hochfeldera: „[...] *Z Polské přijde žid k nám pod Beskydem, / za pět roků ves má – napřed víme – / kdysi žebrák, nyní oře lidem, / u všech děvuch má ius noctis primae. // V němé zlosti zaskřípeme zuby. / děvče, muže, dědinu žid skoupi; / a kdo za to, že jsme jako duby, / na ženy a na peníze hloupí?*“

Bezručův pohled na židy ovšem nelze ztotožňovat s názory starohamerských vesničanů, vždyť ti si jej nejdříve roku 1883 zvolili do obecního zastupitelstva⁴⁰⁶ a o pár let později i do funkce starosty. Kritika židů na vesnicích se stejně jako v dřívějším období pojila s kritikou alkoholismu. Tak například P. Jan Evangelista Tagliaferro, farář na Borové, založil roku 1902 abstinentský spolek *Bratrstvo střídmosti* a horlivě kázal proti židovským prodejcům kořalky, hostinským a lichvářům. Jeden jeho spisek obsahuje například tato stručná ponaučení: „*Něbyl by Jurek pozbyl podkroví, kdyby se vyhnul židovi. Žid gořalku předuje, ale nepřije. Žid gořalku pálí a křesťan ju pije.*“⁴⁰⁷ Spojení kritiky výroby alkoholu s kritikou židů ostatně obsahuje také Bezručova báseň *Par nobile*: „*Jak různou ti dva mají krev / a jedno stejné zaměstnání: / tož vodku pálí Nathan Low / a pálí vodku markýz Gero [těšínský kníže Fridrich]. [...] Ty peněz půjč, ty daně slev – / na gorala rtu prosba žije – / a šlape po něm Nathan Low / a plije po něm*

⁴⁰⁴ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola VII. – SOKA FM, Archiv obce Staré Hamry [AO Staré Hamry], inv. 20, s. 48.

⁴⁰⁵ BEZRUČ, Petr. *Slezské písně*. Brno : Doplněk, 2005.

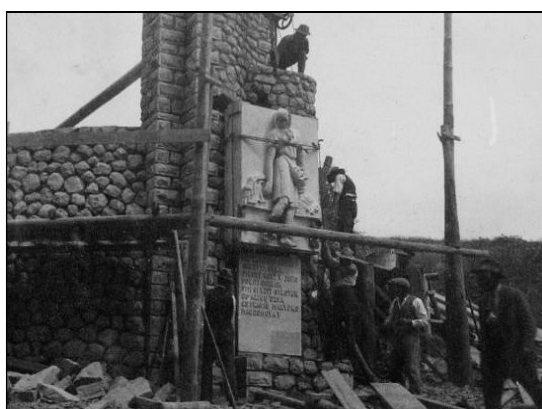
⁴⁰⁶ SOKA FM, AO Staré Hamry, inv. 20, s. 50.

⁴⁰⁷ POLÁŠKOVI, Jaromír a Jiřina. P. Jan Evangelista Tagliaferro – bojovník proti židovským prodejcům alkoholu. In *Židé a Morava XIII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008.

markýz Gero. [...] Na ty dvě hlavy naše krev, / až z našich kostí mstitel vstane: / na prvou vrbu Nathan Low / a vedle něho markýz Gero.“ Vesničanům samotným na přelomu 19. a 20. století vadili spíše židovští výrobci a distributoři alkoholu a židovští lichváři, nikoli židé jako takoví. Nepocítovali, že by starosta židovského vyznání pocházející z Polska mohl ohrozit jejich vlastní identitu.

Ve městech se ovšem situace vyvíjela odlišně: ve Frýdku ovládli lidé hlásící se k německé národnosti všechny tři volební kurie roku 1884, v Místku se tak stalo roku 1895,⁴⁰⁸ ačkoli tento stav ovšem neodpovídal poměru mezi jazykovými skupinami: roku 1890 se ve Frýdku 60 % obyvatel hlásilo české „obcovací řeči“, k německé 36 % lidí a k polské 5 %, v Místku 72 % k české, 27 % k německé a 1 % k polské.⁴⁰⁹ Nepoměr mezi početností a zastoupením ve vedení měst samozřejmě vyvolávalo silné napětí.

K tomuto pnutí dokonce docházelo i ve Frýdlantě, kde se k německé národnosti hlásilo pouze 140 z 2 556 obyvatel. Nevraživost se mohla obrátit i proti židům, jimž byla německá identita mnohem bližší než česká. Nemuseli přitom ani provokovat jako jedna židovka, která roku 1898 pobývala ve frýdlantském hotelu Kybast, kde z okna vyvěsila velkoněmecký prapor. Majitel hotelu ji upozornil, aby jej raději sundala, neboť by jí někdo kvůli tomu mohl rozbít okno, židovka však neuposlechla a během noci okno skutečně někdo rozbil. Majitel hotelu po ní pak vymáhal zaplacení škody, žena se bránila soudně, ovšem neúspěšně.⁴¹⁰

Obrázek 10: Stavba pomníku Maryčky Magdonové na Starých Hamrech roku 1933

*Frydečtí grosbyrgři, dámy ze Frydku
jizlivou budou se smáti ti řečí,
ze síňky uzří tě Hochfelder žid.
Jak je ti, Maryčko Magdonova?*

– Slezské písně, Maryčka Magdonova

Fotografie: SOKA FM, AO Staré Hamry, inv. 20, s. 279.

Vladimír Vašek, jemuž se pseudonym „Petr Bezruč“ obvykle přisuzuje, přišel právě v této době do Místku, národnostní napětí jako český úředník obzvláště pocítoval a pak je vyjádřil v básni *Škaredý zjev*: „[...] na zádech sedí mi sto vrahů z Modré, / (jak divoké krysy mne do šije hryžou), / na kyčlích sedí mi sto židů z Polské, – / smějte se, Bože můj, smějte! Tak vypadám já, / já, Petr Bezruč, od Těšína Bezruč, / porobeného národa bard. [...]“ Situace na Frýdecku a Místecku neodpovídala tomu, co viděl při svých studiích v Praze a tento rozpor zobrazil mimo jiné v básni *Den Palackého*: „Já velikou viděl jsem národní slavnost. / (V mém

⁴⁰⁸ 700 let FM, s. 28–29.

⁴⁰⁹ Ibid., tabulka č. 7.

⁴¹⁰ Al Saheb (2009), s. 182–183.

kraji je pusto a šero a ticho.) / Viděl jsem českých měst metropoli, / zřel muže se zlatým řetězem stát, / před nímž se korouhve ukláněly, / (před židem z Polské a před panským hajným / do prachu klonil se burmistr mé vsi, / prose o chléb a chrást pro horníků děti), [...] zřím moravskou školu, již poněmčili, / zřím moravský kostel, ježž popoľštili.“

Útoky proti židům, jež se zhruba od 90. let 19. století ozývaly z městského prostředí a z nichž se nejvíce proslavily a rozšířily ony Bezručovy, obsahovaly nový, nacionální prvek. Ovšem stejně jako dříve se nejednalo o výpady proti židovství samotnému, nejednalo se v žádném případě o náboženskou polemiku. Židé byli napadáni jako reprezentanti polské a německé národnosti, kteří disponovali takovými hospodářskými a mocenskými prostředky, že je lidé hlásící se k češství považovali za ohrožení vlastní identity: „[...] Žid je vždycky vrah moravských lidí. / Marš do Polské, odkud jste, gyzi, přišli! [...]“ (*Slezské písně: Sedm Havranů*).

Proměna kritiky židů na Frýdecku a Míšecku na přelomu 19. a 20. století nakonec potvrzuje tvrzení Erica J. Hobsbawma, že nacionalismus (a s ním spojený antisemitismus) nevzešel z lidových vrstev, nýbrž z „prostředí vzdělané střední vrstvy“.⁴¹¹ A konečně stojí za to si povšimnout, že nežidovské okolí v této době židy ještě nepovažovalo za příslušníky zvláštního národa – vždyť za zvláštní národ se nepovažovala ani většina židů samotných. Přerod tradičního náboženského pojetí „vyvoleného národa“ v moderní „národ“ byl před první světovou válkou na Frýdecku a Míšecku v pouhém stádiu zrodu. Nacionální výpady nicméně tento přerod urychlovaly.⁴¹²

⁴¹¹ HOBBSAWM, Eric J. *Národy a nacionalismus od roku 1780 : Program, mýtus, realita*. Brno : CDK, 2000. S. 113–114: „[...] žádné zvláštní nadšení pro jazykový nacionalismus nepanovalo ani u aristokracie nebo velkobořzoazie na straně jedné, ani u dělníků a rolníků na straně druhé. [...] Třídou, jež s úředním užíváním psaného národního jazyka stála a padala, byly sociálně umírněné, nicméně vzdělané střední vrstvy, k nimž patřili i ti, kdo se k nižší střední třídě přiřadili právě díky skutečnosti, že zastávali nemanuální povolání vyžadující školní vzdělání.“

⁴¹² AVINERI, Šlomo. *Zrození moderního sionismu*. Praha : Sefer, 2001. S. 19–20.

4. Dvě války: od přirozeného úpadku k násilné likvidaci

4.1. Konec monarchie jako příležitost k demokratizaci židovské obce

Náznaky ochabování společného náboženského života bylo možné sledovat od přelomu 19. a 20. století, až do první světové války se však jednalo o pozvolný proces, takže si jej povšimla jen část frýdecko-místeckých židů a ještě menší skupina členů židovské obce jej považovala za nějak významnější problém, s nímž by se něco mělo dělat. Skutečným přelomem se tak stala až první světová válka, která plně odhalila dosud ve skrytu rodící se úpadek frýdecko-místecké židovské náboženské komunity.

Shodou okolností jen několik měsíců před vypuknutím „velké války“ oznámil oblíbený rabín Dr. Jakob Drobinsky odchod z frýdeckého rabinátu, jelikož získal místo rabína ve Vídni. Z průběhu střídání rabínů vysvítá postavení ŽNO Frýdek-Místek v rámci pomyslné hierarchie židovských obcí. Frýdecký rabinát v ní hrál roli pouhé „přestupní stanice“: lákal mladé perspektivní rabíny, kteří začínali v nějaké menší upadající „předemancipační“ židovské obci avšak kteří se záhy po získání místa ve Frýdku začali poohlížet po nějakém ještě lepším místě, kde by mohli více uplatnit své vzdělání. Dr. Josef Bergmann po Frýdku působil v Karlových Varech, ve Frankfurtu nad Odrou a v Berlíně, Drobinsky získal místo rovnou ve Vídni. Více než jedno desetiletí pak Drobinského zastupoval moravskoostravský rabín Jakob Spira.⁴¹³

Obrázek 11: Dr. Jakob Spira

Zdroj: Gold (1929).

Neobsazení frýdeckého rabinátu, které mimochodem znamenalo finanční úsporu, stěží mohlo ovlivnit fungování ŽNO Frýdek-Místek více než válka. Odvod synů a otců do armády uvrhl místní rodiny do strachu o jejich životy a později židy, kteří zůstali doma, naplňovaly zármutkem zprávy, že se někteří z jejich blízkých dostali do italského nebo ruského zajetí, že jiní byli těžce zraněni a že sedm jich dokonce padlo.⁴¹⁴ Do války museli odejít také mladší členové výboru židovské obce (čtyřicetiletý Moritz Huppert a osmačtyřicetiletý Julius Huppert).⁴¹⁵ Jejich místa sice zaujali starší náhradníci, aktivita výboru však stále více klesa-

⁴¹³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 71–72. – Srov. také str. 85.

⁴¹⁴ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 78–79.

⁴¹⁵ Ibid., kapitola Verwaltung und Vertretung.

la.⁴¹⁶ Ještě větší závažnost měla skutečnost, že roku 1916 výboru vypršel mandát, nové volby se však nekonaly. Pokud pak někdo ze členů výboru nebo rozšířeného výboru zemřel nebo podal demisi, doplňovaly se tyto zastupitelské sbory kooptací.⁴¹⁷

Odchod části členů ŽNO Frýdek-Místek do války znamenalo zprvu také ochromení vykonávání bohoslužeb, neboť nyní již nečinilo potíže dosáhnout *minjanu* pouze o všedních dnech, ale dokonce také i při svátcích. Situace se změnila, když do synagogy začali přicházet židovští uprchlíci z Haliče a židovští vojáci z 22. pěšího pluku, jenž byl do Frýdku přesunut koncem roku 1915 z Černovic, hlavního města Bukoviny.⁴¹⁸ V červnu 1918 bohoslužba utrpěla ještě zrekvírováním cínových píšťal synagogálních varhan.⁴¹⁹ S potížemi se musela potýkat také škola, neboť její budovu již v listopadu zabralo vojsko a výuka musela několik měsíců probíhat v pronajatých prostorách. V lednu 1915 se vedení školy podařilo s vojskem vyjednat navrácení alespoň části prostor, takže se vyučování mohlo opět odehrávat ve školní budově, nikoli však za úplného klidu, jelikož v budově stále zůstávali nakvartýrováni vojáci.⁴²⁰ Počet žáků židovské školy v polovině války prudce stoupl až na 69 dětí (viz graf č. 7 na str. 112), pravděpodobně opět kvůli přílivu haličských uprchlíků.

Uprchlíci z Haliče byli v okrsku ŽNO Frýdek-Místek soustředováni do uprchlického tábora v Paskově, několik jich pobývalo také ve Frýdlantě a některých vesnicích. Výbor židovské obce se spolu s ženským dobročinným spolkem snažili židovským uprchlíkům pomáhat zejména obstaráváním potravin a zajištěním výuky náboženství.⁴²¹ Výbor zprvu z rozpočtu obce zasílal příspěvky také jiným organizacím pečujícím o haličské uprchlíky v Pohořelicích, Mikulově, Kyjově a ve Vídni, na podzim roku 1916 se však výbor rozhodl tuto podporu zastavit a věnovat se pouze haličským uprchlíkům pobývajícím na Frýdecku a Místecku.⁴²² Výbor spolu s *chevrou kadišou* navíc každoročně o svátku Pesach přispíval židovským vojákům pobývajícím v této oblasti několika sty korun na stravu.⁴²³ Pomoc haličským uprchlíkům ovšem byla limitována vlastními ekonomickými možnostmi židovské obce, jež oslabil pokles příjmů židovské obce, rostoucí drahota a koupě válečných dluhopisů v hodnotě přes

⁴¹⁶ AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209.

⁴¹⁷ Ibid., č. j. 70/1917 a 455/1917.

⁴¹⁸ SOKA FM, Městský národní výbor Frýdek-Místek [MěNV Frýdek-Místek], inv. 1, fol. 5.

⁴¹⁹ Ibid., č. j. 271/1918. – AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 80–81.

⁴²⁰ AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209, č. j. 443/1914. – AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 81–82.

⁴²¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 83–84.

⁴²² AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209, č. j. 443/1914, 303/1915, 585/1915, 249/1916, 366/1916.

⁴²³ Ibid., č. j. 138/1916, 181/1917, 265/1918.

50 000 K. (Roku 1920 byly válečné dluhopisy převedeny na státní dluhopisy, ovšem nikoli v jejich plné hodnotě.)⁴²⁴

S koncem války se život židů na Frýdecku a Místecku zpět do zajetých kolejí nevrátil. Proměnu mocenského uspořádání využili Židé v různých evropských zemích k zakládání židovských národních rad (ŽNR). Taková instituce vznikla 22. října 1918 také v Praze s cílem dosáhnout uznání židovské národnosti, k níž by bylo možné se svobodně hlásit a jež by představovala naprosto rovnoprávnou menšinu. Pražská ŽNR ovšem chtěla nových poměrů využít také ke změně stavu uvnitř židovských obcí, které se podle jejích představ měly demokratizovat a společně pak vytvořit nějaký zastřešující orgán.⁴²⁵ První skupinu požadavků se podařilo vyřešit na centrální úrovni: československá ústava z roku 1920 deklarovala rovnost všech občanů před zákonem a stejná občanská i politická práva všem občanům bez ohledu na rasu, jazyk či náboženství⁴²⁶ a uznání národních požadavků Židů se projevilo zejména možností uvádět židovskou národnost při sčítání lidu.⁴²⁷ Druhou skupinu požadavků si však musela vyřešit každá židovská obec sama. Záhy po vyhlášení Československé republiky proto ti členové ŽNO Frýdek-Místek, kteří nesouhlasili s volbou zastupitelů židovské obce podle kuriálního systému, založili Židovskou národní radu pro Frýdek-Místek (*Jüdischer Volksrat für Friedek-Mistek*). Toto uskupení pak v polovině prosince 1918 předložilo výboru židovské obce následující požadavky: a) urychleně změnit stanovy podle principu rovného volebního práva a podle změněných státoprávních poměrů a následně uspořádat nové volby zástupců židovské obce, neboť mandát současných zástupců vypršel již roku 1916; b) rozšířit výuku češtiny ve frýdecké židovské škole.⁴²⁸

Výbor židovské obce se těmito návrhy zabýval v polovině ledna 1919, přičemž se proti sobě v ostřejší diskuse postavili příslušníci první a druhé kurie. Změnu stanov kategoricky odmítl Jonas Lamberg, tvůrce a vášnivý obhájce kuriálního volebního systému, naproti tomu Adolf Reik žádal, aby změnu stanov projednal rozšířený výbor, a Ferdinand Kornfeld navrhoval posunout připravované volby nového výboru alespoň o tři měsíce, dokud se spor nevy-

⁴²⁴ Roku 1914 vybrala ŽNO Frýdek-Místek na náboženské dani 17 100 K, 1915: 14 700 K, 1916: 16 100, 1917: 16 300 K, 1918: 20 300 K. – AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 80 a kapitola Aufwand für Kulturbedürfnisse. – AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209, č. j. 443/1914, 249/1916, 487/1916, 456/1917, 455/1920.

⁴²⁵ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2005. S. 27–40.

⁴²⁶ § 128 zákona č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.

⁴²⁷ Čapková (2005), s. 41–45.

⁴²⁸ AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209, č. j. 394/1918.

řeší. Heinrich Löw a předseda židovské obce Alois Reik se snažili situaci uklidňovat, nakonec však výbor jakoukoli změnu stanov odmítl.⁴²⁹

ŽNR Frýdek-Místek však tou dobou již měla silného spojence. Československé úřady při uznání židovské národnosti kalkulovaly s tím, že tento krok oslabí pozice německé národnosti a odpůrců vzniku Československa.⁴³⁰ Stejný přístup přejal i frýdecký národní výbor, který 1. listopadu 1918 s pomocí českého dobrovolnického oddílu z Těšina obsadil frýdeckou radnici⁴³¹ a 20. prosince s několika dalšími českými organizacemi vydal následující prohlášení: „*Přejeme Židům svobodu a rovnoprávnost, ale nesmí jí býti zneužíváno na úkor náš. Uznáváme Židy jako národ a přejeme jim jejich samostatnost v jejich vlastním státě. Ale pokud žijí v našem státě, musí uznati, že jsme tu pány ve svém domově a že nemůžeme strpět, aby žijíce z výtěžku české práce, byli dále živlem nám nepřátelským. Odsuzujeme každý hrubý antisemitismus, vrcholící v pronásledování Židů a ničení jich majetku: tím bychom ničeho nedocílili, leda opovržení u vzdělaných národů. Němci a Židé, kteří máte závody, buďte si toho vědomi, že k výnosu a zisku nestačí jen kapitál, továrny a stroje.*“⁴³² Představy ŽNR Frýdek-Místek a Národního výboru pro samosprávné město Frýdek se tedy setkaly: vznik Československa a převrat na frýdecké radnici představoval pro odpůrce kuriálního systému výbornou příležitost, jak poměry v židovské obci demokratizovat, zatímco židovská národní rada odpovídala představám národního výboru o přechodu židů od německé národnosti k židovské a později snad k české, jak to naznačoval požadavek ŽNR na rozšíření výuky češtiny na židovské škole.

Od 3. ledna 1919 spravovala Frýdek správní komise, kterou jmenovala slezská zemská vláda, jež se skládala ze 20 zástupců české a 10 zástupců německé národnosti, mezi nimiž byli i dva židovští továrníci, Alois Reik a Jakob Munk; v čele komise stál vládní komisař František Tesař.⁴³³ Když tedy v polovině ledna výbor ŽNO Frýdek-Místek odmítl požadavky židovské národní rady, neváhal její zástupce Otto Mayer podat proti rozhodnutí výboru odvolání k vládnímu komisaři. Tento krok odpůrce změny stanov evidentně zastrašil, neboť když se na konci ledna výbor židovské obce sešel znovu, deklaroval připravenost jednat s ŽNR a navrhl vytvořit komitét, jenž by vypracoval nové znění stanov a v němž by zasedali tři zástupci výboru a tři zástupci židovské národní rady. To vše pod podmínkou, že Mayer stáhne své odvolání k vládnímu komisaři. Výbor židovské obce do těchto pozic rovnou delegoval Jonase

⁴²⁹ Ibid., č. j. 17/1919.

⁴³⁰ Čapková (2005), s. 34–40.

⁴³¹ SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 3. – 700 let FM, s. 94.

⁴³² SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 5.

⁴³³ Ibid.

Lamberga, Leopolda Münstera a Sigmunda Wechsberga.⁴³⁴ ŽNR Frýdek-Místek tyto podmínky přijala a vyslala do komitétu Dr. Siebenscheina, nadučitele Bernharda Krause a člena výboru ŽNO Adolfa Reika.⁴³⁵ Na stejném zasedání také výbor ŽNO po poradě se Siebenscheinem a Krausem nakonec souhlasil s rozšíření výuky českého jazyka na židovské škole o šest hodin týdně. Pozdější požadavky rozšíření výuky češtiny výbor ovšem odmítl, neboť v takovém případě by buď došlo k velkému zatížení žáků anebo by se musel změnit vyučovací jazyk z němčiny na češtinu, na což nebyla většina členů výboru židovské obce ochotna přistoupit.⁴³⁶ Konečně výbor ŽNO ještě vyslal Heinricha Löwa a Sigmunda Wechsberga jako své dva delegáty do výboru židovské národní rady.

Pozice ŽNR Frýdek-Místek se tedy na konci ledna značně posílila, zatímco výbor židovské obce se začal rozpadat. Již v polovině ledna podali rezignaci Jakob Munk a Julius Huppert a na konci dubna podal demisi dokonce předseda židovské obce Alois Reik. Na květnovém zasedání výboru židovské oznámil svou rezignaci také Heinrich Löw, který přijal funkci poradce židovské národní rady, ale ještě před svým odchodem prosadil návrh zaprotokolovat poděkování výboru svým dlouhodobým činitelům: Aloisi Reikovi, Jonasi Lambergoví a Sigmundu Wechsbergovi.⁴³⁷ Tímto poděkováním snad Löw chtěl učinit definitivní tečku za existencí výboru a svým odchodem dokonat revoluci uvnitř židovské obce. Židovská národní rada však nakonec funkce výboru ŽNO nakonec nepřevzala, neboť Alois Reik se nechal konzervativnějšími členy židovské obce přesvědčit, aby svou rezignaci stáhl a vedl židovskou obec dále až do nových voleb.⁴³⁸

Svůj hlavní cíl nicméně ŽNR Frýdek-Místek splnila: dokázala prosadit změnu stanov a zabránit konání voleb podle starého volebního řádu. Komitét ustavený v lednu během několika měsíců vytvořil nové stanovy, které rušily kuriální volební systém a zaváděly rovné volební právo. Navíc se rozšířily řady těch, komu se přiznávalo aktivní a pasivní volební právo. Aktivní právo náleželo každému členovi židovské obce bez rozdílu pohlaví a státního občanství, kteří dosáhli věku 21 let a kteří disponovali právem volit v obcích Československé republiky. Došlo tedy ke snížení věkové hranice ze 24 na 21 let, ženy začaly volit přímo a již nemusely k vykonání volebního aktu pověřovat mužského zástupce (§ 32). V případě pasivního volebního práva se státní občanství na rozdíl od předchozích stanov nezohledňovalo; pasivního volebního práva požíval každý, kdo měl aktivní volební právo, dosáhl věku alespoň

⁴³⁴ AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209, č. j. 48/1919.

⁴³⁵ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 99.

⁴³⁶ AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209, č. j. 363/1919.

⁴³⁷ Ibid., č. j. 269/1919.

⁴³⁸ Ibid., č. j. 317/1919.

26 let, platil řádně náboženskou daň a nebyl zaměstnancem obce (§ 33). Další novinku představovalo zavedení principu volebních stran (§ 38–39) a oddělení voleb předsedy a výboru – předsedu již nevolil výbor ze svého středu, nýbrž přímo voliči, a to na dobu pěti let (§ 8, 48). Z nových stanov vypadl princip, že ve výboru a rozšířeném výboru musí být zástupci Frýdku i Místku (§ 5). Další úpravy přizpůsobovaly stanovy změněným státoprávním poměrům, měnily různé lhůty při pořádání voleb a aktualizovaly výši náboženské daně a dalších poplatků.⁴³⁹ Nové znění stanov schválil rozšířený výbor v září 1919, slezská zemská vláda však změnu potvrdila až v březnu 1921.⁴⁴⁰

4.2. Nový stát, nová identita

Schvalování stanov státními úřady se poněkud protáhlo, jejich vytvoření nicméně situaci ve frýdecko-místecké židovské obci uklidnilo. Výbor již nezatěžovaly vážné spory uvnitř komunity, takže se mohl věnovat běžným záležitostem: tvorbě a schvalování rozpočtu, vybírání náboženské daně, zaměstnancům židovské obce, otázkám výuky náboženství a vyřizování žádostí o podporu. Poslední zmíněný okruh agendy ovšem naznačuje, jak nesnadno se velká část židů vyrovnávala s novým státním uspořádáním. Ještě několik let po vzniku Československa výbor ŽNO Frýdek-Místek totiž stejně jako v minulosti pravidelně přispíval několika vídeňským židovským organizacím, avšak žádné pražské.⁴⁴¹ Odpůrci kuriálního systému dokázali vzniku Československa využít k demokratizaci poměrů v židovské obci a někteří frýdecko-místečtí židé prosazovali zavedení češtiny do židovské školy, jelikož jim bylo jasné, že znalost tohoto jazyka bude mnohem potřebnější než doposud, prakticky nikdo se však nevzdával snadno své identity úzce spjaté s německým prostředím. Drtivá většina místních židů upřednostňovala němčinu před češtinou – v zaměstnání, při jednání představitelů židovské obce, při bohoslužbě v synagoze, v židovských spolcích, v židovské škole, při výchově dětí.

Československé úřady si tento problém uvědomovaly, a mimo jiné právě proto přistoupily k odlišování židovské a německé národnosti. Zatímco před vznikem Československa představovala židovská národnost na Frýdecku a Místecku doménu nepočtené skupinky sionistů, nyní se stala příležitostí, jak se příliš nevzdálit své původní jazykově německé identitě a zároveň vyjádřit loajalitu vůči novému státu.⁴⁴² Většina židů nabídnutého východiska využila. Například v Místku se roku 1922 z celkového počtu 223 vyznavačů judaismu hlásilo 206 (92 %) k židovské a jen 17 (8 %) k německé národnosti. Většina místeckých žáků židovského

⁴³⁹ SOKA FM, Okresní úřad Frýdek [OÚ Frýdek], inv. 855, kart. 764.

⁴⁴⁰ SOKA FM, Okresní úřad Místek [OÚ Místek], inv. 891, kart. 1095, fol. 60–66.

⁴⁴¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209, např. č. j. 48/1919, 363/1919, 81/1920, 226/1920.

⁴⁴² Srov. Čapková (2005), s. 46–53.

vyznání stejného roku navštěvovala školy, v nichž se vyučovalo německy: 11 jich docházelo do frýdecké židovské školy, 18 do ostatních německých škol a pouze 5 jich chodilo do českých škol.⁴⁴³ Uvedenou statistiku vypracoval místecký městský úřad na základě dotazu Svazu Čechů-židů, jenž se roku 1920 zajímal zejména o jména těch židů, jejichž děti začnou chodit do školy.⁴⁴⁴ Svaz Čechů-židů pak tyto rodiče pravděpodobně oslovil a nelze vyloučit, že oněch pět dětí navštěvovalo české školy z podnětu této organizace. Navzdory tomu, že se většina židů místo k německé národnosti přihlásila k židovské, panovala mezi českými úředníky jistá podezřívavost ohledně jejich „národní spolehlivosti“. Svědčí o tom poznámka připojená k seznamu židů z roku 1922: „Zdejší židé chovají se celkem slušně a nedošlo dosud k žádným stížnostem.“

Příklon frýdecko-místeckých židů k židovské národnosti povzbudil místní stoupence sionismu, aby se po neúspěchu na přelomu 19. a 20. století opět pokusili založit sionistický spolek, takže by se jejich činnost už nemusela dále realizovat na bázi pouhých klubů (zejména *Hasmonea*).⁴⁴⁵ Vznik spolku iniciovali roku 1919 Oskar Singer, Marie Mayerová a Eduard Srułowicz a nesl název *Židovský turistický spolek „Techeleth-Lavan“ ve Frýdku-Místku* (*Jüdischer Wanderbund „Techeleth-Lavan“ in Friedek-Mistek*, někdy také *Blau-Weiss*). Jeho stanovy se sice o žádné centrální organizaci nezmiňovaly, takže se *de iure* jednalo o zcela samostatnou organizaci, fakticky však spolek velmi pravděpodobně představoval jednu z poboček centrální organizace *Techelet Lavan*, jaké tou dobou vznikaly ve všech českých zemích.⁴⁴⁶ (Obdobná pobočka vznikla také v blízké Moravské Ostravě již během první světovou válkou, jelikož však byla napojena na centrálu ve Vídni, neprodloužily jí československé úřady roku 1920 registraci. Ke znovuzaložení moravskoostravské pobočky pak došlo roku 1925.)⁴⁴⁷ Stanovy frýdecko-místeckého *Techelet-Lavan*, které slezská zemská vláda schválila v listopadu 1919, vymezovaly hlavní cíl spolku takto: „vést židovskou mládež k tělesně, duševně a morálně zdravému vědomí židovské kmenové příslušnosti a tyto úkoly naplňovat skrze turistiku, tělesná cvičení a sportovní hry, setkání družin a přednášky, vzdělávací kurzy a skrze zprostředkování hodnot židovské kultury. [Spolek] nesleduje žádné politické ani náboženské tendence a má pouze kulturní cíle.“ (§ 1).⁴⁴⁸ Z poslední uvedené věty je zcela zřetelné, že sekulární verze sionismu na Frýdecku a Místecku naprosto převážila. Sionisté nicméně

⁴⁴³ SOKA FM, AM Místek, inv. 404, kart. 63, č. j. 711/1922.

⁴⁴⁴ Ibid., č. j. 901/1921.

⁴⁴⁵ AŽMP, ŽNO FM, inv. 2, sig. 56 209, č. j. 363/1919.

⁴⁴⁶ Čapková (2005), s. 248–252.

⁴⁴⁷ Daněk (2008), s. 154, 158.

⁴⁴⁸ ZAO, ZVIS Opava, inv. 2550, kart. 5283, č. j. XII-1030/1919.

podobně jako před dvaceti lety nastalou situaci odhadli špatně: považovali příklon místních židů k židovské národnosti za příklon k myšlenkám sionismu, zatímco ve skutečnosti se jednalo opravdu jen o vyjádření loajality vůči nově vzniklému státu. Spolku *Techelet-Lavan* se nepodařilo získat potřebný počet příznivců, a tak záhy po svém vzniku zanikl. Roku 1922 již mezi frýdeckými spolky není uveden.⁴⁴⁹

Ve dvacátých letech se sionistům nepodařilo uvnitř frýdecko-místecké židovské komunity vytvořit nějakou kompaktní skupinu, takže hlavní dělicí linie uvnitř této komunity neprobíhala mezi sionisty a nesionisty, ale mnohem důležitější roli hrála dvě jiná kritéria: loajalita vůči novému státu a socioekonomické postavení. Na počátku 20. let lze uvnitř ŽNO Frýdek-Místek vyzorovat čtyři základní skupiny (viz tabulka č. 5). Skupinu nazvanou „němečtí židé“ tvo-

		loajalita vůči Československu		
		nižší	střední	vyšší
socioekonomické postavení	vyšší	„němečtí židé“	„židovští demokraté“	
	střední			„národní Židé“
	nižší		„židovští pracující“	

Tabulka 5: Schematické znázornění základních skupin uvnitř ŽNO Frýdek-Místek

řili příslušníci bývalé první kurie, kteří odmítali přijmout koncept židovské národnosti a dále se hlásili k národnosti německé. Do této skupiny patřil zejména horlivý zastánce kuriálního systému Dr. Jonas Lamberg, jenž se roku 1920 dostal do prvního místeckého zastupitelstva za *Deutschbürgerliche Partei*,⁴⁵⁰ nebo majitel největší frýdecké textilky Alfred Landsberger, jenž zastupoval Němce od roku 1923 v prvním frýdeckém obecním zastupitelstvu za stranu *Friedeker Volkspartei*.⁴⁵¹ Po zrušení kuriálního systému se příslušníci této skupiny stali prakticky nevolitelnými; v případě Alfreda Landsbergera to hrálo zanedbatelnou roli, neboť podobně jako jeho otec Adolf se o funkce v židovské obci ani neucházel, v případě Jonase Lamberga, jenž posledních deset let vykonával funkci místopředsedy židovské obce, se však jednalo o zásadní změnu.

„Židovští demokraté“ byla skupina příslušníků bývalé první kurie, kteří do té doby hráli hlavní roli ve správě židovské obce, avšak záhy po vzniku Československa si uvědomili, že radikální obhajoba kuriálního systému by představovala jen velmi krátkodobé řešení a že by se brzy mohli podobně jako Lamberg stát nevolitelnými. Zvolili proto konstruktivní přístup a přistoupili na spolupráci s Židovskou národní radou Frýdek-Místek. Před volbami do výboru

⁴⁴⁹ SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 16.

⁴⁵⁰ SOKA FM, AM Místek, inv. 157, s. 71.

⁴⁵¹ SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 18.

židovské obce roku 1921 vytvořili *Židovskou demokratickou stranu (Jüdische demokratische Partei)*, v jejímž čele stáli továrníci Heinrich Löw a Oskar Landsberger, obchodníci Leopold Münster a Hermann Strauss nebo advokát Leopold Citron.⁴⁵²

Skupina „národních Židů“ se skládala z ekonomicky lépe postavených členů dřívější druhé kurie, kteří bojovali za rovné volební právo skrze ŽNR Frýdek-Místek a skrze své zastupitele ve výboru židovské obce. Po prosazení svých požadavků vytvořili volební stranu *Sdružení národních Židů (Nationaljüdische Vereinigung)*,⁴⁵³ v jejímž čele stáli obchodníci Adolf Reik a Gustav Herz, lékař Heinrich Schmiedl, ředitel školy Bernhard Kraus nebo pekař Ferdinand Kornfeld.⁴⁵⁴ Sdružení národních Židů a Židovská demokratická strana nakonec pro volby do výboru židovské obce roku 1921 vytvořili společnou kandidátku, čímž se „národní Židé“ odvděčili „demokratům“ za to, že projevíli vstřícnost vůči požadavku rovného volebního práva.

Koalice židovských pracujících, úředníků a drobných řemeslníků pro Frýdek-Místek a okolí (Wählergruppe jüd. Arbeiter, Angestellte und Kleingewerbetreibenden für Friedek-Mistek und Umgebung) rovněž vzešel z okruhu lidí kolem židovské národní rady, od „národních Židů“ se však lišili zejména svým socioekonomickým postavením a zaměřením na jinou skupinu voličů. Reprezentovali ji strojvedoucí Viktor Egger, rada státních drah Otto Mayer, tiskař Eduard Srulowicz, úředník Julius Ziffer nebo profesor gymnázia Siegfried Bodansky.⁴⁵⁵ Jistou roli hrál snad také generační moment: představitelé „národních Židů“ se narodili zpravidla mezi lety 1855–1880, zatímco „židovští pracující“ většinou mezi lety 1880–1895.

4.3. Naprostá krize náboženského života

Na základě nových stanov se v květnu 1921 konečně konala volba předsedy židovské obce, jímž se stal opět Alois Reik, a měsíc na to se uskutečnily volby do zastupitelstva židovské obce, v nichž zvítězila společná kandidátka „židovských demokratů“ a „národních Židů“. Ve výboru a rozšířeném výboru získali „národní Židé“ po pěti mandátech, „židovští demokraté“ po třech mandátech a „židovští pracující“ po dvou mandátech. Do výboru a rozšířeného výboru se dostalo celkem třináct úplně nových lidí a převratnost těchto voleb pak ještě více zdůrazňuje skutečnost, že mezi zvolenými byla také jedna žena (Hermine Reiková, manželka Adolfa Reika).⁴⁵⁶

⁴⁵² SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1095, fol. 73.

⁴⁵³ ZAO, ZVIS Opava, inv. 2292, kart. 4704, č. j. XII-151.

⁴⁵⁴ SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1095, fol. 73.

⁴⁵⁵ Ibid.

⁴⁵⁶ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 99. – Ibid., kapitola Verwaltung und Vertretung.

V polovině roku 1921 tedy frýdecko-místecká židovská obec po delší době získala plně funkční a hlavně legitimní výbor, jenž se mohl s novou energií pustit do plnění důležitých úkolů. Výbor stál především před nutností vypořádat se s finančním vyčerpáním a zadlužeností židovské obce. Tato snaha ovšem narážela na skutečnost, že změna státních hranic způsobila oslabení ekonomické základny židovské obce. Největšími částkami židovské obci přispívali majitelé textilních továren, kteří se po rozpadu Rakouska-Uherska museli vyrovnávat se zmenšením vnitřního trhu, ztrátou některých odbytišť, s následnou nadprodukcí a poklesem příjmů.⁴⁵⁷ Velkou část příjmů pak spotřebovávalo umořování dluhů (roku 1929 činily 42 800 Kč, o čtyři roky později 36 680 Kč),⁴⁵⁸ renovace elektrického osvětlení synagogy a obnova varhan,⁴⁵⁹ takže nezbývaly peníze na vydržování vlastního rabína. Z důvodu velkého zaneprázdnění moravskoostravského rabína Jakoba Spiry se ŽNO Frýdek-Místek snažila najít nějakou jinou sousední obec, s níž by mohla rabína sdílet, dlouho se jí to však nedařilo. Vyjednávání se ŽNO Nový Jičín skončilo roku 1924 neúspěšně,⁴⁶⁰ podobně jako později pokus o ustavení společného rabína se ŽNO Bohumín. Teprve roku 1930 se podařilo získat nového společného rabína, jímž se stal těšínský rabín Dr. Arnošt Bass. Ministerstvo školství a národní osvěty nicméně při vydávání povolení ustanovit těšínského rabína zároveň rabinem ve Frýdku zdůrazňovalo, že se jedná jen o velmi výjimečné opatření na dobu dvou let.⁴⁶¹ Toto provizorium však nakonec trvalo až do roku 1936, kdy teprve židovská obec zaměstnala svého vlastního rabína Dr. Viléma Soleho.⁴⁶²

Finanční potíže přivedly předsedu židovské obce Aloise Reika k tomu, aby roku 1922 znovu nastolil otázku zrušení školy, zastal se jí však opět Židovský školní spolek, jenž se pod vedením Heinrich Schmiedla zavázal ročně na chod školy přispívat 10 000 korun. Škole přispěli svými dary také Heinrich Löw a Oskar Landsberger. V následujících letech se však počet žáků židovské školy pohyboval okolo pouhých třiceti (viz graf č. 7), roku 1924 její dlouholetý ředitel Bernhard Kraus odešel do penze a jeho spolupracovník a nový ředitel Jakob Pollak nemohl ve svých sedmdesáti letech vyučovat pravidelně. O osudu školy nakonec rozhodla skutečnost, že žakovský spolek vedený od roku 1923 Johannou Landsbergerovou nebyl

⁴⁵⁷ 700 let FM, s. 93, 96.

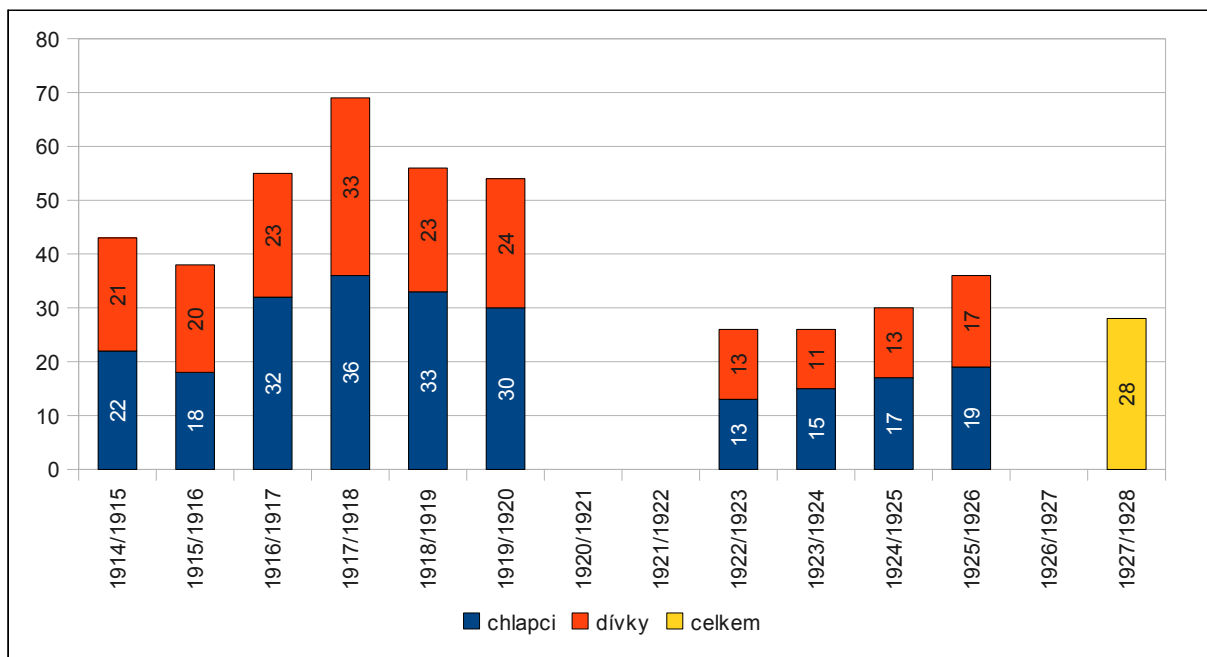
⁴⁵⁸ Ibid., zpráva Bernharda Krause o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1929–1933.

⁴⁵⁹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola IX, zpráva Aloise Reika o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1921–1926.

⁴⁶⁰ SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1095, fol. 77–78.

⁴⁶¹ Ibid., fol. 86–89.

⁴⁶² Ibid., fol. 192.

Graf 7: Počet žáků frýdecké židovské školy v jednotlivých školních rocích (1914–1928)

Zdroj dat: AŽMP, ŽNO FM, sig. 1799, kapitola 7. Údaje pro školní roky chybějící v grafu v pramenu chybí. – Viz pozn. č. 263.

schopen slíbenou částkou přispívat, a tak se výbor židovské obce v únoru 1928 rozhodl židovskou školu po skončení probíhajícího školního roku zrušit.⁴⁶³

Velká hospodářská krize ekonomickou základnu židovské obce jen ještě více nabourala. Od roku 1929 se frýdecké a místecké židovské textilky dostávaly do stále větších problémů, jejich majitelé museli začít propouštět stovky dělníků a čelit několika velkým stávkám a demonstracím, při kterých muselo několikrát zasahovat i četnictvo. Alfred Landsberger dokázal krizi ustát, ostatní židovští majitelé místních velkých textilek však nikoli: Oskar Landsberger zkrachoval, neboť nechtěl propouštět dělníky, firma Brüder Neumann se roku 1932 ocitla v likvidaci. Fritz Reik a Artur Lemberger dokonce kvůli dluhům spáchali sebevraždu.⁴⁶⁴

Finanční potíže nicméně ztělesňovaly pouze jednu stránku krize frýdecko-místecké židovské obce. Mnohem závažnější problém představoval úbytek věřících a rostoucí lhostejnost zbylých členů židovské obce vůči náboženskému životu. Roku 1908 měla ŽNO Frýdek-Místek okolo 950 členů,⁴⁶⁵ roku 1921 již však 732 a do roku 1930 počet členů klesl na pouhých 549.⁴⁶⁶ Na počtu plátců daně se úbytek členů zprvu neprojevil, od založení židovské

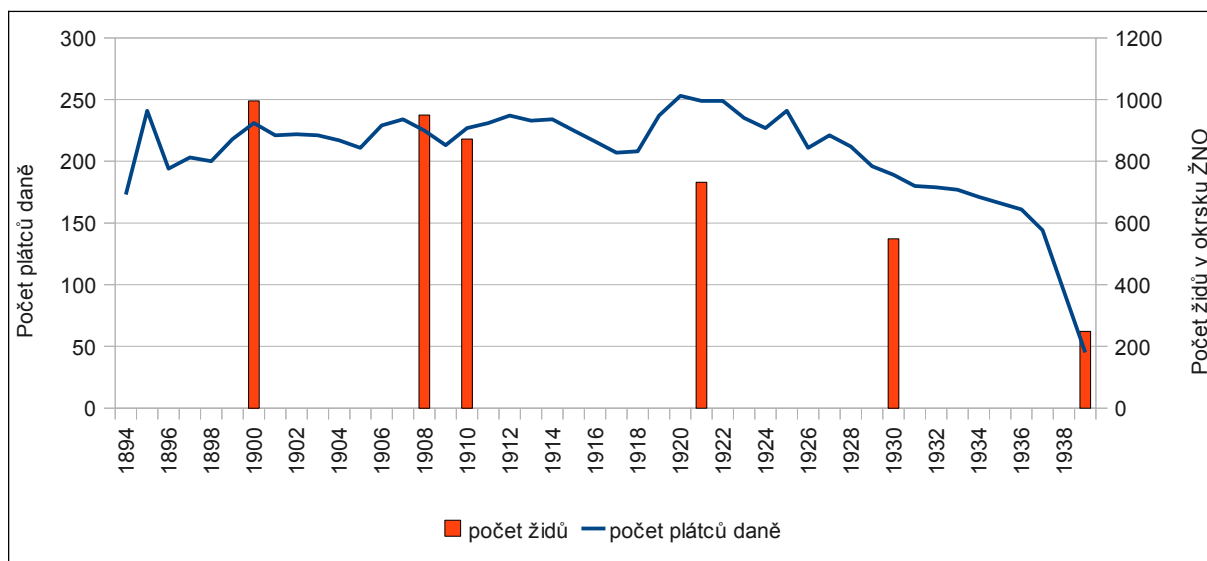
⁴⁶³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, s. 48–49.

⁴⁶⁴ SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 30–32. – Poláškoví (2006), s. 54–63. – Spyra (1997), s. 9.

⁴⁶⁵ SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1095

⁴⁶⁶ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola IX, zpráva Bernharda Krause o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1929–1933.

obce až do poloviny 20. let se pohyboval mezi 200 a 250, roku 1926 však začal rapidně klesat, takže roku 1937 náboženskou daní přispívalo už jen 144 členů (viz graf č. 8).⁴⁶⁷

Graf 8: Počet členů a plátců náboženské daně v ŽNO Frýdek-Místek

Zdroj dat: AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1799, kapitola IX a kapitola Aufwand für Kultusbedürfnisse. – SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 411/1940. – Spyra (2009), s. 150.

Předseda židovské obce Alois Reik úbytek členů roku 1926 připisoval tomu, že změnou státních hranic města Frýdek a Místek jednak ztratila výhodnou pozici na trase Morava–Halič a zhoršily se podmínky pro místní průmysl, takže se židé začali stěhovat za obživou pryč z tohoto regionu do jiných oblastí, a jednak změna hranic zastavila proud imigrantů z Haliče.⁴⁶⁸ Bernhard Kraus však za úbytkem členů židovské obce spatřoval také jiné příčiny než jen migraci a stárnutí místní židovské populace: „Část členů zmizela odpadnutím, vystoupením z židovství. Věrnost ke zděděné víře otců a příslušnost k židovstvu jim nebyla cennější než předepsaná náboženská daň.“⁴⁶⁹ Změny v seznamech plátců daně během roku 1934 zachytil detailně protokol z prosincového zasedání odhadní komise, jež předepisovala náboženskou daň. Během onoho roku přibyli čtyři plátci daně a osm jich ubylo: dva zemřeli, jeden vystoupil z židovství a ostatní se přestěhovali většinou do Moravské Ostravy, Brna.⁴⁷⁰

Náznaky ochabování víry a lhostejnosti k tradičním náboženským hodnotám z počátku 20. století na přelomu 20. a 30. let přerostly v naprostou krizi. Pokles návštěvnosti bohoslužeb dosáhl takové míry, že aby se *minjan* sešel alespoň v pátek a sobotu, musel výbor židovské obce ustanovit, že se chudým účastníkům těchto svátečních bohoslužeb bude vyplácet příspě-

⁴⁶⁷ Ibid., kapitola Aufwand für Kultusbedürfnisse.

⁴⁶⁸ Ibid., kapitola IX, zpráva Aloise Reika o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1921–1926.

⁴⁶⁹ Ibid., kapitola IX, zpráva Bernharda Krause o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1929–1933.

⁴⁷⁰ AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, sig. 56 228, č. j. 486/1934.

vek z nadačního fondu a že samotní členové výboru se budou v návštěvě bohoslužeb střídat.⁴⁷¹ Židovská obec pozvolna vymírala (ve 30. letech hlásila výraznou převahu počtu zemřelých nad počtem narozených)⁴⁷² a nová generace projevovala vůči židovství naprostou lhostejnost. Bohoslužby navštěvovalo dobrovolně jen několik starých židů, zatímco členové výboru tak činili z povinnosti jakožto reprezentanti obce a chudí židé si za přítomnost v synagoze vlastně nechávali zaplatit.

Z dříve uvedeného vyprávění Evy Kalinové vyplývá, že frýdecko-místecké židovské rodiny sice slavily židovské svátky, často se ovšem jednalo o pouhé rituály zbavené jejich náboženského obsahu. Děti vyrůstající v tomto prostředí pak často neměly o židovském náboženství žádné ponětí. Eva Kalinová, byť několik roků chodila do židovské školy, ve svých vzpomínkách uvádí: „*Vůbec jsem se necítila jako židovka. Já jsem to vůbec nevěděla až do Hitlera. Cítila jsem se jako Češka, měla jsem jenom české spolužáky a pohybovala jsem se v české společnosti.*“⁴⁷³ Irena Brodová, narozená roku 1911 v rodině frýdeckého židovského obchodníka Sigmunda Demnera, vyrůstala pro změnu v německojazyčném prostředí, ale vztah k židovství se u ní vyvíjel velmi podobně: „*Drželi jsme jenom ty nejvyšší svátky, pracovalo se v sobotu, v neděli. Kromě té hebrejštiny, kterou jsem se naučila ve škole, kde jsem měla také náboženství, tak [co se týče náboženské výchovy] nic moc. Moje spolužačky žily zrovna v takovém prostředí jako já. Bylo tam dost bohatých továrníků, žili dosti exkluzivně. Byla to jenom německá kultura a o židovství nic.*“⁴⁷⁴ Dokonce i vnučka frýdeckého šamaše (správce synagogy) Friese, narozená roku 1927, vzpomíná: „*Otec pocházel z Frýdku-Místku a byl z rodiny, která měla devět dětí; z velice zbožné rodiny, jeho otec byl šamesem [šamašem] v synagoze. [...] Židovské svátky se u nás neslavily, šábés se neslavil a pozoruhodné je – myslím, že to bylo ovlivněno z tátovy strany, že mě asi chtěli ušetřit potíží, které bych jako židovka mohla mít, protože otec patrně znal situaci v Polsku – že jsem nechodila ani na židovské náboženství, takže jsem byla úplně mimo. Myslím, že rodiče před válkou vstoupili dokonce do nějaké církve, myslím, že to byli unitáři.*“⁴⁷⁵

⁴⁷¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola IX, zpráva Bernharda Krause o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1929–1933.

⁴⁷² ŽNO Frýdek-Místek roku 1935 hlásila, že se ve Frýdku nenarodilo žádné židovské dítě, byl uzavřen jen jeden sňatek a zemřelo 5 židů. Roku 1936 činily tyto počty poměr 2 : 1 : 5 a roku 1937 1 : 0 : 4. – SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 38–39.

⁴⁷³ Paměť národa, *Eva Kalinová (1913)*, úsek stopáže: 1:10:40–1:14:20.

⁴⁷⁴ AŽMP, DP, vzpomínky Ireny Brodové.

⁴⁷⁵ Ibid., vzpomínky Jany René Friesové.

4.4. Představitelé „zvolení bez voleb“ versus problémoví zaměstnaní

Rovné volební právo, za něž už od vzniku ŽNO Frýdek-Místek bojovala značná část členů této obce, na počátku 30. let fakticky ztratilo jakýkoli význam, jelikož nedostalo příležitost se uplatnit. Členové židovské obce si mohli své zastupitele zvolit po změně stanov roku 1921 pouze třikrát, naposledy roku 1929. Další volby, jež se měly konat roku 1933, odpadly, jelikož volební komise obdržela pouze jedinou kandidátku, na níž figurovali zástupci dosavadních volebních uskupení, kteří se tak do výboru dostali automaticky.⁴⁷⁶ Stejný scénář se opakoval i roku 1937.⁴⁷⁷ „Volba“ předsedy probíhala velmi obdobně: roku 1928 byl „zvolen bez volby“ jediný kandidát Ferdinand Kornfeld⁴⁷⁸ a stejným způsobem o dva roky později Heinrich Löw.⁴⁷⁹ Roku 1934 se „volby“ předsedy odlišovaly tím, že „byly podány dvě kandidátky, obě se stejným návrhem znějící na jméno pana Pavla Steinschneidra“,⁴⁸⁰ který byl opět jakožto jediný uchazeč „zvolen bez konání volby“ také roku 1938.⁴⁸¹

Vznik jednotné kandidátky *Sdružených židovských stran* členové židovské obce přijali nevrženě, ačkoli toto uskupení spojovalo ideologicky naprosto odlišné skupiny: Čechy-židy, sionisty i židovské demokraty. Představitelé Čechů-židů přitom z velké části vzešli z řad Koalice židovských pracujících, úředníků a drobných řemeslníků, která měla své zástupce ještě ve výboru zvoleném roku 1929.⁴⁸² Příklon části členů výboru k českožidovskému hnutí odrážel skutečnost, že stále větší část frýdecko-místeckých židů se hlásila k české národnosti. Zatímco roku 1921 se v Místku nenacházel ani jeden žid považující se za Čecha, roku 1930 uvedlo při sčítání lidu českou národnost již 22 % místeckých židů. Růst zastoupení české národnosti mezi židy se přitom odehrával na úkor židovské národnosti, k níž se oproti 92 % v roce 1921 nyní hlásilo již jen 61 % místeckých židů. Na úkor židovské národnosti stouplo také zastoupení německé národnosti mezi místeckými židy, a to z 8 % na 17 %. Národnostní identita židů žijících ve Frýdku se vyvíjela podobně, roku 1930 se jich k české národnosti hlásilo 14 %, k německé 22 % a k židovské 64 %.⁴⁸³ Ačkoli židy považující se za Čechy nelze automaticky ztotožňovat se stoupenci českožidovského hnutí a uvedení české národnosti při sčítání lidu lze s jistotou považovat pouze za akt vyjádření loajality Československé republice,⁴⁸⁴ mezi částí

⁴⁷⁶ SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1095, fol. 94.

⁴⁷⁷ SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 2118/1937.

⁴⁷⁸ SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1095, fol. 80.

⁴⁷⁹ Ibid., fol. 85.

⁴⁸⁰ SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 1619/1934.

⁴⁸¹ Ibid., č. j. 1954/1934.

⁴⁸² AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola Verwaltung und Vertretung.

⁴⁸³ BARÁNEK, Daniel. Židovské obyvatelstvo ve Frýdku a Místku při sčítání lidu roku 1930. In *Židé a Morava XVI. Kroměříž* : Muzeum Kroměřížska, 2010. S. 107. – Srov. s. 108.

⁴⁸⁴ Čapková (2005), s. 50–53.

frýdecko-místeckých židů se myšlenky Čechů-židů nejpozději okolo roku 1930 přece jen začaly šířit. Tato skupina ovšem bez problémů získala odpovídající zastoupení ve vedení ŽNO Frýdek-Místek, a tak neměla prakticky důvod, proč by měla přecházet do opozice vůči jednotné kandidátce.

Jediným vážným odpůrcem jednotné kandidátky se tak stal Max Friedländer, kterého k tomu ovšem vedly jiné než ideologické důvody. Narodil se roku 1892 v Alsasku a měl rumunskou státní příslušnost.⁴⁸⁵ Roku 1924 jej ŽNO Frýdek-Místek zaměstnala jako vrchního kantora, učitele náboženství a sekretáře,⁴⁸⁶ to ovšem odporovalo zákonu o židovské náboženské společnosti, podle něhož zřízení židovských obcí museli mít československé občanství.⁴⁸⁷ Po Friedländerově neúspěšné žádosti o udělení československého občanství frýdecký magistrát roku 1928 zrušil rozhodnutí výboru židovské obce o zaměstnání Friedländera. Se svým odvoláním proti tomuto výnosu židovská obec neuspěla, Friedländer ovšem získal podle zákona o ochraně domácího trhu práce osvědčení, že ve své funkci není nahraditelný československým občanem.⁴⁸⁸ Roku 1933 ovšem na něj Zemskému úřadu v Brně došlo anonymní udání, a tak se celá záležitost začala znovu prošetřovat, přičemž klíčovou roli sehrálo vyjádření místeckého okresního hejtmána: „*M. Friedländera nutno považovati za obtížného cizince. Ve Frýdku jest na něj mnoho stížností. Tak na př. nepřihlašuje své služby ani u ohlašovacího polic. úřadu, ani k sociálnímu pojištění (pro tyto přestupky byl zdejší úřadem trestán). Že by vystupoval otevřeně nepřátelsky ke státu, nelze tvrditi. Jest však jisté, že jej nikterak nelze považovati za loyálního občana. Dne 27. října 1928 konaly se v místním templu oslavy 10ti letého výročí čsl. samostatnosti, při nichž Friedländer promluvil česky o významu výročí. [...] Ve skutečnosti jest však velmi pochybno, že by tyto projevy byly upřímné. M. Friedländer se dosud nenaučil tolik česky, aby mohl aspoň běžně hovořiti o obvyklých věcech všedního života. [...] Žid. náb. ob. zaplatila Friedländerovy dluhy, které zde napáchal, celkem 32.000 Kč; tato částka se mu sráží z platu a má býti umořena v 8 letech. Proto žid. náb. o. snaží se a bude se snažiti zabrániti, aby Friedländer nebyl vyhoštěn a aby dosáhl čsl. státního občanství [...] Současně s touto zprávou, žádám [...] o zjištění státní příslušnosti M. Friedländera. Po jejím zjištění okresní úřad vyhostí jej jako obtížného cizince.*“⁴⁸⁹ Po následném prošetřování nakonec Okresní úřad ve Frýdku roku 1934 židovské

⁴⁸⁵ NA, SO 1930, kart. 8752.

⁴⁸⁶ AŽMP, ŽNO FM, inv. 3, sig. 56 210.

⁴⁸⁷ RGBL. 57/1890, § 10 původně vyžadoval rakouské občanství, po vzniku Československa bylo zapotřebí občanství československé.

⁴⁸⁸ SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1095, fol. 110–112.

⁴⁸⁹ Ibid., fol. 111.

obci nařídil Friedländera okamžitě propustit kvůli tomu, že stále neměl československé občanství.⁴⁹⁰

Představitelé ŽNO Frýdek-Místek se jej podle předpokladů místeckého okresního hejtmána skutečně pokusili bránit, ovšem když neuspěli, vypověděli jej ze služebního bytu, který se nacházel v budově sídla židovské obce. Friedländer odmítal obecní dům vyklidit, schůze výboru židovské obce se kvůli tomu dokonce musely konat v místnosti hotelu Škrábal a nakonec se dostala i před soud.⁴⁹¹ Friedländer soudní spor roku 1936 sice prohrál, a musel tedy obecní dům vyklidit, ve znepríjemňování života představitelům židovské obce ovšem vytrvale pokračoval dále. Ještě stejného roku podal na frýdecký okresní úřad stížnost, že předseda Pavel Steinschneider vykonává svou funkci neoprávněně, a žádal proto jeho odvolání. Odkazoval přitom na články stanov židovské obce, které již patnáct let neplatily, což musel velmi dobře vědět a což si velmi brzy zjistil i okresní úřad, za pokus to ovšem Friedländerovi evidentně stálo.⁴⁹²

O rok později se měly konat volby do výboru židovské obce a Friedländer kolem sebe shromáždil několik příznivců, s nimiž sestavil kandidátní listinu Židovské liberální strany (*Jüdische liberale Partei*). Volební komise kandidátku vrátila k přepracování s požadavkem, aby strana změnila své jméno, „*aby voličstvo nebylo vedeno v omyl*“, a aby byli vyškrtnuti kandidáti, kteří neplatili řádně daně, a nepožívali proto pasivního volebního práva. Strana se tedy přejmenovala na Židovskou stranu lidovou (*Jüdische Volkspartei*), nevolitelné kandidáty vyškrtla a doplnila kandidáty nové. I tuto kandidátku ovšem volební komise odmítla, takže zbyla opět jediná kandidátka Sdružených židovských stran, jejíž kandidáti tak byli opět „*zvoleni bez voleb*“. Friedländer a spolustraníci Sigmund Demner vzápětí podali stížnost na frýdecký okresní úřad, v níž žádali zrušení voleb, protože volební komise podle nich zamítla kandidátku jeho strany neoprávněně, členy „zvoleného“ výboru se stali lidé nedisponující pasivním volebním právem a protože došlo ke zfalšování podpisů na kandidátní listině protistrany.⁴⁹³

Na dotaz okresního úřadu odůvodnilo představenstvo židovské obce zamítnutí kandidátky takto: „*Stěžovatelé netvořili žádnou stranu [...], nýbrž pojmenovali několik přívrženců jednoho propuštěného zaměstnance teprve při podání kandidátní listiny na stranu „jüdisch liberale Partei“*“ Představenstvo dále argumentovalo, že volební komise nenařídila nahrazení

⁴⁹⁰ Ibid., fol. 20.

⁴⁹¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, sig. 56 218, č. j. 143/1937. – SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1095, fol. 43.

⁴⁹² SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 2112/1936.

⁴⁹³ Ibid., č. j. 252/1937.

nevolitelných kandidátů, nýbrž údajně pouze jejich vyškrtnutí. S nevolitelnými kandidáty se těsně před volbami předseda židovské obce domluvil na splátkách dlužné daně, čímž se prý stali volitelnými. Nařčení z falšování podpisů představenstvo nevyvrátilo, ale jen uvedlo, že i kdyby tomu tak bylo, nacházelo se na kandidátce dostatečné množství dalších pravých podpisů. Celou záležitost se pak pokusilo smést ze stolu s tím, že se za Friedländerovou stížností skrývá msta za propuštění.⁴⁹⁴

Zdůvodnění působí ve všech bodech poněkud podivně. První argument ohledně pojmenování strany nemá sebemenší oporu ve stanovách židovské obce. Volební komise opravdu explicitně vyzvala pouze k vyškrtnutí nevolitelných kandidátů, bez doplnění nových kandidátů ovšem oprava kandidátky nebyla možná, neboť jinak by se na ní nacházelo nižší počet uchazečů, než dovolovaly stanovy. Zda zmíněná dohoda mohla dlužníkům vrátit pasivní volební právo, bylo rovněž přinejmenším velmi diskutabilní. Falšování podpisů se představenstvo ani nesnažilo vyvracet. Ke zrušení voleb nicméně nedošlo, protože na začátku ledna 1938 se na frýdecký okresní úřad dostavil Demner, jenž rovněž jménem Friedländera z blíže nespécifikovaného důvodu svou stížnost stáhl.⁴⁹⁵ Představenstvo si snad samo uvědomovalo slabost své argumentace a nejspíš se s Friedländerem a Demnerem nějak dohodlo.

Ať už za stažením stížnosti stálo cokoli, odhalují Friedländerovy spory s židovskou obcí, že Sdružené židovské strany vítězily ve „volbách-nevolbách“ nejen díky přátelské dohodě mezi představiteli tří hlavních ideových proudů, ale také díky těžko obhajitelným praktikám, které sice třeba nikomu nemusely vadit v případě, že by se vztahy mezi členy židovské obce obešly bez větších problémů, za dané situace se však staly výbornou záminkou k napadení zneprátelené skupiny. Židovská obec se přitom nesoudila pouze s Friedländerem, ale také s dalším zřízcem židovské obce, kantorem Josefem Bernkopfem, jenž se dopustil zpronevěry a dalších poklesků, kvůli nimž byl nakonec propuštěn.⁴⁹⁶

4.5. Chvilí před krachem?

„Vidíme na příkladu mnoha obcí v Čechách a na Moravě, že židovské obce v této zemi co do počtu populace upadají, mnoho dříve vzkvétajících obcí v Čechách a na Moravě stojí před rozpuštěním, jiné existují jen díky stávajícím nadacím a hřbitovním poplatkům. Toto nebezpečí Frýdku-Místku zatím nehrozí, ačkoli možnost dalšího úbytku plátců daně nelze zcela popřít.“ uvedl ve své zprávě o stavu frýdecko-místecké židovské obce její předseda Alois Reik

⁴⁹⁴ Ibid., č. j. 2118/1937.

⁴⁹⁵ Ibid. č. j. 221/1939.

⁴⁹⁶ Ibid., č. j. 127/1939.

roku 1926.⁴⁹⁷ Marně přitom doufal, že se situace zlepší, nebo alespoň stabilizuje, neboť o deset let později místní židovská obec přestávala plnit své základní úkoly vymezené jejími stanovami (§ 3). Postarat se „o pravidelnou bohoslužbu a to aspoň každou sobotu a o židovských svátcích“ dokázal výbor židovské obce jen za cenu ustanovení, že se chudým účastníkům bohoslužeb bude vyplácet příspěvek a že se jich musí účastnit alespoň dva členové výboru. Rituální porážku vykonával *šochet* zaměstnaný židovskou obcí, zájem o jeho služby ovšem podobně jako v případě bohoslužeb klesal. Vlastního rabína židovská obec sice roku 1936 zaměstnala, jen obtížně však hledala vhodné a spolehlivé náboženské zřízence, které by nemusela po několika letech propustit a soudit se s nimi. Zajištění pravidelného vyučování náboženství se po zrušení židovské školy také ne vždy dařilo. Svou funkci frýdecko-místecká židovská obec úspěšně plnila snad jen v případě provozování židovského hřbitova.

Poslední zásadní úkol představovala dobročinnost, avšak i tu limitovaly finanční možnosti. Do počátku 30. let výbor ŽNO Frýdek-Místek vyřizoval různé žádosti o podporu většinou kladně a ještě roku 1933 se podobně jako v jiných židovských obcích zástupci frýdecko-místeckých židů rozhodli podpořit německé Židy prchající před nacismem, zřídit lokální Pomocný výbor pro německé židovské uprchlíky (*Hilfskomitee für deutsche jüdische Flüchtlinge*) a věnovat mu 10 500 Kč.⁴⁹⁸ Dalšího roku již výbor židovské obce žádosti uprchlických organizací o subvenci odmítl,⁴⁹⁹ stále méně přispíval také jiným organizacím, až nakonec roku 1937 v podstatě všechny prosby o příspěvek zamítl.⁵⁰⁰ Roku 1938 nepodpořil dokonce ani „vystěhovalce z Rakouska“ (židovské uprchlíky z nacisty obsazeného Rakouska) s odůvodněním, že

Obrázek 12: Vilém Sole, třetí a poslední frýdecký rabín

Zdroj: Tidhar (1958), s. 1739.

to „poměry náboženské obce ve Frýdku-Místku nedovolují“.⁵⁰¹ Žadatele o podporu výbor odkazoval na *chevru kadišu* a židovský ženský dobročinný spolek, nad nimiž židovská obec vykonávala dohled. *Chevra kadiša* své úkoly díky relativně stabilnímu počtu členů ještě

⁴⁹⁷ AŽMP, ŽNO FM, inv. 1, sig. 1798, kapitola IX, zpráva Aloise Reika o činnosti výboru ŽNO Frýdek-Místek v letech 1921–1926.

⁴⁹⁸ AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, sig. 56 214, č. j. 268/1933. – ČAPKOVÁ, Kateřina; FRANKL, Michal. *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*. Praha; Litomyšl: Paseka 2008. S. 123–124.

⁴⁹⁹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, sig. 56 228, protokol z 8. prosince 1934.

⁵⁰⁰ AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, sig. 56 218, č. j. 210/1937 a 311/1937.

⁵⁰¹ Ibid., č. j. 245/1938.

mohla plnit, avšak možnosti ženského spolku se značně zmenšovaly kvůli rychlému úbytku členek (jen během let 1933–1936 jejich počet klesl z 83 na 57).⁵⁰²

Vliv na výchovu dětí a mládeže židovská obec prakticky ztratila, neboť kromě výuky náboženství jim nedokázala nic jiného nabídnout, takže se mnohem lákavějšími staly aktivity pořádané sionistickými vychovateli. Petr Eisenberg (Erben), který se narodil roku 1921 a dětství prožil ve Frýdku, se o výuce náboženství ve svých pamětech nezmiňuje vůbec a o synagoze píše jen to, že do ní s rodiči chodil na Velké svátky a že v ní absolvoval *bar micva*.⁵⁰³ Nesrovnatelně hlubší vzpomínky v něm zanechala činnost sionistů: „*V roce 1933 založili u nás sionistické skautské hnutí Techelet Lavan a posílali nám vychovatele z Ostravy. Rychle jsme se na to přeorientovali a od té doby jsme patřili k celostátní organizaci, která pořádala časté meziměstské sleziny a celostátní letní a zimní tábory. Vlastně to změnilo náš život a přivedlo nás k sionismu. Měli jsme v bývalé židovské škole náš ‚domov‘ a scházeli jsme se tam často, poslouchali přednášky, zpívali nové hebrejské písně, hráli na dvoře společenské hry a pořádali skautské závody.*“⁵⁰⁴

Ve 30. letech se sionistům po několika neúspěšných pokusech v předchozích třech desetiletích konečně podařilo založit ne jednu, ale hned několik sionistických organizací. Kromě *Techelet Lavan* ve Frýdku fungoval ještě *Sionistický spolek Frýdek-Místek*, jenž měl okolo 40 členů, a dobročinná sionistická *Židovská ženská organizace pro Frýdek-Místek* s přibližně 85 členy.⁵⁰⁵ Představitelé těchto spolků (sionistický spolek: Otto Mayer, Alfred Bachrach, Robert Steiner, Marie Löwová, Elsa Aufrichtová; ženský spolek: Marie Löwová, Elsa Aufrichtová, Klára Eisenbergová) sice také často zároveň zasedali ve výboru židovské obce a občas se jim podařilo z rozpočtu získat pro svůj nebo nějaký jiný sionistický spolek finanční příspěvek,⁵⁰⁶ žádné právní vazby však mezi těmito sekulárními organizacemi a frýdecko-místeckou židovskou náboženskou obcí neexistovaly a vliv židovské obce na jejich fungování byl jen velmi omezený.

Úpadek náboženského života nakonec navenek ztělesnila chátrající budova židovské obce. Jednání výboru o „*neudržitelných poměrech v domě náb. obce*“ na podzim roku 1937 žádné reálné výsledky nepřinesl,⁵⁰⁷ a když se před schůzí na jaře 1938 uskutečnila „*prohlídka zapraného odpadového kanálu, přeplaveného souterrainu, prádelny a bytu*“, členové výboru se

⁵⁰² SOKA FM, Okresní národní výbor Frýdek-Místek [ONV Frýdek-Místek], inv. 86, s. 6, 14.

⁵⁰³ ERBEN, Petr. *Po vlastních stopách (Vzpomínky)*. Praha : Petr Kalina, 2003. S. 16, 20–21.

⁵⁰⁴ *Ibid.*, s. 21.

⁵⁰⁵ SOKA FM, ONV Frýdek-Místek, inv. 86, s. 107

⁵⁰⁶ AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, např. sig. 56 214, č. j. 286/1933, 307/1933; sig. 56 228, č. j. 196/1934.

⁵⁰⁷ *Ibid.*, sig. 56 218, č. j. 363/1937.

pouze usnesli na tom, že se napříště budou scházet raději v místecké kavárně Avion.⁵⁰⁸ Místo provedení nutných oprav začal výbor z podnětu příznivce českožidovského hnutí Waltera Grünbergera projednávat odprodej obecního domu spolu s pozemkem nacházejícím se za hřbitovem,⁵⁰⁹ rozšířený výbor se nicméně v únoru 1939 rozhodl s prodejem nespěchat: „*Ohledně odprodeje pozemku a domu je čas, poz[d]ěji jednati.*“⁵¹⁰

Ve skutečnosti čas téměř vůbec nezbyval. Hrozbu nacismu si židé často odmítali připustit. Uvažování svého otce v první polovině 30. let popisuje ve svých vzpomínkách Petr Eisenberg: „*Obědy a večere jsme jedli dohromady a dost slavnostně, a našel-li se čas, většinou večer, probíraly se denní zajímavosti, témata obchodní, společenská a také politická, hlavně po volebním vítězství nacistů v Německu. Otec [Artur Eisenberg] nevěřil, že to tak zůstane.*“⁵¹¹ Eva Landsbergerová (Kalinová) se o osud Židů v Německu ani nezajímala: „*Byla jsem tak apolitická, že jsem ani nevnímala, když přišli Židi z Německa k nám. Dneska se za to stydím, protože to je něco příšerného. Stydím se za to, že jsem Hitlera v Německu a pronásledování Židů nevnímala.*“⁵¹²

Ani v běžném životě židé se s vážnějšími varovnými signály nesetkávali a antisemitismus představoval něco výjimečného. Franzi Landsbergerová (Oberländerová) vzpomíná: „*Do té doby, než Němci obsadili Místek, vůbec jsem antisemitismus nepoznala. Každý mě znal jako Francku Landsbergerovou a každý věděl, že jsem židovka. Jednou ve škole jsem se prala s někým, protože mi řekla... [že jsem židovka], ale to bylo jen jednou. Já jsem jí tak natřískala, celá třída se na ni také vrhla, ale od té doby nikdy, nikdy jsem antisemitismus v Místku necítila.*“⁵¹³ Poklidně situaci ve Frýdku vnímal také Petr Eisenberg: „*Vím, že rodiče se cítili ve Frýdku dobře a také pro nás děti to byl ráj. Spolužití se všemi národnostními skupinami bylo velmi srdečné a měli jsme blízké přátele také mezi německou mládeží.*“⁵¹⁴

Jiný názor na spolužití národnostních skupin ovšem měli zejména dělníci pracující v textilních továrnách, kde se situace v důsledku propouštění značně vyhrotila. Dělnický časopis *Žihadlo* uveřejnil vzkaz Franzi Lonnovi, židovskému společníkovi firmy A. Landsberger: „*Dnešní číslo našeho Žihadla věnujeme panu Lonnovi. Textilní fabrikant, kapitalistická stvůra. Pane továrníku, vzpomeňte si při večeri, že vaši dělníci, lépe řečeno otroci, večerejí trochu*

⁵⁰⁸ Ibid., 237/1938.

⁵⁰⁹ Ibid., č. j. 365/1938.

⁵¹⁰ Ibid., č. j. 93/1939.

⁵¹¹ Erben (2003), s. 15.

⁵¹² Paměť národa, *Eva Kalinová (1913)*, úsek stopáže: 1:14:20–1:15:50.

⁵¹³ AŽMP, DP, vzpomínky Franzi Oberländerové.

⁵¹⁴ Erben (2003), s. 21.

obarvené vody, kterou nazývají kávou. A že těmto otrokům ze mzdy, kterou jim platíte, nezbyvá ani na oslazení této bryndy, za to vám děkujeme! Věříme, že vám pak chutná večere, když si pomyslíte, že kolem vašich oken chodí sta shrbených dělníků se zapadlýma očima a prázdným žaludkem, s plicemi tuberkulózou rozežranými a kteří váš blahobyt vytvořili. A když tito dělníci chtějí po vás větší mzdu, dáváte jim kopance a vyhazujete je na dlažbu. Víme, že bída dělníků na vás nepůsobí, protože kdo má fabriky, nemá srdce! A poněvadž to víme, proto nepůjdeme k vám škemrat, prosit a není také důstojno, aby kdo pracuje, také prosil! **PROTO BOJUJEME A BUDEME BOJOVAT** dokud nezvítězíme! A budeme bojovat všemi prostředky!“⁵¹⁵

Oskar Landsberger „srdce měl“ a odmítal dělníky propouštět tak dlouho, až nakonec zkrachoval. Jeho bývalá pracovnice Anna Židková mu to však k dobru rozhodně nepřičetla a považovala to za „velkou rozmařilost“: „V únoru 1928 jsem opět šla pracovat do textilky, a to k firmě Oskar Landsberger, která stála před krachem, a také téhož roku zkrachovala úplně, pro velkou rozmařilost továrníka. Po zastavení továrny přešlo nás několik do závodu [židovského] továrníka F. A. Geiringra v Místku. Byl to pravý typ kapitalisty-vydřiducha, který dřel dělníky. [...] Jednou zase při snížení mezd jsme nastoupili hladovou stávkou. Když trvala stávka první den a fabrikant viděl, že nechceme opustit továrnu, snažil se nás dostat všemi prostředky ven! [...] Protože to bylo pozdě na podzim, tuším, že koncem října, a bylo hrozně sychravé počasí, nechal továrník vysadit všechny dvře a okna a myslel, že to konečně pomůže. Ale přesto jsme zůstali přes noc v závodě. [...] Hádali jsme se v kanceláři zase o nějaké snížení mezd, on [Ernst Geiringer] stál neúprosně na svém, tak jsem mu vytýkala, že nemá citu a svědomí a že je povinnen respektovat zákony republiky. Tenkrát mi odpověděl: ‚... já nemusím respektovat žádné zákony, já mám svoje továrny a po dělnících mi nic není a moje továrna tu bude a republika tu nebude...!‘ Tenkrát jsem mu řekla, že si rozbije hlavu o tu svou továrnu, a tak se také stalo v r. 1939, když přišli Němci, tak ho u Čajánkovy továrny postřelili; měl co utíkat do Anglie, aby tu nenechal svůj bídný život.“⁵¹⁶

Obrázek 13: Rodina Geiringerů v anglickém exilu roku 1946 (vlevo Ernst a jeho otec Ferdinand)

Zdroj: Ancestry.com.

⁵¹⁵ 125 let textilu v Pobeskydí. Frýdek-Místek: Slezan, 1958. S. 15–16.

⁵¹⁶ Ibid., s. 24–25.

Někteří dělníci uvažovali nejen v kategoriích třídního, ale také nacionálního boje, jako například dělník Jan Skalický: „... *Jak sym začnul vydělovat' na chlib a robil ve fabrice, niroz jo se zpumnil na našiho barda Petra Bezruča. [...] ve Frydku, Mistku a po cylym kraju se roz-tahovali němečti vykořisťovateli z Vidňa a židi z Polska, keři num vlastně vladli. Naše robotniky enem otravovali gořolku a utiskovali socialně a narodostně. K num, do našiho kraja, přivandrovali kjejsi enem s uzličkami a za jakysi čas stavjali už fabriky, pily i palarně, a tak konkurenčně přinutili drobne tkalce z dolin a hor robit' bud' u nich za pakatel, nebo doma pro nich.*“⁵¹⁷ Ondřej Lepík to vyjádřil ještě jasněji: „*Bez německé řeči nemohl našinec chytout slušnou práci. Němčina byla požadována u dráhy, u pošty u financů a armády. Bez znalosti němčiny nedostal se našinec ani za předního dělníka, ne tak za mistra v továrně. Zavody a podniky až na nepatrné vyjimky patřily Němcům a Židům. Nedovedl jsem si představit tehdy boj sociální bez boje národnostního. [...] V kancelářích i v provozu vladla němčina. Byla znamkou vyšší kasty, které byla přidělována lehčí a lepe placená práce. [...] Boj proti kapitalismu spojoval jsem vždy s bojem proti Němcům a Židům.*“⁵¹⁸

Zdaleka ne všechny složky obyvatelstva prožívaly vztah k Němcům a židům takto vyhraněně, jak ukazuje například článek *My a Němci* v týdeníku *Stráž nad Ostravicí* z roku 1928: „*Náš poměr k Němcům je diktován dvěma nezměnitelnými fakty: 1. Němci jsou občany Československé republiky, 2. mezi námi a Němci vede se od pradávna úporný zápas, docela přirozený zápas o existenci. Tyto dvě skutečnosti nedají se zdánlivě uvést v soulad. Proto dříve, než se pokusíme o důkaz, že přes odvěké nepřátelství je možné, ne-li přátelství, tož aspoň vlídné soužití mezi oběma národy, chceme obě otázky šíře rozvésti. [...] Zápas je možno vésti jiným způsobem: kulturními zbraněmi, vzdělaností a hospodářskou vyspělostí. Naším úkolem jest ne tak škodit Němcům, jako prospívati sobě. [...] Z toho všeho vysvítá náš poměr k frýdeckým Němcům, mezi nimiž rozeznáváme tři druhy: 1. opravdové Němce rodem i vzděláním, 2. německé židy a 3. ty ubožáky, kteří se za Rakouska odnárodnili a dnes bud' z konservativnosti nebo ze studu nedovedou najít cestu k národnosti svých otců. [...] Hlavní kádr frýdeckého němectví tvoří však židé. Židé u nás jako národnost žítí nemohou a je proto věcí jejich vkusu, hlásí-li se k Němcům a snaží-li se dokonce býti členy hackenkreuzlerovských společností po všech urážkách a kopancích, jakým se jim od německo-nacionálních stran dostalo. Že už i mezi frýdeckými židy svítá, lze pozorovati z toho, že značná část dětí ze zrušené školy židovské přešla do škol českých. Nevíme ovšem, pokud je tento čin upřímně míněn,*

⁵¹⁷ Ibid., s. 26.

⁵¹⁸ LEPÍK, Ondřej. *Paměti I*. Rukopis sepsaný roku 1962, fotokopie uložena u Marie Bartkové, kronikářky obce Metylovice. S. 66, 88.

a proto se chováme prozatím rezervovaně, ač se dovedeme vážit prastaré židovské kultury a obdivujeme židovskou houževnatost, jakou projevují v praktickém životě.“⁵¹⁹

Pocit bezpečí a idylické vzpomínky židů, kteří v oné době prožívali na Frýdecku a Místecku své dětství, vycházel ze skutečnosti, že se židé stýkali se složkami obyvatelstva, jež vůči nim projevovaly umírněnost, a ostatních si v běžném životě příliš nevšímalí. Irena Demnerová (Brodová) vzpomíná, že napětí sice existovalo, znepřátelené skupiny se však prostě ignorovaly: „*Antisemitismus jsem poznala, když jsem přestoupila do střední školy, kde jsem byla jediná židovka. Byla to německá škola a už tam se to tenkrát dělilo na Bauernpartei a Intellektualenpartei. Tak já jsem se přidala k těm intelektuálům, ale když potom přišel Hitler, tak jsem v té době měla lepší zkušenosti s těmi jednoduchými, ti ostatní mě absolutně ignorovali.*“⁵²⁰

Nevraživost až nenávisť značné části obyvatelstva začali frýdecko-místečtí židé brát vážně až okolo roku 1937. Smír s „*hackenkreuzlerovskou společností*“ se kvůli stále větším „*urážkám a kopancům*“ ukázal být nemožný, a tak se židovská obec snažila nezavdat příležitosti ke kritice ze strany Čechů. Roku 1937 začala úřadovat česky⁵²¹ a na jaře 1938 po okupaci Rakouska výbor obce uložil představenstvu, „*aby souvěrce oběžníkem upozornilo, aby se ne bavili ve veřejných místnostech hlasitě německy a aby se nechovali nápadně.*“⁵²² V červenci se židovská obec zapojila také do sbírky na obranu státu, sama sice mohla ze svého rozpočtu přispět pouhých 500 Kč, skupině Čechů-židů se však podařilo vybrat téměř 10 000 Kč.⁵²³

4.6. Útěk před postupujícími nacisty

Zcela bezprostředně se mocenský vzestup Hitlera frýdecko-místecké židovské obce dotkl až na jaře 1938, když se do jejího obvodu přistěhovalo několik židovských uprchlíků z Rakouska. Další utečenci do oblasti přišli na přelomu léta a podzimu téhož roku v souvislosti s obsazením Sudet nacisty.⁵²⁴ Například Paul Jokl prchl z Krnova do Frýdku v polovině září,

⁵¹⁹ *Stráž nad Ostravicí : pokrokový týdeník politický*, roč. I, č. 22, s. 1 a č. 22 s. 2.

⁵²⁰ AŽMP, DP, vzpomínky Ireny Brodové.

⁵²¹ AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, sig. 56 218, č. j. 143/1937.

⁵²² *Ibid.*, č. j. 245/1938.

⁵²³ *Ibid.*, č. j. 288/1938 a 313/1938.

⁵²⁴ Počet židovských uprchlíků, kteří se během roku 1938 usídlili v okrsku ŽNO Frýdek-Místek se nepodařilo stanovit ani přibližně. Frýdecko-místecké židovské obci se jako plátců náboženské daně přihlásili celkem čtyři židé uprchlí z Vídně a dva ze Sudet (AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, sig. 56 218, č. j. 387/1938.), obci se ovšem zcela jistě nehlásili nevěřící Židé a mnohdy také ani věřící. Agenda Berního úřadu ve Frýdku z roku 1939 v souvislosti s vystěhovaleckou daní obsahuje jména mnoha dalších uprchlíků, na základě uvedených údajů ovšem nelze v mnoha případech s jistotou stanovit, zda byl dotýčený židovského původu, a už vůbec nelze stanovit jeho vyznání (SOKA FM, Berní úřad Frýdek-Místek [BÚ Frýdek-Místek], inv. 31, kart. 642–643.). Další židovské uprchlíky zachycují zprávy frýdecké četnické stanice (SOKA FM, Četnická stanice Frýdek [ČS Frýdek], inv. 13, kart. 5.).

dlouho se zde však nezdržel, prchl na Slovensko a později do Francie, kde jej však nakonec roku 1942 nacisté zavraždili.⁵²⁵ Téměř sedmdesátiletá vdova Klara Spitzerová se do Frýdku přistěhovala v prosinci 1938 ke své dceři, která se zde provdala.⁵²⁶ Emanuel Seelenfreund z rodného Svinova utekl se svým otcem pro změnu do Nové Vsi.⁵²⁷ Cesta dalších uprchlíků byla mnohem složitější. Viktor Wiltschek se svou manželkou Margitou prchl na konci září 1938 z Opavy nejdříve do Uherského Hradiště a teprve potom se nastěhoval do domu svého otce Ignatze Wiltscheka, jenž ve Frýdku vyráběl cukrovinky.⁵²⁸ Aron Markfeld se narodil roku 1865 ve Skale u Trenčína, od roku 1893 bydlel ve Frýdku a někdy po roce 1930 se přestěhoval do Teplic-Šanova, odkud však musel na podzim 1938 prchnout. Krátce pobýval v Pardubicích, v Nasavrkách u Chrudimi, potom v Žilině a v prosinci 1938 se konečně vrátil do Frýdku. Ani zde příliš dlouho nepobyl, protože se přestěhoval do Prahy, odkud byl v červnu 1942 deportován do terezínského ghetta, kde ve svých 77 letech zemřel.⁵²⁹ V důsledku polského záboru velké části Těšínska na počátku října 1938 se ve Frýdku objevil Vilém Freidman. Narodil se ve Fryštátě, kde bydlel až do své mobilizace v září 1938, po demobilizaci v říjnu 1938 se však rozhodl zůstat ve Frýdku, jelikož se jeho rodiště mezitím stalo součástí Polska.⁵³⁰

Polský zábor postihl kromě soudních okresů Fryštát a Český Těšín okrajově také soudní okres Frýdek a tím pádem také obvod ŽNO Frýdek-Místek, což židovská obec pocítila zejména v případě obcí Šenov a Vojkovice, kde žilo několik jejích členů.⁵³¹ Mnohem zásadněji územní změny postihly ŽNO Nový Jičín, velká část jejího okrsku včetně jejího sídla se stala součástí říšské župy Sudety, a tak ŽNO Frýdek-Místek požádala ministerstvo školství a národní osvěty, aby dovolilo přičlenění zbylého soudního okresu Frenštát pod Radhoštěm k obvodu frýdecko-místecké židovské obce.⁵³² Představitelé obce ani nečekali na vyřízení této žádosti a začali židům z Frenštátska předepisovat náboženskou daň.⁵³³

⁵²⁵ SOKA FM, BÚ Frýdek-Místek, inv. 31, kart. 642, č. j. 35/pas/1939. – Yad Vashem, The Central Database of Shoah Victims' Names. Dostupné online: http://www.yadvashem.org/wps/portal/IY_HON_Welcome.

⁵²⁶ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 4663/1939.

⁵²⁷ SOKA FM, BÚ Frýdek-Místek, inv. 31, kart. 643, č. j. 234/pas/1940.

⁵²⁸ Ibid., č. j. 2783/1939 a 4703/1939.

⁵²⁹ NA, SO 1930, kart. 8753. – SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 4259/1939. – Institut Tereziánské iniciativy, Databáze obětí. Dostupné online: <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/victims>.

⁵³⁰ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 1660/1939.

⁵³¹ BARTOŠ, Josef; SCHULZ, Jindřich; TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezsku v letech 1848–1960*. Svazek XV: okresy Frýdek-Místek, Český Těšín. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 2000. S. 24, 69, 71. – GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny země Koruny české XV.a (1938–1945)*. Praha; Litomyšl : Paseka, 2006. S. 14–19. – SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 358/37/1939.

⁵³² SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 358/1939.

⁵³³ AŽMP, ŽNO FM, inv. 5, sig. 56 218, č. j. 387/1938.

Po těchto událostech se frýdecko-místečtí židé už vůbec necítili v bezpečí jako dříve. Přes deset židů se na konci roku 1938 rozhodlo vystoupit s židovského náboženského společenství.⁵³⁴ Na samém konci února 1939 pak výbor židovské obce zvolil „výbor pro úpravu vystěhovalecké akce“, v němž kromě představitelů sionistických organizací Marie Löwové, Hermíny Spitzerové a Klary Eisenbergové zasedli mimo jiné továrníci Alfred Landsberger a Ernst Geiringer, kteří až do této doby žádnou aktivitu v židovské obci neprojevali, disponovali však dostatečnými prostředky k tomu, aby mohli finančně podpořit také emigraci svých souvěrců.⁵³⁵ Tento tah se příliš nezdařil, průmyslníci totiž možná o svém zvolení ani nevěděli, protože jednání výboru nebyli přítomni, ale možná se zamýšlenou vystěhovaleckou akcí nepodařilo plně realizovat jen proto, že do okupace Frýdecka a Místecka nacisty zbývaly pouze dva týdny. Skutečností každopádně zůstává, že zatímco továrníkům se podařilo uprchnout (Landsberger se nejpozději v květnu dostal do Francie⁵³⁶ a Geiringerovi prchl z Místku krátce po zmíněné přestřelce u Čajánkových kasáren), všechny zmíněné sionistky zahynuly v koncentračních táborech.⁵³⁷ Značné množství židů se snažilo od roku 1938 prodat své nemovitosti, čehož si povšiml také autor frýdecké kroniky: „Zajímavý zjev ve Frýdku. Město, které má již přes 1200 domů, má jich celou jednu třetinu na prodej. Jsou nabízeny u místních a realitních kancelářích. Zejména židé nabízejí své nemovitosti ke koupi. [...] Kupců však není.“⁵³⁸

Vojáci Wehrmachtu dorazili do Frýdku a Místecku již 14. března 1939.⁵³⁹ Pocity místních popsal frýdecký kronikář: „Asi v půl šesté večer přijely od Příbora první německé motorizované jednotky pod velením plukovníka Stoewera k továrně firmy Alfred Landsberger

Obrázek 14: Stráž Wehrmachtu před Landsbergerovou továrnou

Zdroj: SOKA FM, Sběrka fotografií, fotonegativů a filmů, inv. F058/093.

⁵³⁴ Ibid., č. j. 365/1938 a 387/1938.

⁵³⁵ Ibid., č. j. 92/1939.

⁵³⁶ ZAO, Landsberger A., první slezská přádelna bavlny, tkalcovna, bělidlo a úpravna, Frýdek [LA Frýdek], inv. 63, kart. 17, dopis ze dne 29. 9. 1945.

⁵³⁷ *Almanach obětí nacismu v letech 1939–1945 v okrese Frýdek-Místek*. [Almanach] Frýdek-Místek : Okresní výbor Českého svazu bojovníků za svobodu Frýdek-Místek, 1991. – Institut Tereziánské iniciativy, Databáze obětí. – Yad Vashem, The Central Database of Shoah Victims' Names.

⁵³⁸ SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 41.

⁵³⁹ Gebhart; Kuklík (2006), s. 169–170.

v Místku, kde zastavily. Zde nikdo nevěděl oč běží. Obyvatelstvo bylo přesvědčeno, že Němci projíždějí na Slovensko, kde podle pověstí a vídeňských rozhlasových zpráv vypukla revoluce.⁵⁴⁰ Ještě téhož dne se třeba manželům Siegfriedovi a Ilse Friedenbergovi podařilo z Lískovce u Frýdku utéct za hranice protektorátu,⁵⁴¹ jiným Židům se to povedlo ve dnech následujících, většina však zůstala. Svou roli přitom sehrála skutečnost, že mnozí neměli pas a nechtěli podstoupit riziko dopadení německými či polskými pohraničníky při ilegálním přechodu hranice do Polska. Bezpečnějším jim připadalo požádat úřady o vystavení pasu, což bylo také řešení podporované nacisty, kteří mohli vykonávat na žadatele nátlak, aby za vydání pasu a vystěhovaleckého povolení třeba velmi levně odprodali svůj majetek. Zájemci o vystěhování navíc museli od podzimu platit „vystěhovaleckou daň“, ovšem ani její zaplacení nezaručovalo volnou cestu k vycestování. Nakonec se z vydávání pasů stal spíše jeden z dalších prostředků ožebračování Židů, neboť jen velmi malá část Židů, kteří o cestovní doklady zažádali až roku 1939, opravdu vycestovala.⁵⁴²

Mladí lidé, kteří ještě neměli vlastní děti a nemuseli se starat o staré rodiče, mohli domov opustit snadněji a rodiče jim často v jejich úsilí s nelehkým srdcem pomáhali. Na tehdejší atmosféru a emigraci svého bratra vzpomíná Petr Eisenberg: „*Věci se dramaticky měnily a my Židé jsme denně ztráceli civilní práva. Židé, kteří dosud věřili, že se jedná jen o přechodný úkaz a že Němci brzy vojnu prohrají, ztráceli na důvěře a snažili se o emigraci. Otázka byla kam, nikdo nás nechtěl a Palestina pod britským mandátem vydala zákony proti imigraci. [...] Organizovaly se různé skupiny ilegálního vystěhování, které Němci v první době snášeli, ale ty neměly záruku na úspěšné přistání v Palestině. [...] To jsme věděli, a tak bylo hrdinství nebo nezbytná nutnost, rozhodnout se k podobnému řešení. Štěstí měl můj bratr Pavel. Za pomoci matky [Klárý] a jejího vlivu v sionistickém hnutí byl přijat do skupiny ‚alija noar‘, která, ač početně omezená, přece jen zaručovala imigraci do Palestiny. Pavel odjel koncem roku*

⁵⁴⁰ SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 44.

⁵⁴¹ SOKA FM, BÚ Frýdek-Místek, inv. 31, kart. 643, č. j. 257/pas/1940.

⁵⁴² Několik příkladů pro ilustraci: Walter (nar. 1903) a Elsa (1908) Briegerovi žádali o pas v květnu 1939 s tím, že vycestují do Ameriky nebo do Palestiny. Dříve než však své plány stačili uskutečnit, byl Walter v říjnu 1939 deportován do Niska, jeho manželka pobývala roku 1943 v Rostocku (Německo), následujícího roku zřejmě v lodžském ghettu a konce války se nedožila. Rovněž v květnu žádal o pas Kurt Brunn (1911), ale také on byl deportován do Niska a pak padl jako voják Svobodovy armády. Také Vilém Sole (1908) požádal o pas v květnu, aby mohl vycestovat do Ameriky, nakonec roku 1940 odjel do Palestiny. – V srpnu žádaly o vystavení pasu Marta Kreutzwirtová (1909), aby se mohla přestěhovat do Polska, k čemuž ovšem nedošlo. Na území nacisty obsazeného Polska se dostala až roku 1942 vlakem, který ji vezl na smrt do Osvětimi. Konečně Helena Spitzerová (později Friedová, nar. 1920), která uváděla jako svůj zamýšlený cíl nejdříve Palestinu a později Peru, byla také transportována do Osvětimi, podařilo se jí však přežít a po válce se přestěhovala do Aškelonu. – SOKA FM, BÚ Frýdek-Místek, inv. 31, kart. 642–643. – KÁRNÝ, Miroslav. „*Konečné řešení*“ : *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha : Academia, 1991. S. 34–38. – PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*. Praha : Sefer, 2000. S. 79–80. – Tidhar (1958), s. 1739. – Institut Tereziánské iniciativy, Databáze obětí.

1939 [14. 11.]⁵⁴³ a asi za měsíc byl v nějakém kibucu v zaslíbené zemi. [...] Byl to heroický čin matky, která jako jedna z mnohých byla ochotna odloučit se od syna (v jeho šestnácti letech) a poslat ho do neznámé budoucnosti. Ani ona, ani otec se s ním již neměli setkat. Já jsem zůstal nadále v Brně, ale v dosahu rodičů, a dále studoval a žil, jako by se nic nezměnilo. Když se nad tím zamyslím, nevím, zdali to bylo hrdinství nebo hloupost, ale fakticky nebylo na vybranou. Každý den přinášel pro Židy nová omezení a útrapy. Na vyvěšených velkých tabulích nás denně čekaly nové zákazy a výhrůžky. Brali jsme to nějak stoicky na vědomí a chodili mezi kapkami tohoto deště.“⁵⁴⁴ Také Leopold a Anna Singerovi z Místku se rozloučili se svým šestnáctiletým synem Gerhardem, jenž „přes různé židovské i křesťanské organizace“ emigroval nejdříve do Dánska, po napadení Dánska Německem prchl přes Švédsko, Finsko a Sovětský svaz do Oděsy, odkud se lodí přeplavil do Sýrie a po absolvování vojenského výcviku se zapojil do bojů v severní Africe.⁵⁴⁵ S rodiči se po svém návratu do Československa nesetkal: otec zemřel ještě v Místku na jaře 1942, matka o rok později v Osvětimi.⁵⁴⁶

Obrázek 15: Frýdecké náměstí, v levém horním rohu vývěsní štít pekařství Ferdinanda Kornfelda a Josefa Fischera, členů výboru ŽNO Frýdek-Místek

Zdroj: SOKA FM, Sběrka fotografií, fotonegativů a filmů, inv. F058/001.

4.7. Definitivní zánik náboženské komunity

Kromě svých uprchlých členů a některých běženců z Vídně a Sudet, pro něž pobyt na Frýdecku a Místecku představoval pouze krátkou zastávku před dalším útekem, ztratila ŽNO Frýdek-Místek také rabína Viléma Soleho, jenž se v březnu 1939 přestěhoval do Moravské Ostravy a na počátku dalšího roku emigroval do Palestiny.⁵⁴⁷ Ve stejném měsíci vláda pod záminkou „ochrany zvířat proti týrání“ zakázala rituální porážky⁵⁴⁸ a v červnu ztratilo skomírající společenství frýdecko-místeckých vyznavačů judaismu také místo k modlitbám. Jen pár dní poté, co bylo vypáleno šest synagog a modliteben na Ostravsku,⁵⁴⁹ vzplála 14. června 1939 okolo jedné hodiny v noci také synagoga ve Frýdku. K požáru se dostavili i frýdečtí četníci,

⁵⁴³ SOKA FM, BÚ Frýdek-Místek, inv. 31, kart. 643, č. j. 200/pas/1940.

⁵⁴⁴ Erben (2003), s. 29–30.

⁵⁴⁵ NA, SO 1930, kart. 8966. – Paměť národa, *Gerhard Singer (1923)*. Dostupné online: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/615>.

⁵⁴⁶ NA, Okupační vězeňské spisy [OVS], inv. 76, kart. 81, fol. 32. – Institut Tereziánské iniciativy, Databáze obětí.

⁵⁴⁷ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 4954/1939. – Tidhar (1958), s. 1739.

⁵⁴⁸ Vládní nařízení 106/1939 Sb. – SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 2486/1939.

kteří pak ve své zprávě mimo jiné napsali: „*Oheň se v krátké době rozšířil tak, že zachvátil celé vnitřní zařízení najednou a toto úplně zničil. Na místo požáru ihned přispěchavší četnická hlídka nemohla se k budově pro veliký žár přiblížiti, takže nemohly býti bezpečně zjištěny vznik a příčina požáru. Místní hasičské dobrovolné sbory přijely k požáru krátce po jeho vypuknutí, ale jelikož nebyla naděje na zachránění hořící budovy – oheň již zachvátil celý vnitřek budovy – věnovali se s veškerou přičinlivostí ochraně a hájení sousedních objektů.*“⁵⁵⁰ Zatímco četníkům se příčinu požáru nepodařilo zjistit, frýdecký kronikář měl ve věci vcelku jasno: „*[Synagoga] vyhořela za podezřelých okolností asi okolo druhé hodiny v noci. Oheň nesměl býti hašen a šířil se náramně rychle. Všichni se shodovali v tom, že synagoga byla uvnitř důkladně polita benzinem nebo petrolejem a zapálena.*“⁵⁵¹

Dva dny po požáru navštívil zástupci frýdeckého městského a stavebního úřadu a předseda židovské obce Pavel Steinschneider trosky synagogy, z níž zbylo jen obvodové zdivo. Komise nařídila synagogu z bezpečnostních důvodů oplotit a zástupce stavebního úřadu doporučil synagogu zbourat „*z estetických důvodů*“ a vzhledem k tomu, že „*se nechá předpokládati, že k obnově synagogy nedojde*“.⁵⁵² O něco později si místo prohlédli také zástupci pojišťovny, kteří konstatovali, že obvodové zdi jsou zachované

Obrázek 16: Vyhořelá frýdecká synagoga před zbouráním

Zdroj: SOKA FM, Sběrka fotografií, fotonegativů a filmů, inv. F058/005.

dostatečně k tomu, aby synagogu bylo možné obnovit. Doporučení synagogu zbourat navíc nemělo oporu v žádném zákoně, a tak se židovská obec proti nařízení provést demolici odvolala.⁵⁵³ Toto ani další odvolání však nepomohlo, takže v prosinci 1940 byla demolice vyhořelého templu nakonec provedena.⁵⁵⁴

Ke konci září 1939 začali nacisté chystat vůbec první transport Židů z Ostravska a Kátovicka, přičemž koordinací příprav byl pověřen Adolf Eichmann.⁵⁵⁵ Informace o plánovaných deportacích se postupně začaly šířit i mezi frýdecko-místeckými Židy, z nichž

⁵⁴⁹ BORÁK, Mečislav. *První deportace evropských Židů : Transporty do Niska nad Sanem (1939–1940)*. Šenov u Ostravy : Tilia, 2009. S. 20–21.

⁵⁵⁰ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 4472/1939.

⁵⁵¹ SOKA FM, MěNV Frýdek-Místek, inv. 1, fol. 49.

⁵⁵² SOKA FM, AM Frýdek, inv. 867, kart. 290, fol. 3.

⁵⁵³ Ibid., fol. 6.

⁵⁵⁴ Ibid., fol. 14. – POLÁŠEK, Jaromír. Frýdecká synagoga a její zánik v roce 1939. In *Židé a Morava V. Kroměříž* : Muzeum Kroměřížska, 1998. S. 116–117.

⁵⁵⁵ Borák (2009), s. 45–62.

někteří neváhali a rychle oblast opustili, jako například Franzi Landsbergerová se svými příbuznými: „Říkalo se, že bude transport mužů z Ostravy a okolí do Niska. Nikdo nevěděl, co to Nisko je, kde to je... nikdo neměl zdání, co to bude. Naše maminka [Johanna Landsbergerová] se rozhodla z jednoho dne na druhý: ‚Zítřka jedeme do Prahy.‘ Všechno jsme nechali, jak to bylo, a maminka, já, sestra a její budoucí manžel (bylo to několik měsíců před jejich svatbou) jsme v noci odjeli do Prahy. Maminka se toho transportu bála kvůli [budoucímu] švagrovi, poněvadž on byl jediný muž v rodině. Nechali jsme v Místku babičku, které bylo už 80 let a která skoro neviděla, a další příbuzné, všechny tety, bratrance a sestřenice.“⁵⁵⁶ Pravděpodobně v tuto dobu prchl předseda židovské obce Pavel Steinschneider do rodné Plzně a další tři členové výboru se se svými rodinami přestěhovali většinou do Prahy.⁵⁵⁷

Původně se sice plánovalo, že transport postihne pouze ostravské, vídeňské a katovické Židy, ovšem obavy frýdecko-místeckého židovského obyvatelstva se nakonec naplnily, neboť 16. října došel ŽNO Frýdek-Místek pokyn, aby se na shromaždiště v Moravské Ostravě následující den dostavili také židovští muži z jejího obvodu. Teprve tam se mělo rozhodnout, kdo bude do Niska skutečně deportován. Vzhledem k tomu, že deportovaní měli v Nisku teprve barákový tábor vybudovat, byli vybíráni muži tělesně zdatnější, zpravidla ve věku 15–55 let. Volba pak padla především na ty, kteří kvůli vyloučení Židů z některých profesí,⁵⁵⁸ v předchozích měsících ztratili práci, a z hlediska úřadů tak představovali zbytečnou zátěž. 18. října nakonec do Niska odjelo nejméně 36 Židů bydlících na Frýdecku či Místecku, z nichž odhadem polovinu tvořili „neužiteční“ Židé: 5 úředníků, 4 právníci, 3 lékaři, 1 zvěrolékař, 2 (rituální) řezníci, 1 student. Z oněch 36 transportovaných bydlelo 13 ve Frýdku, 18 v Místku, 3 ve Frýdlantě nad Ostravicí a 2 v Nové Vsi. Polovina z nich musela doma zanechat manželky a třetina kromě manželek také děti. V drtivé většině případů se jednalo o protektorátní státní příslušníky.⁵⁵⁹

Transport do Niska nejen od sebe rozdělil blízké, ale také téměř úplně ochromil činnost výboru židovské obce. Na konci roku 1939 zaslal člen výboru Robert Steiner zprávu o stavu ŽNO Frýdek-Místek, jež obsahovala také ručně psaný seznam představitelů židovské obce obsahující také údaje o současném pobytu: předseda Steinschneider se odstěhoval do Plzně, z desetičlenného užšího výboru se čtyři členové rovněž odstěhovali a další tři byli deportováni do Niska, ze stejně početného širšího výboru se jeden odstěhoval a tři byli deportováni. Ve

⁵⁵⁶ AŽMP, DP, vzpomínky Franzi Oberländerové.

⁵⁵⁷ SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 2204/1940.

⁵⁵⁸ KREJČOVÁ, Helena; SVOBODOVÁ, Jana; HYNDRÁKOVÁ, Anna. *Židé v protektorátu : Hlášení ŽNO v roce 1942. Dokumenty*. Praha : Maxdorf; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. S. 264–292.

⁵⁵⁹ Archiv bezpečnostních složek [ABS], sig. 325-90-8.

výboru tedy zůstali pouze tři a v rozšířeném výboru šest zastupitelů, takže v žádném případě nebylo možné přijmout nějaké usnesení. Do konce roku počet židů v obvodu frýdecko-místecké židovské obce klesl na 249, z nichž jen 45 přispívalo obci náboženskou daní, takže během posledních dvou let klesl počet přispěvatelů téměř o rovnou stovku (viz graf č. 8 na str. 113).⁵⁶⁰

Oficiálně rabínské funkce vykonával nový moravskoostravský rabín Dr. Arnošt Baas a židovská obec dále zaměstnávala ještě „*košeráka a kantora*“ Michaela Wiesela, místo jehož pobytu ovšem okresní úřad neznal.⁵⁶¹ Frýdecký velitel četníků jej sice na podzim 1939 navrhoval s celou rodinou jako „*obtížného cizince*“ vypovědět do rodné, nyní Maďarskem obsazené Podkarpatské Rusi, protože od židovské obce neměl za co dostávat plat – košerovat nemohl kvůli březnovému vládnímu nařízení a po vypálení synagogy neměl ani kde vést bohoslužbu –, ve skutečnosti se však přestěhoval do Prahy.⁵⁶²

V podstatě nefunkční frýdecko-místecká židovská obec ovšem nevyhovovala pouze zbytkům židovských věřících, ale také úřadům, protože ochromená židovská obec nemohla plnit úlohu prostředníka mezi nimi a židovským obyvatelstvem. Ústředna pro židovské vystěhovalectví (*Zentralstelle für jüdische Auswanderung*), která nařízením říšského protektora z 15. března 1940 získala právo dozoru nad židovskými obcemi,⁵⁶³ zřejmě uvažovala o úplném sloužení ŽNO Frýdek-Místek včetně frenštátského okresu pod ŽNO Moravská Ostrava a podnikla v tomto směru i první kroky,⁵⁶⁴ nakonec však existence frýdecko-místecké židovské obce zůstala zachována a pouze proběhla nutná reorganizace v její správě. V jejím čele stanul na počátku na počátku dubna „zástupce předsedy“ Robert Steiner, výbor židovské obce doplnili členové nyní již zrušeného rozšířeného výboru a v posledních volbách zvolení náhradníci a chybějící desátý člen výboru byl kooptován.⁵⁶⁵

Zmíněné březnové nařízení říšského protektora rovněž rozšířilo působnost židovských náboženských obcí na všechny Židy, tedy na všechny, kteří splňovali definici Žida podle norimberských zákonů. Kvapné vystoupení ze svazku židovského náboženského společenství a prohlášení se za ateistu, k čemuž docházelo zejména na přelomu let 1938 a 1939, dotyčné Židy od protižidovských předpisů a perzekucí nijak neochránilo, neboť určující roli hrál jejich pů-

⁵⁶⁰ SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 2204/1940.

⁵⁶¹ Ibid.

⁵⁶² SOKA FM, BÚ Frýdek-Místek, inv. 13, kart. 643, č. j. 163/pas/1939. – SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 6387/1939 a 7113/1939.

⁵⁶³ Krejčová; Svobodová; Hyndráková (1997), s. 9.

⁵⁶⁴ SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 411/43/1940 a č. j. 411/45/1940.

⁵⁶⁵ Ibid., č. j. 745/1940.

vod (respektive víra jejich rodičů a prarodičů) a nikoli jejich vlastní náboženské přesvědčení.⁵⁶⁶ Po rozšíření působnosti židovských náboženských obcí museli tito „*nemožnější Židé*“ opět začít platit náboženskou daň.⁵⁶⁷ V lednu 1941 ŽNO Praha ustanovila dosavadního „zástupce předsedy“ Roberta Steinera „vedoucím ŽNO Frýdek-Místek“, a to na základě práva udílet ostatním židovským náboženským obcím v Protektorátě pokyny, které pražské židovské obci udělila Ústředna pro židovské vystěhovalectví 7. května 1940.⁵⁶⁸ Na počátku února pražská obec ustanovila ještě „zástupce vedoucího ŽNO Frýdek-Místek“, jímž se stal Paul Grosser,⁵⁶⁹ to ovšem nic neměnilo na tom, že frýdecko-místecká židovská náboženská obec již více než rok postrádala jakoukoli náboženskou funkci – košerovat se nesmělo, po synagoze zbylo jen prázdné místo a oplocení, takže už více než rok ani nemělo smysl, aby židovská obec někoho zaměstnávala.⁵⁷⁰ Činnost židovské obce spočívala v podstatě jen ve vedení matrik a v poskytování sociální podpory těm Židům, kterým byl kvůli jejich původu výkon dřívějšího zaměstnání zakázán. Existenci ŽNO Frýdek-Místek ukončilo rozhodnutí Ústředny pro židovské vystěhovalectví ze dne 27. března 1942, jímž došlo k rozpuštění všech „provinčních“ židovských náboženských obcí v Protektorátu a převedení jejich agendy na jedinou zbylou židovskou obci v Praze.⁵⁷¹

4.8. „*Evakuace Židů*“ a „*likvidace majetku*“

Mnohem obtížněji než ochromení a nakonec úplný zánik židovské obce snášeli Židé vyřazování z hospodářského a společenského života. K židovské obci se většina židů už stejně delší dobu stavěla lhostejně, za to ztráta obživy se jich přirozeně dotkla zřetelně citelněji. Požadavky na vyřazení židovské konkurence z hospodářského a společenského života se objevovaly již během období druhé republiky, Beranovu vládu ovšem brzdil britský slib finanční pomoci, která se měla realizovat jen v případě nevydávání rasových zákonů. 15. března 1939 ovšem tato zábrana padla a již 17. března vláda vyloučila Židy z lékařství a advokacie. Zároveň se vláda snažila arizovat židovské podniky dříve, než tak učiní nacisté. Tento pokus se nakonec nevydařil, neboť po vydání nařízení říšského protektora o židovském majetku z 21. června 1939 převzala arizaci do svých rukou nacistická správa.⁵⁷²

⁵⁶⁶ Kárný (1991), s. 29–33. – Krejčová; Svobodová; Hyndráková (1997), s. 264–267.

⁵⁶⁷ SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 357/45/1940. – SOKA FM, OÚ Místek, inv. 892, kart. 1101, č. j. a-5189/7/1940.

⁵⁶⁸ SOKA FM, OÚ Místek, inv. 891, kart. 1096, č. j. a-1110/1941.

⁵⁶⁹ SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 436/59/1941.

⁵⁷⁰ Ibid., č. j. 436/57/1941.

⁵⁷¹ SOKA FM, OÚ Frýdek, inv. 855, kart. 764, č. j. 436/57/1941. – Krejčová; Svobodová; Hyndráková (1997), s. 267–271.

⁵⁷² Kárný (1991), s. 22–28.

Nicméně i na Frýdecku a Místecku lze sledovat několik pokusů o „českou arizaci“. JUDr. Stanislav Putna, úředník Okresního úřadu ve Frýdku a vedoucí okresního vedení Národního souručenství ve Frýdku,⁵⁷³ si nechával v dubnu a květnu 1939 prošetřit, které podniky ve Frýdku spravují Židé, a bylo by do nich tedy možné případně dosadit českého správce. V případě největší frýdecké textilní firmy A. Landsberger nemohl uspět,⁵⁷⁴ neboť ta byla arizována již během března. Majiteli firmy byli Adolf Landsberger, Theresie Landsbergerová a Rudolf Praxmarer, Rakušan nežidovského původu, který podíl ve firmě získal sňatkem s Theresií Landsbergerovou. Roku 1938 se s ní ovšem rozvedl a zbývající dva majitelé uprchli do ciziny, takže vedl podnik sám, a protože jej jako Árijce nacistické úřady považovaly za vyhovující osobu, potvrdil jej moravskoostravský oberlandrát v pozici „treuhändlera“ („správce k věrné ruce“).⁵⁷⁵ „Česká arizace“ se nestihla ani v případě menších firem. „*Seznam podniků v držení nearijských držitelů související s převodem jejich majetku*“ dostala za úkol vypracovat frýdecká četnická stanice v květnu 1939 pro frýdecký okresní úřad, ale třeba o arizaci skladu a stáčírny piva vlastněnými Arthurem Eisenbergem rozhodli již nacisté, jak vypráví Petr Eisenberg: „*[Náš účetní Škuta] nevěděl, je-li Čech, nebo Němec. Nakonec se stal nacistou a jako arizátor vyhodil rodiče z podniku a bytu. [...] Tento pan Škuta k nám přišel jako začátečník a vypracoval se. Když bylo v roce 1931 [ve skutečnosti 1930] sčítání lidu, přišel k otci a ptal se, co má uvést ve formuláři jako národnost. Otec se jej ptal, jaké-li má školy, a když řekl, že německé, poradil mu, aby se tak zanesl. Díky té dobré radě pak mé rodiče jako jeden z prvních připravil o existenci a choval se i jinak velmi agresivně, když je vyhodil z bytu.*“⁵⁷⁶ Putna konečně také zjišťoval, zdali v podnicích Židé nepracují jako úředníci, a když zjistil, že ano, urgoval jejich propuštění, aby jejich pozice mohli zaujmout Češi.⁵⁷⁷ V Místku se „česká arizace“ zprvu vyvíjela nadějněji, v květnu se prokuristou v likérce „Collo Hermann Löw“ namísto Žida Paula Löwa stal Čech Karel Rybka, ovšem tento stav trval jen do konce srpna 1939, kdy se „treuhänderem“ podniku na základě výnosu z 21. června 1939 stal Karl Ladek, vedoucí místecké buňky NSDAP.⁵⁷⁸

Podle představ nacistů mělo jít vyřazení Židů z hospodářského života ruku v ruce s židovským vystěhovalectvím. Podobně jako v jiných částech Protektorátu se tato strategie i na Frýdecku a Místecku zprvu dařila, neboť majitelé velkých židovských podniků ještě před

⁵⁷³ ABS, sig. Z-6-352/1, s. 235–239.

⁵⁷⁴ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 3934/1939.

⁵⁷⁵ ZAO, LA Frýdek, inv. 7, kart. 1. – Ibid., inv. 63, kart. 17. – Ibid., inv. 66, kart. 17.

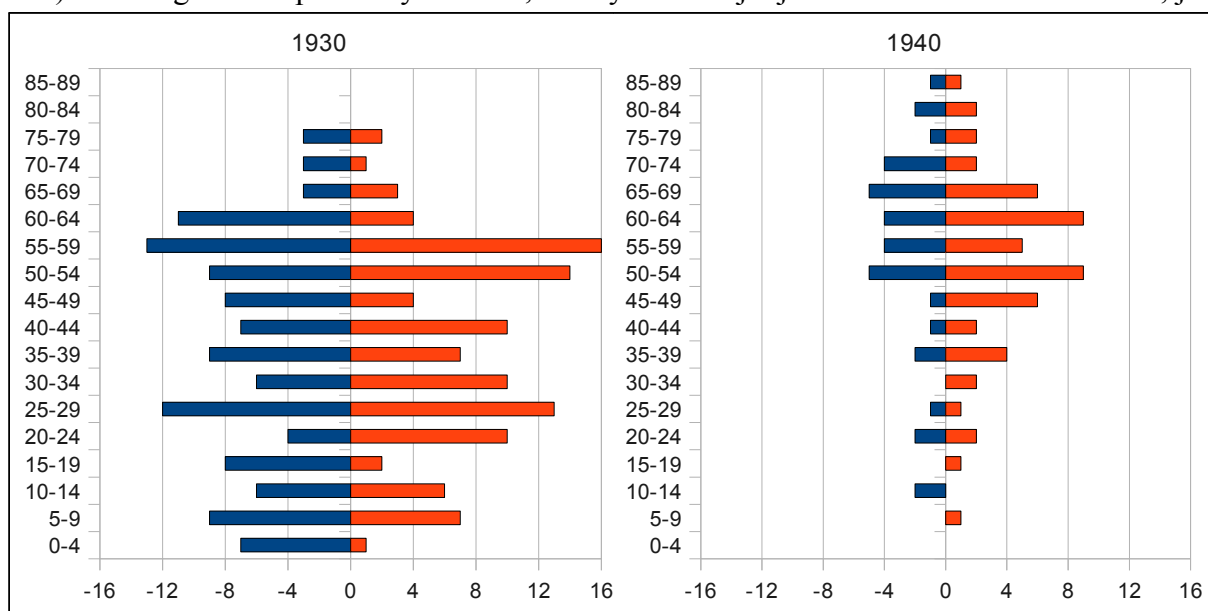
⁵⁷⁶ Erben (2003), s. 24.

⁵⁷⁷ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 3537/1939 a 3967/1939.

⁵⁷⁸ ZAO, Hermann Löw, výroba likérů, Místek-Koloredov [Löw Místek], inv. 5, kart. 1. – Ibid., inv. 9, kart. 1.

nebo velmi záhy po příchodu německých vojsk skutečně emigrovali. Problém ovšem nastával u drobnějších podnikatelů, lékařů a advokátů, kteří nedisponovali takovými finančními prostředky, aby mohli svůj domov opustit bez obav, že se v cizině bez větších obtíží uchytí. V září 1939 se navíc v důsledku vypuknutí druhé světové války se možnosti vystěhování dramaticky snížily.⁵⁷⁹ Stále naléhavější sociální otázku Židů, kteří na Frýdecku a Místecku zůstali, ačkoli jim byla vzata možnost obživy, nacisté částečně vyřešili deportací do Niska, přinejmenším devět z frýdecko-místeckých deportovaných (přibližně čtvrtina) se však nedlouho po příjezdu do Niska vrátilo zpět domů.⁵⁸⁰

Na konci srpna byl pořízen soupis Židů ve Frýdku, jenž v porovnání se stavem roku 1930, kdy bylo provedeno poslední sčítání lidu, ukazuje, že dosavadní emigrace neměla za důsledek pouze zmenšení židovské populace (z 232 na 98), ale také její značné zestárnutí (viz graf č. 9). Mladá generace prakticky zmizela, ve Frýdku žilo již jen 12 Židů ve věku do 34 let, jen

Graf 9: Struktura židovského obyvatelstva ve Frýdku podle věku roku 1930 a 1940
(v levé části grafů muži, v pravé ženy)

Zdroj: NA, SO 1930, kart. 8751–8753. – SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 21, kart. 10, č. j. 4679/1940.

30 Židů ve věku 35–54 let, ale za to 48 Židů ve věku 55–89 let; u ostatních osmi se věk nepodařilo zjistit. Zatímco roku 1930 byl poměr mužů a žen takřka vyrovnaný, roku 1940 tvořili muži jen 38 % frýdecké židovské populace. Omezenost možností další imigrace ukazuje skutečnost, že z oněch 98 Židů, kteří žili roku 1940 ve Frýdku, se konce války nedožilo minimálně 79 (5 jich zemřelo před deportací Židů z Frýdecka a Místicka a přinejmenším 74 jich zemřelo v koncentračních táborech). Další sedm Židů pobyt v koncentračních táborech přežilo, a to zejména díky tomu, že žili v manželství s nežidovským partnerem, a proto byli do

⁵⁷⁹ Kárný (1991), s. 34–38.

⁵⁸⁰ NA, OVS, inv. 76, kart. 84, fol. 34–59. – Borák (2009), s. 107–108.

koncentračních táborů transportováni až ke konci války. U zbylých jedenácti se nepodařilo jejich osud zjistit, lze však odůvodněně předpokládat, že byli rovněž deportováni, ovšem odjinud než z Frýdecka či Místecka.

Židé vyloučení z hospodářského života sháněli novou práci velmi obtížně a často museli živořit. Tíživou situaci Nathana Hilfsteina na jaře 1940 popsala zpráva frýdecké četnické stanice: „*Nathan Hilfstein je židovské národnosti, izraelského náboženství, ženatý, má 5 nezaopatřených dětí ve stáří od 7 do 13 let [...] bydlí v pronájmu a platí 100 K nájemné měsíčně, zaměstnával se do 1. dubna 1940 sbíráním starého železa a kostí, při čemž si vydělal tolik, aby svou rodinu uživil. Nyní je bez zaměstnání a výdělků.*“⁵⁸¹ Mladým Ži-

Obrázek 17: Češi a Židé nuceně nasazení na regulaci Ostravice (Petr Eisenberg zcela vpravo)

Zdroj: Yad Vashem Proto Archive.

dům byla obživa „zajištěna“ nucenými pracemi, jak popisuje Petr Eisenberg: „*Ve Frýdku mě ihned [po návratu z Brna na jaře 1941] zařadili na nucenou práci na regulaci řeky Ostravice v Kunčičkách nedaleko Ostravy. Jezdil jsem tam denně časně ráno vlakem a vracel se za tmy k matce do bytu, jen abych se navečeřel a šel spát. Pracovali jsme na přeložení říčního koryta. Kopali jsme a nakládali lopatami štěrku na vozíčky na kolejích (tzv. hunty) a převáželi jsme tuto náplň na nové místo. [...] Stál nad námi mistr, který nás stále popoháněl k větší rychlosti a dovedl i trestat. [...] V mé skupině byli všichni chlapi mého stáří, mnozí členové našeho hnutí Techelet Lavan, a atmosféra byla moc dobrá. Byli mezi nimi také ti, kteří se po demoličních pracích v Nisku vrátili zase do Ostravy a vyprávěli o tamních prožitcích a jak esesáci zacházeli se Židy, někdy i staršími, hrubě a nejednoho zranili.*“⁵⁸²

O značnou část Židů se nicméně musela postarat židovská obec. Nejdříve se o staré a nezaměstnané zřejmě starala *chevra kadiša*, jediný z frýdecko-místeckých židovských spolků, jehož existence zůstala zachována až do deportací místních židů. Ostatní spolky byly rozpuštěny již dříve: sionistická Židovská ženská organizace pro Frýdek-Místek již v červenci 1939, Sionistický spolek Frýdek-Místek v září 1941 v souvislosti se zrušením Ústředního sionistického svazu – Palestinského úřadu a Židovský ženský dobročinný spolek Frýdek-Místek na konci prosince 1941.⁵⁸³ Na podporu *chevry kadiše* a ostatních dobročinných spolků ovšem neměl nikdo nárok a nezaměstnaní Židé byli stále odkázáni na příspěvky z veřejné chudinské

⁵⁸¹ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 13, kart. 5, č. j. 2094/1940.

⁵⁸² Erben (2003), s. 33–34.

péče, a proto nakonec nařízení říšského protektora ze dne 5. srpna 1941 převedlo chudinskou péči z obcí na židovské náboženské obce.⁵⁸⁴

Ze společenského života Židy kromě nařízení centrálních úřadů vyřazovala také opatření vydávaná lokálními úřady. K vyloučení Židů z veřejné správy, ze školství, z právních, lékařských a jiných odborných profesí, z odběru některých druhů potravinu (marmelád, sýrů, cukrovinek, ryb) a k nařízení o označování Židů⁵⁸⁵ například Okresní úřad ve Frýdku v srpnu 1940 přidal vyhlášku, jež omezovala možnost nakupování v arijských obchodech jen na dobu 10–12 a 15–17 hodin.⁵⁸⁶ V dubnu 1941 tentýž úřad omezil Židům návštěvní dobu peněžních ústavů na dobu mezi 8–9 hodin ráno,⁵⁸⁷ v prosinci 1941 zakázal Židům přístup na výstavy, do knihoven či archivů.⁵⁸⁸ Od ledna mohli frýdečtí Židé nakupovat pouze ve třech určených obchodech, přičemž nákupní doba byla omezena na pouhou jednu hodinu denně.⁵⁸⁹ Obdobné vyhlášky vydával také Okresní úřad v Místku, který místeckým Židům v květnu 1942 povolil nakupovat zeleninu pouze v jediném obchodě.⁵⁹⁰

Omezující opatření zřejmě nebyla úplně respektována, a to jak Židy, tak také nežidovskými provozovateli, o čemž svědčí pokyn frýdeckého okresního úřadu všem četnickým stanicím ve frýdeckém okrese z července 1941: „*Okresnímu úřadu docházejí stížnosti, že v živnostech obchodních a řemeslných není dodržována nákupní doba, určená pro židovské obyvatelstvo a že jest obcházen též zákaz vstupu židů do veřejných místností, jako na př. u živnosti hostinské. Někde není ani postaráno o řádné vyznačení nákupní doby pro židy na podnicích nebo o vyznačení zákazu vstupu na veřejných místnostech židům nepřístupných.*“⁵⁹¹ Židé zřejmě porušovali také zákaz vycházení po 20. hodině, jak vychází najevo nejen z opakujících se stížností na porušování tohoto zákazu,⁵⁹² ale také přímo z pozorování frýdeckého okresního hejtmána provedeného v srpnu 1940: „*Pan okresní hejtmán při svých objíždkách zjistil: [...] Taktéž není věnována patřičná pozornost židům a tito po 20. hodině opouští svá obydlí a zúčastní se dokonce tanečních zábav, navštěvují parky atd.*“⁵⁹³ Omezování možností nákupu pocíťovali

⁵⁸³ SOKA FM, ONV Frýdek-Místek, inv. 86, s. 6, 14, 107. – Krejčová; Svobodová; Hyndráková (1997), s. 183–186.

⁵⁸⁴ Petrův (2000), s. 120–121.

⁵⁸⁵ Petrův (2000), s. 99–106, 110–111, 122–127.

⁵⁸⁶ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 21, kart. 10, č. j. 4383/1940.

⁵⁸⁷ Ibid., č. j. 2127/1941.

⁵⁸⁸ Ibid., č. j. 171/1942.

⁵⁸⁹ Ibid., č. j. 198/1942.

⁵⁹⁰ SOKA FM, AM Místek, inv. 418, kart. 93, č. j. 486/1942.

⁵⁹¹ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 21, kart. 10, č. j. 3791/1941.

⁵⁹² Ibid., č. j. 149/dův/1940 a 314/dův/1940.

⁵⁹³ Ibid., č. j. 4679/1940.

Židé jako jedno z nejhorších omezení, naštěstí pro ně se však našli obchodníci, kteří jim prodávali potraviny i mimo stanovenou dobu, anebo nežidovští přátelé, kteří pro Židy nedostupné potraviny (zejména maso a tuk) nakupovali.⁵⁹⁴

Na jaře 1942 se začala připravovat „evakuace Židů“ a „likvidace jejich majetku“, jak se tehdy označovala „likvidace Židů“ a „evakuace (rozprodání) jejich majetku“. Na deportaci Židů se připravovaly nejen místní úřady a četnictvo, jež dostalo instrukce ohledně organizace „evakuace“ v dubnu,⁵⁹⁵ ale také obyvatelstvo, v němž měla protižidovské nálady probudit či posílit březnová výstava, jež mimo jiné pojednávala o majetku širokými vrstvami nepříliš milovaných rodin Löwů a Geiringerů.⁵⁹⁶ O provedení deportace se starala Ústředna pro židovské vystěhovalce, respektive Gestapo s pomocí četnictva, zatímco záležitosti spojené s židovským majetkem obstarávalo zvláštní oddělení RAV (Reichsauftragsverwaltung, „správa z pověření říše“) při Okresním úřadě v Místku (okresy Frýdek a Místek byly k 1. červnu 1942 sloučeny).⁵⁹⁷

Deportace většiny Židů z Frýdecko-Místecka proběhla 14. září 1942. Alois Beran a Emilie Lamberg raději spáchali pár dní před transportem sebevraždu, 255 frýdecko-místeckých Židů bylo deportováno 18. září 1942 transportem Bh do Terezína a šest dalších je následovalo transportem Bm 30. září 1942. V drtivé většině případů byli po několika dnech z Terezína odvezeni do vyhlazovacího tábora Treblinka nebo Malý Trostinec, kde byli okamžitě zavražděni. Dalších 42 Židů s trvalým pobytem na Frýdecko-Místecku bylo transportováno během následujícího roku a čtvrt z jiných míst Protektorátu. V regionu zůstalo jen 45 Židů, kteří žili ve smíšeném manželství nebo z takového manželství pocházeli.⁵⁹⁸ Pět z těchto Židů bylo přiřazeno do „židovského pracovního komanda“, které pomáhalo oddělení RAV „likvidovat“ majetek „evakuovaných“ Židů, tedy oceňovat a případně stěhovat majetek deportovaných Židů.⁵⁹⁹ Nakonec v prvních měsících roku 1945 postihly transporty 28 Židů z oněch 45 ne-deportovaných, přičemž deportace se vyhnuly zpravidla dětem. Zatímco tyto poslední deportace všichni přežili, z frýdecko-místeckých Židů, které nacisté „evakovali“ v září 1942, se jich z koncentračních táborů vrátilo pouhých sedm...⁶⁰⁰

⁵⁹⁴ Erben (2003), s. 36.

⁵⁹⁵ SOKA FM, ČS Frýdek, inv. 21, kart. 10, č. j. 3090/1942.

⁵⁹⁶ SOKA FM, AM Místek, inv. 157, s. 213.

⁵⁹⁷ ABS, sig. Z-797-2, fol. 101.

⁵⁹⁸ NA, OVS, inv. 76, kart. 81, fol. 69–86. – SOKA FM, AM Místek, inv. 157, s. 232–233. – *Almanach*.

⁵⁹⁹ Jednalo se o tyto Židy: Martin Weiss, Ernst Graf, Ernst Bleiweiss, Ernst Politzer a Rudolf Medák. – SOKA FM, OÚ Místek, inv. 936, kart. 1389, seznam z 15. prosince 1943.

⁶⁰⁰ Institut Tereziňské iniciativy, Databáze obětí.

Závěr

Podobně jako jiné „emancipační“ židovské komunity se společenství židů na Frýdecku a Místecku začalo rodit v důsledku reformy Josefa II., jež zmírnily dosavadní segregaci židů v ghettech. Na základě prozkoumání procesu vzniku této komunity lze stanovit dva základní faktory ovlivňující možnosti usidlování židů mimo židovské obce před rokem 1848. První činitelem ztělesňovala snaha zeměpanských úřadů mít židovskou populaci co nejvíce pod kontrolou a maximalizovat daně vybírané od této složky obyvatelstva, což nakonec vedlo k vytvoření kategorie „užitečných“ či „trpění hodných židů“. Druhý stěžejní faktor představovala ochota vrchnostenských úřadů židy na svých panstvích tolerovat, jestliže jim z toho měl plynout nějaký příjem (obvykle z pronájmu nějaké vrchnostenské arendy). Pokud to pro vrchnostenské úřady bylo výhodné, trpěly dokonce i ty židy, kteří z pohledu státních úřadů nespádali do kategorie „užitečných“. Jestliže pak státní úřady žádaly vyhoštění takových židů, odkládali vrchnostenská úředníci příslušnou záležitost tak dlouho, až se na ni zapomnělo (tolerování Lichtensterna a Radiwilla), a někdy – spíše výjimečně – dokonce pro židy hledali novou obživu (případ zřízení židovské jídelny pro Zwillingera).

Počet vrchnostenských arend, jež bylo možné pronajmout židům, byl nicméně omezený, takže zdravá soutěživost mezi uchazeči až příliš často přerůstala v nekompromisní boj, při němž židé neváhali proti svým souvěrcům použít nejrůznějších úskoků. Tyto boje pak přirozeně narušovaly vztahy mezi židy žijícími v dané lokalitě, což bylo markantní zejména v případech, když arendu získal nějaký cizí žid a tím pádem zpochybnil nárok některého ze „starousedlíků“ v příslušné oblasti nadále bydlet. Odpor „starousedlíků“ vůči nově přistěhovaným židovským souvěrcům mohl být někdy až tak silný, že s nimi odmítali sdílet svůj náboženský život (případ vyloučení Radiwilla z modlitebního společenství).

Specifikum možností obživy židovského obyvatelstva na Frýdecku a Místecku představovala existence relativně velkého počtu židovských jídelen pro židovské obchodníky z Haliče, jejichž množství prudce vzrostlo po připojení této oblasti k habsburské monarchii. Tito obchodníci s sebou nezřídka přinášeli vlastní tóru, takže se židovské jídelny stávaly přirozeným místem vykonávání bohoslužeb. Zatímco na slezském Frýdecku se tak dělo naprosto legálně, na moravském Místecku se společné modlitby vykonávaly pokud možno tajně, aby tamní židé nemuseli za vyžadované povolení každoročně platit poplatek; v případě prozrazení pak samozřejmě následovaly výslechy a hrozby úřadů. Navzdory všem nesnázím se židům na Frýdecku a Místecku podařilo zřídit a posléze legalizovat modlitební společenství, takže neu-

stálá touha věřících lidí po sdílení své náboženské zkušenosti došla v daném okamžiku svého naplnění.

Počet židů na Frýdecku a Místecku začal stoupat po dočasném zrušení protižidovských omezení v období 1848–1851, skutečný rozmach místní židovské komunity ovšem nastal s definitivním zrovnoprávněním židů mezi lety 1859–1867. Hospodářské změny po zrušení feudalismu umožnily rozvoj židovského podnikání (textilnictví, lihovarnictví), výstavba železnice však na druhou stranu zastavila proud židovských obchodníků z Haliče, takže židovské jídelny rychle zanikly. Díky vzrůstu početnosti i socioekonomickému postavení nicméně místní židovské společenství rychle získalo novou a lepší základnu pro sdílení společné víry, neboť modlitební společenství se roku 1863 podle spolkového zákona přeměnilo na židovský náboženský spolek, který si kladl za cíl především vybudování synagogy a podporu výuky náboženství. Těchto cílů se podařilo brzy dosáhnout: náboženská výuka židovských dětí začala již roku 1864 a k slavnostnímu otevření synagogy došlo roku 1865, a to nejen za přítomnosti místních i „přespolních“ židů, ale také zástupců velkostatku, státní správy i obecní samosprávy.

Brzy poté se nicméně uvnitř spolku vytvořilo určité napětí mezi zakladateli spolku a „nováčky“. Zakladatelé se přirozeně cítili být oprávněni „svůj“ spolek řídit, noví imigranti a mladá generace se však na jeho vedení rovněž chtěli podílet. Zasloužilým zakladatelům se pozice v čele spolku nepodařilo udržet dlouho, neboť již na přelomu 60. a 70. let převážil vliv „nováčků“. Z hlediska socioekonomického postavení pak ve vedení spolku měli největší vliv nikoli židovští průmyslníci, kteří spolku přispívali největšími částkami, nýbrž příslušníci početnější střední třídy: obchodníci, lékaři, živnostníci a úředníci.

Sotva utichl „spor o zásluhy“, rozdělila členstvo ŽNS Frýdek na dvě základní skupiny otázka náboženské výuky. První skupina se snažila, aby frýdecká židovská škola zajišťovala nejen výuku náboženství, ale aby se také stala místem, kde by židovské děti mohly realizovat povinnou školní docházku. Tomuto názorovému proudu se roku 1869 skutečně podařilo pro školu získat statut lidové školy a roku 1875 také právo veřejnosti. Druhá skupina ovšem považovala školu za zbytečnou zátěž pro spolkový rozpočet a stačilo by jí, kdyby židovské děti docházely na veřejné školy, kde by židovský spolek pouze zajistil výuku předmětu „náboženství“. Těto skupině dávala zapravdu skutečnost, že škola dlouho nedokázala získat stabilní pedagogický sbor a vhodné prostory, což se neblaze odrazilo na kvalitě výuky. Situace se ustálila až roku 1882 a teprve pak spory o realizaci náboženské výuky načas utichly.

Roku 1882 se frýdeckému židovskému spolku podařilo dosáhnout ještě také založení židovského hřbitova, tím se však jeho možnosti vyčerpaly, neboť jako většině „emancipačních“ židovských komunit neuspěl ve své snaze získat statut židovské obce, a členové spolku tudíž kromě členských příspěvků odváděli také náboženskou daň židovským obcím, z nichž pocházeli, ačkoli jejich služeb již dlouho vůbec nevyužívali. Členství ve frýdeckém spolku tak představovalo finanční zátěž navíc, kterou nezanedbatelná část židů žijících na Frýdecku a Místecku nebyla ochotna podstoupit. Pro židy z Frýdlantu a okolí byla frýdecká synagoga navíc příliš vzdálená, a proto si zřídili svůj vlastní židovský náboženský spolek, modlitebnu i židovskou školu.

Při prozkoumání vztahů frýdecko-místeckých židů s nežidovským okolím se ukázalo, že emancipace židů měla jen značně omezený dopad na jejich integraci do většinové společnosti. Místní židé si sice dokázali díky svému dobrému socioekonomickému postavení získat respekt v rámci stejné sociální vrstvy společnosti a dostat se díky tomu třeba i do frýdeckého městského zastupitelstva, ovšem nižší a venkovské vrstvy obyvatelstva si zachovávaly vůči židům značný odstup až odpor, který pramenil z toho, že tyto složky populace si židy (z velké části oprávněně) spojovaly s výrobou a distribucí alkoholu, takže kritika silícího alkoholismu se pak často obracela také proti židům.

Rozmach zažila frýdecko-místecká židovská komunita na přelomu 19. a 20. století. Podobně jako více než desítka dalších moravských a slezských „emancipačních“ komunit, dosáhli i židé z Frýdecka a Místecka roku 1893 založení vlastní židovské obce, ačkoli státní úřady nejdříve zamýšlely utvořit obvody židovských obcí jen v rámci zemských hranic. Působnost ŽNO Frýdek-Místek se oproti ŽNS Frýdek rozšířila teritoriálně na celé soudní okresy Frýdek a Místek, takže židovská obec měla přibližně dvojnásobný počet členů než původní židovský spolek, mnohem zásadnější roli pro další rozvoj frýdeckých náboženských institucí však sehrála skutečnost, že frýdecko-místečtí židé již nemuseli odvádět náboženskou daň vzdáleným židovským obcím, ale jen místní frýdecko-místecké. Díky vzrůstu příjmů mohla židovská obec již roku 1893 přebudovat frýdeckou synagogu a o pět let později postavit budovu, jež sloužila jako škola a sídlo židovské obce. Úspěšně se také rozvíjely místní dobročinné spolky.

Stavba židovské školy ovšem opět oživila spor mezi příznivci a odpůrci vlastní židovské lidové školy. Příznivci školy sice dokázali při rozhodování o stavbě školy přehlasovat stoupence názoru, že židovská obec by měla financovat pouze výuku náboženství a nikoli celou

školu, již je však nedokázali přesvědčit, aby do této školy také posílali své děti, takže počet žáků židovské školy zůstal prakticky nezměněný. Škola tedy značně zatěžovala rozpočet židovské obce, a frýdecko-místečtí židé se proto snažili dosáhnout výjimky ze zákona z roku 1890, na jehož základě se velká část „emancipačních“ komunit přeměnila na židovské obce a který požadoval, aby každá židovská obec zaměstnávala svého vlastního rabína. Státní úřady byly ochotny udělit ŽNO Frýdek-Místek dočasnou výjimku pouze jednou, takže koncepce židovské obce upřednostňující náboženské školství před institucí rabinátu se nakonec neprosadila a ve Frýdku se od počátku 20. století nacházela jak židovská škola, tak rabinát.

Navzdory rozvoji židovských náboženských institucí na Frýdecku a Místecku se na přelomu 19. a 20. století začaly objevovat také příznaky úpadku náboženského života. Frýdecko-místečtí židé přestávali dodržovat základní náboženské předpisy, množily se případy smíšených sňatků, a kvůli poklesu účastníků bohoslužeb musel ŽNS Frýdlant dokonce ukončit svou činnost. Několik málo místních židů se neúspěšně snažilo o obnovu religiozity prosazováním náboženské varianty sionismu, místo ní se zde však pozvolna uchycoval sionismus sekulární. S rodícím se moderním pojetím židovské národnosti se každopádně až do první světové války ztotožňovalo jen zanedbatelné množství frýdecko-místeckých židů, mnohem častěji ve zostřujícím se nacionálním diskursu přijímali německou národní identitu, což pak ovšem vedlo k výpadům proti židům ze strany českých vlastenců, jejichž mluvčím se stal Petr Bezruč.

Se vznikem Československa velká část židů přijala novou identitu. Příslušníci početnější druhé kurie, jejichž hlas měl v zastupitelstvu židovské obce menší váhu, využili změny státoprávních poměrů ke zrušení kuriálního systému a demokratizaci židovské obce. Vytvořili za tímto účelem Židovskou národní radu Frýdek-Místek, opustili německou národnost a přihlásili se k národnosti židovské. Díky tomuto projevu loajality vůči novému státu se pak mohli ve svém úsilí o zavedení rovného volebního práva v židovské obci spolehnout na frýdeckého vládního komisaře. Přihlášení se k židovské národnosti ovšem během 20. let ještě ve většině případů neznamenal přijetí sionistických myšlenek. Frýdecko-místecká židovská společnost se tehdy dělila spíše podle kritéria loajality vůči Československu a podle socioekonomických měřítek na a) „německé židy“, kteří se se vznikem Československa nesmířili a nepřízpůsobili se demokratizaci uvnitř židovské obce, takže ztratili svůj původně velký vliv na chod židovské, b) „židovské demokraty“, příslušníky horní vrstvy, kteří se smířili se vznikem Československa a přijali židovskou identitu i demokratizaci obce, c) „národní Židy“, kteří bojovali

za zrušení kuriálního systému a od kterých se odlišovali d) „židovské pracující“, zaměřující se na níže postavené vrstvy židovské společnosti.

První světová válka rovněž plně odhalila krizi náboženského života. Vznik nových státních hranic zastavil proud imigrantů z Haliče, židovské textilky se dostaly do odbytové krize, židé se začali stěhovat za prací jinde a stále více se množily případy vystoupení ze svazku židovského náboženského společenství, takže židovského obyvatelstva na Frýdecku a Místecku začalo citelně ubývat. S oslabenou ekonomickou i členskou základnou nemohla židovská obec již dále vydržovat židovskou školu, a rozhodla se ji proto roku 1928 uzavřít. Velká hospodářská krize pak finanční situaci židovské obce ještě více zhoršila a propouštění dělníků z židovských textilek navíc prohloubila protižidovské nálady v širokých složkách obyvatelstva. S uzavřením školy židovská obec ztratila poslední zbytky vlivu na výchovu dětí a mládeže, neboť jim kromě výuky náboženství nedokázala nic nabídnout, takže se mnohem lákavějšími staly aktivity sekulárních sionistických spolků pro mládež. Děti k víře nevedli dokonce ani jejich rodiče, kteří se ostatně jen velmi zřídka účastnili bohoslužeb, takže dětem narozeným v meziválečném období bylo židovské náboženství cizí. Židovská obec ztrácela přitažlivost také kvůli vleklým přím a soudním sporům s bývalými zaměstnanci, které obec musela propustit kvůli jejich protizákonnému jednání. O lhostejnosti členstva vůči židovské obci vypovídá také to, že ve třicátých letech volby představitelů židovské obce odpadaly, neboť koalici Čechů-židů, sionistů a židovských demokratů se žádná jiná volební strana nepostavila.

Definitivní zánik náboženských i sekulárních (sionistických) židovských institucí, kolem nichž se utvářelo židovské společenství ovšem nakonec způsobili nacisté. Jejich hrozbu začali Židé na Frýdecku a Místecku brát vážně až roku 1938, když do této oblasti přišli uprchlíci nejdříve z Rakouska a brzy na to ze Sudet, sami se však k emigraci rozhodli často až tehdy, když nacistická vojska dorazila k jejich vlastním domovům. Snadněji přitom zemi opouštěli příslušníci mladší generace, zatímco starší lidé zůstávali. Deportace místních Židů do Niska téměř úplně ochromila činnost židovské obce, kterou Ústředna pro židovské vystěhovalce nakonec roku 1942 zrušila. Souběžně s rušením komunitních institucí nacisté také zbavovali samotné příslušníky židovského společenství osobních svobod, zaměstnání, majetku a nakonec i života. Z emigrace, koncentračních a vyhlazovacích táborů se pak do regionu vrátilo tak málo židů, že se frýdecko-místecké židovské společenství již neobnovilo.

Slovník pojmů

aron ha-kodeš – svatostánek, schrána na uložení svitků tóry

gabaj – správce či pokladník synagogy

halacha – židovské náboženské právo

hazkara, Jahrzeit – vzpomínková modlitba či bohoslužba za zemřelé

chazan, kantor – muž, který vede v synagoze modlitby

kašrut – židovské předpisy týkající se jídla

mechica – zástěna oddělující mužský a ženský prostor v synagoze

mikve – rituální lázeň

minjan – 1) minimální počet desíti dospělých židů mužského pohlaví (tj. starších třinácti let), jenž je potřebný k započetí bohoslužby; 2) přeneseně menší modlitební společenství (*Minjan-Verein*)

parochet – opona zakrývající svatostánek

šamaš, Synagogen-Diener – zřízenec židovské obce, který má na starosti zejména údržbu synagogy

šchita – rituální porážka zvířat

šnudrování, schnodern – dražba předčítání z tóry, viz str. 40

šochet – rituální řezník

takanot – tradiční stanovy židovské obce

Použité zdroje

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek [ABS]

Fond 325: sig. 325-90-8

Fond Z: sig. Z-6-352/1, Z-797-2

Archiv Židovského muzea v Praze [AŽMP]

Dokumenty persekuce: vzpomínky Evy Kalinové, Ireny Brodové a Jany René Friesové

Židovská náboženská obec Frýdek-Místek [ŽNO FM]: inv. 1, sig. 1798 – inv. 2, sig. 56 209 – inv. 3, sig. 56 210 – inv. 5, sig. 56 214, 56 218, 56 228 – inv. 6, sig. 56 215 – inv. 7, sig. 1799 – inv. 10, sig. 56 219 – inv. 11, sig. 56 213 – inv. 13, bez sig.

Moravský zemský archiv [MZA]

B 14 Moravské místodržitelství [B 14]: sig. J 25, kart. 617

D9 Indikační skici [D9]: Dostupné online: <<http://www.mza.cz/indikacniskici/>>
sig. MOR263618330

Národní archiv [NA]

Ministerstvo kultu a vyučování Vídeň [MKV-R]: inv. 591, kart. 1366 – inv. 592, kart. 1367

Okupační vězeňské spisy [OVS]: inv. 76, kart. 81 – inv. 76, kart. 84

Státní úřad statistický I – Sčítání obyvatelstva ČSR v roce 1930, Praha [SO 1930]: kart. 8751–8753, 8960–8967

Židovské kontrolní matriky [HBM]: inv. 941, 942, 977

Státní okresní archiv Frýdek-Místek [SOKA FM]

Archiv města Brušperk [AM Brušperk]: inv. 376

Archiv města Frýdek [AM Frýdek]: inv. 156 – inv. 159 – inv. 536, kart. 33 – inv. 547, kart. 109 – inv. 547, kart. 111–113 – inv. 551, kart. 124 – inv. 718, kart. 187 – inv. 867, kart. 290

Archiv města Místek [AM Místek]: inv. 157 – inv. 331, kart. 5 – inv. 404, kart. 63 – inv. 418, kart. 93

Archiv městečka Frýdlant nad Ostravicí [AM Frýdlant n. O.]: inv. 53

Archiv obce Metylovice [AO Metylovice]: inv. 2 – inv. 44, kart. 3

Archiv obce Staré Hamry [AO Staré Hamry]: inv. 20

Berní úřad Frýdek-Místek [BÚ Frýdek-Místek]: inv. 31, kart. 642–643

Četnická stanice Frýdek [ČS Frýdek]: inv. 13, kart. 5 – inv. 21, kart. 10

Farní úřad Frýdlant nad Ostravicí [FÚ Frýdlant n. O.]: inv. 94

Farní úřad Místek [FÚ Místek]: inv. 229, kart. 26

Městský národní výbor Frýdek-Místek [MěNV Frýdek-Místek]: inv. 1

Obecká škola židovská (německá), Frýdek [OŠŽ Frýdek]: inv. 1–3

Okresní národní výbor Frýdek-Místek [ONV Frýdek-Místek]: inv. 86

Okresní školní výbor Místek [OŠV Místek]: inv. 77, kart. 5

Okresní úřad Frýdek [OÚ Frýdek]: inv. 855, kart. 764

Okresní úřad Místek [OÚ Místek]: inv. 891, kart. 1095–1096 – inv. 892, kart. 1101 – inv. 936, kart. 1389

Rukopisy uložené v knihovně archivu:

Opis urbáře panství frýdeckého z roku 1636 (1664). 1970.

Sbírka fotografií, fotonegativů a filmů: inv. P010/018-2, F052/040, inv. F058/005

Zemský archiv v Opavě [ZAO]

Arcibiskupství Olomouc [AO]: inv. 2268, sig. Temp139, kart. 492 – inv. 3157, sig. E III b 30 / 2 α – inv. 3187, sig. E III b 32 / 5 β – inv. 3193, sig. E III b 33 / 2 c – inv. 3265, sig. E V a 64 / 5

Královský úřad Opava [KrÚ Opava]: inv. č. 617, sig. 11/3, kart. 459

Landsberger A., první slezská přádelna bavlny, tkalcovna, bělidlo a úpravna, Frýdek [LA Frýdek]: inv. 7, kart. 1. – inv. 63, kart. 17

Sbírka matrik Severomoravského kraje [Matriky]: Dostupné online: <<http://matriky.archives.cz>> – sig. Fr II 1, Fr V 12, M VI 10, M VIII, M X 4

Velkostatek Hukvaldy [Vs Hukvaldy]: inv. 2791, kart. 608 – inv. 2792, kart. 608 – inv. 2793, kart. 608 – inv. 2795, kart. 608 – inv. 2796, kart. 608 – inv. 2874, kart. 622 – inv. 2959, kart. 637

Zemská vláda slezská Opava [ZVIS Opava]: inv. 1330, kart. 1375, 1390, 1398 – inv. 1503, kart. 2021 – inv. 1504, kart. 2029 – inv. 2290, kart. 4678 – inv. 2292, kart. 4704 – inv. 2550, kart. 5283

Elektronické prameny

ALEX

Dostupné online: <<http://alex.onb.ac.at/alex.htm>>.

Gesetze und Verfassungen im Justiz-Sache. [Justizgesetzsammlung].

Politische Gesetze und Verordnungen [PGV]. Wien, 1851.

Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich [RGL]. Wien, 1850–1852.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich [RGL]. Wien, 1853–1869.

Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder [RGL]. Wien 1870–1918.

Gesetz- und Verordnungsblatt für das Herzogthum Ober- und Nieder-Schlesien [Sl. GVBl.]. Troppau, 1886–1920.

Landes-Gesetz- und Verordnungsblatt für die Markgrafschaft Mähren [M. GVBl.]. Brünn, 1863–1918.

Genealogické webové portály

Ancestry.com

JewishGen.com

Ostatní

Paměť národa, Eva Kalinová (1913).

Dostupné online: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/1450>>.

Paměť národa, Gerhard Singer (1923).

Dostupné online: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/615>>.

Institut Tereziánské iniciativy, Databáze obětí.

Dostupné online: <<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/victims>>.

Yad Vashem, The Central Database of Shoah Victims' Names.

Dostupné online: <http://www.yadvashem.org/wps/portal/IY_HON_Welcome>.

Yad Vashem Photo Archive. Dostupné online: <<http://collections.yadvashem.org/photosarchive/en-us/photos.html>>.

Harvard University Library, Visual Information Acces.

Dostupné online: <http://viacs.hul.harvard.edu/via/deliver/home?_collection=via>.

Edice pramenů

KREJČOVÁ, Helena; SVOBODOVÁ, Jana; HYNDRÁKOVÁ, Anna. *Židé v protektorátu : Hlášení ŽNO v roce 1942. Dokumenty*. Praha : Maxdorf; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85270-67-6.

NĚMEC, Emerich – ŠEFČÍK, Erich. *Listinář Těšínska : Sbírka listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského 1571–1600*. Český Těšín : Okresní vlastivědný ústav v Českém Těšíně, 1978.

ספר תקנות ניקולשבורג [אברהם נפתלי צבי רות]. ירושלים – תל אביב : מ. ניומן, תשכ"ב = *Constitutiones Communitatis Judaeorum Nikolsburgiensis* [ed. Ernest Roth]. Jerusalem; Tel Aviv : M. Newman, Publishing Company, 1961.

תשי"ב = תקנות מדינת מעהרין (ת"י – תק"ח) [ישראל היילפרין]. ירושלים : חברת מקיצי נרדמים, תשי"ב = *Constitutiones Congressus Generalis Judaeorum Moraviensium (1650–1748)* [ed. Israel Halpern]. Jerusalem : Mekiza Nirdamim, 1951.

Dobové publikace, memoáry

Stráž nad Ostravici : pokrokový týdeník politický.

BEZRUČ, Petr. *Slezské písně*. Brno : Doplněk, 2005. ISBN 80-7239-144-5.

ERBEN, Petr. *Po vlastních stopách (Vzpomínky)*. Praha : Petr Kalina, 2003. ISBN 80-903130-1-9.

Bibliografie, encyklopedie

Almanach obětí nacismu v letech 1939–1945 v okrese Frýdek-Místek. Frýdek-Místek : Okresní výbor Českého svazu bojovníků za svobodu Frýdek-Místek, 1991.

BARTOŠ, Josef; SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezsku v letech 1848–1960*. Svazek XV: okresy Frýdek-Místek, Český Těšín. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 2000. ISBN 80-244-0047-2.

Biographisches Handbuch der Rabbiner. Teil 2. Bd. 1. München : K. G. Saur, 2009. ISBN 978-3-598-24874-0.

Encyclopaedia Judaica. Vol. 19. 2nd ed. Detroit : Thompson Gale, 2007. ISBN 978-0-02-865947-3.

MYŠKA, Milan a kol. *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-612-8.

NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z : Slovník pojmů a termínů*. Praha : Sefer, 2004. ISBN 80-900895-3-4.

הקהילה = The community : ארגון והנהגה, תקנות ופנקסי קהל [נחום רקובר]. ירושלים : מרכז זלמן שזר. צשל"ח = Organization and government [ed. Nachum Rakover]. Jerusalem : The Zalman Shazar Center, 1977.

TIDHAR, David. *Encyclopedia of the Founders and Builders of Israel*. Tel Aviv : Sfarim Rishonim, 1958.

Monografie

- 125 let textilu v Pobeskydí*. Frýdek-Místek: Slezan, 1958.
- 700 let Frýdku-Místku*. Frýdek-Místek : Městský národní výbor ve Frýdku-Místku, 1965.
- ABRAHAM, Israel. *Jewish life in the middle ages*. London : Edward Goldston, 1932.)
- AL SAHEB, Jan a kol. *Dějiny Frýdlantu n. O., Lubna a Nové Vsi*. Ostrava : Montanex, 2009. ISBN 978-80-7225-300-5.
- ANDLAUER, Teresa. *Die jüdische Bevölkerung im Modernisierungsprozess Galiziens (1867-1914)*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001. ISBN 3-631-36749-X.
- AVINERI, Šlomo. *Zrození moderního sionismu*. Praha : Sefer, 2001. ISBN 80-85924-28-5.
- BĚLINA, Pavel; KAŠE, Jiří; KUČERA, Jan P. *Velké dějiny zemí Koruny české X. 1740-1792*. Praha : Paseka, 2003. ISBN 80-7185-384-4.
- BORÁK, Mečislav. *První deportace evropských Židů : Transporty do Niska nad Sanem (1939–1940)*. Šenov u Ostravy : Tilia, 2009. ISBN 978-80-86904-34-4.
- ČAPKOVÁ, Kateřina; FRANKL, Michal. *Nejisté útočiště : Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*. Praha; Litomyšl : Paseka 2008. ISBN 978-80-7185-840-9.
- ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha; Litomyšl : Paseka, 2005. ISBN 80-7185-695-9.
- FINKELSTEIN, Louis. *Jewish self-government in the middle ages*. New York : The Jewish Theological Seminary of America, 1924.
- FRAS, Zbygniew. *Galicja*. Wrocław : Wydawnictwo dolnośląskie, 2003. ISBN 83-7384-059-1.
- GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české XV.a (1938–1945)*. Praha; Litomyšl : Paseka, 2006. ISBN 80-7185-582-0.
- GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn : Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929.
- HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy : Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha : Nakladatelství Libri, 2006. ISBN 80-7277-297-X.
- HOBBSAWM, Eric J. *Národy a nacionalismus od roku 1780 : Program, mýtus, realita*. Brno : CDK, 2000. ISBN 80-85959-55-0.
- JANÁČEK, Josef. *České dějiny I. Doba předbřlohorská. Kniha I, díl I*. Praha : Academia, 1968.
- JANÁK, Jan. *Dějiny Moravy 3/1 : Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999. ISBN 80-85048-89-2.
- JUŘÁK, Petr. *Frýdek-Místek*. Frýdek-Místek : Muzeum Beskyd, 2002. ISBN 80-86166-09-0.
- JUŘÁK, Petr. *Historie a současnost podnikání na Frýdecko-Místecku*. Žehušice : Městské knihy, 2005. ISBN 80-86699-30-7.
- KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“ : *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha : Academia, 1991. ISBN 80-200-0389-4.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Moravy a Slezska*. Brno : Era, 2001. ISBN 80-86517-08-X.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav – PAPOUŠEK, Miroslav. *Židovská obec v Olomouci : Historie, osobnosti, památky*. Olomouc : Židovská obec v Olomouci, 1998. ISBN 80-238-2121-0.
- KOTÁSEK, Jiří. *Nejstarší dějiny Frýdku*. Frýdek-Místek : Matice slezská, 2008. ISBN 978-80-86887-13-5.
- KOURKOVÁ, Jana. *Židovské nadace a spolky v Jihlavě (1918–1950) : bakalářská diplomová práce*. Brno : Masaryková univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2006.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 1-7*. Praha : Libri, 1996-2008. ISBN 80-85983-13-3.
- LINHART, František. *Kniha o Místku*. Místek : Národní záložna, 1929.

- LITT, Stefan. *Pinkas, Hahal and the Mediene : The Records of Dutch Ashkenazi Communities in the Eighteenth Century as Historical Sources*. Leiden : Brill, 2008. ISBN 978-90-04-16773-5.
- MILLER, Michael Laurence. *Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry*. Columbia University, 2004.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha : Sefer, 1993. ISBN 80-85924-33-1.
- PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*. Praha : Sefer, 2000. ISBN 80-85924-25-0.
- SCARI, Hieronymus von. *Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen*. Brünn : L. W. Seidel, 1835.
- SPYRA, Janusz. *Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austriackim (1742-1918)*. Katowice : Muzeum Śląskie, 2009. ISBN 978-83-60353-76-9.
- Těšínsko. 1. díl: Přírodní prostředí, dějiny, obyvatelstvo, nářečí, zaměstnání*. Šenov u Ostravy : Tilia, 1997. ISBN 80-86101-00-2.
- WISTRICH, Robert S. *Die Juden Wiens im Zeitalter Kaiser Franz Josephs*. Wien : Böhlau 1999. ISBN 3-205-98342-4.

Studie

- BARÁNEK, Daniel. Židovské obyvatelstvo ve Frýdku a Místku při sčítání lidu roku 1930. In *Židé a Morava XVI*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2010. ISBN 978-80-85945-60-7. S. 105–115.
- DANĚK, Radoslav. Koloredovští Lichtensternové a jejich podnikání na Ostravsku. In *Židé a Morava XIII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2007. ISBN 978-80-85945-50-8. S. 58–67.
- DANĚK, Radoslav. Ostravští Židé a sportovní hnutí. In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. ISBN 978-80-85945-49-2. S. 152–163.
- DOKOUPILOVÁ, Marie. Feith Ehrenstamm a jeho dědictví v Prostějově (1763 – 15. 10. 1827). In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. ISBN 978-80-85945-49-2. S. 33–60.
- ENGEL, Alfred. Die Ausweisung der Juden aus den Königlichen Städten Mährens und ihre Folgen. *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Československé Republik*, 1930, roč. II, s. 50–95.
- FIŠER, Rudolf. Třebíčští familianti v první polovině 19. století : Familiantský zákon v každodenním životě ghetta. In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. ISBN 978-80-85945-49-2. S. 7–20.
- GARTNER, Lloyd P. Anglo-Jewry and the Jewish International Traffic in Prostitution, 1885–1914. In *AJS Review*, 1982, vol. 7, pp. 129–178.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. Architektura synagog období historismu na Moravě a ve Slezsku. In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. ISBN 978-80-85945-49-2. S. 77–87.
- KOŠŤÁLKOVÁ, Veronika – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. Olomoucká židovská komunita v éře modernizace do konce trvání rakouské monarchie. In *Židé a Morava XIV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. ISBN 978-80-85945-49-2. S. 61–76.
- KOUŘIL, Miloš. K počtu židů v olomoucké arcidiecézi v r. 1844. In *Moravští židé v rakousko-uherské monarchii (1780–1918)*. Mikulov : Státní okresní archiv Břeclav, 2003. S. 213–217.
- KUDĚLA, Jiří. Poznámky k dějinám Židů v habsburské monarchii v 16.-19. století. In *Folia Historica Bohemica*, č. 16. Praha: Historický ústav, 1993. ISSN 0231-7494. S. 29–31.
- LIPOVSKI, Radek – SLEZÁČKOVÁ, Ivana. Analýza židovské populace města Frýdek podle teritoriálního původu a socioekonomického postavení. In *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity : Historie*. 2007, č. 14, s. 207–225. ISSN 1213-8452.
- LIPOVSKI, Radek. Podvody Josefa Tandlicha a konec podnikání židovského podnikatele Philipa Landsbergera. In *Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 11*. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Frýdek-Místek, 2010. ISBN 973-80-86388-80-9. S. 50–57.

- LIPOVSKI, Radek. Spor Salomona Zwillingera s Valentinem Löwem na Koloredově na konci 18. století. In *Židé a Morava XV*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2009. ISBN 978-80-85945-49-2. S. 74–81.
- LIPOVSKI, Radek. Usidlování židovského obyvatelstva v Místku a Koloredově. In *Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 7*. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Frýdek-Místek, 2006. ISBN 80-86388-38-7. S. 85–101.
- LOHRMANN, Klaus. Die Toleranzpolitik Josefs II. im Vergleich der einzelnen Länder. In *Moravští židé v rakousko-uherské monarchii (1780–1918)*. Mikulov : Státní okresní archiv Břeclav, 2003. S. 7–18.
- MARADA, Miroslav. Kodifikace právního postavení židovského obyvatelstva na Moravě v Generálním řádu Marie Terezie z roku 1754. In *Časopis Matice moravské*. 1987, roč. CVI. S. 94–107.
- MYŠKA, Milan. Příspěvek k dějinám frýdeckých židů. In *Těšínsko*. 1994, roč. 37, č. 4, s. 19–21. ISSN 0139-7605.
- POLÁŠEK, Jaromír. Frýdecká synagoga a její zánik v roce 1939. In *Židé a Morava V*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 1998. S. 116–117.
- POLÁŠEK, Jaromír. Židovská komunita ve Frýdlantě nad Ostravicí. In *Židé a Morava IX*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2003. ISBN 80-85945-35-5. S. 157–166.
- POLÁŠKOVI, Jaromír a Jiřina. P. Jan Evangelista Tagliaferro – bojovník proti židovským prodejcům alkoholu. In *Židé a Morava XIII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. ISBN 978-80-85945-49-2. S. 88–94.
- POLÁŠKOVI, Jaromír a Jiřina. Židé a jejich zasahování do veřejné správy a společenského života ve Frýdku a Místku (1870–1939). In *Židé a Morava XIII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2007. ISBN 978-80-85945-50-8. S. 68–86.
- POLÁŠKOVI, Jaromír a Jiřina. Židovské podniky a domy ve Frýdku-Místku. In *Židé a Morava XII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2006. ISBN 80-85945-46-0. S. 51–71.
- RUCKÁ, Galina. Fritz Redlich – hodonínský velkopodnikatel. In *Židé a Morava XII*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2006. ISBN 80-85945-46-0. S. 80–86.
- SPYRA, Janusz. Die Juden in Teschener Schlesien (bis Anfang des 18. Jh.). In *Oberschlesisches Jahrbuch*. Bd. 9. Berlin : Gerb. Mann Verlag, 1993. ISBN 3-7861-1166-9. S. 41–66.
- SPYRA, Janusz. Syjonizm na Śląsku austriackim i na Morawach (do 1918 roku). In *Studia Judaica 10*, 2007, s. 25–41.
- SPYRA, Janusz. Židé v rakouském Slezsku (1742–1918) : Nástin dějin. In *Židé ve Slezsku : studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín : Muzeum Těšínska, 2001. ISBN 80-902355-8-1. S. 7–47.
- SPYRA, Janusz. Židovské rody ve Slezsku : Munkové z Frýdku. In *Těšínsko*. 1997, roč. 40, č. 2, s. 7–9. ISSN 0139-7605.
- VOJKOVSKÁ, Eva. Zmizelé domy z konce 19. a počátku 20. století ve Frýdku. In *Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 11*. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Frýdek-Místek, 2010. ISBN 973-80-86388-80-9. S. 67–87.
- WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren. I. Band: Prerauer Kreis*. Brünn : L. W. Seidelschen Buchhandlung, 1835.
- WOLNY, Gregor. *Kirchliche Topographie von Mähren. I. Abtheilung: Olmützer Erzdiocese. III. Band*. Brünn : 1859.
- ŽÁČEK, Rudolf. Urbář panství frýdeckého z roku 1636. In *Těšínsko*. 1995, roč. 38, č. 3, s. 1–6. ISSN 0139-7605.
- ŽÁČEK, Václav. Židovské koželužny na Moravě na počátku osmnáctého století. In *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice*, roč. 5, 1933, s. 171–190.

Jméno:

Daniel Baránek

Bydliště:

Metylovice 327, 739 49

datum: 26. dubna 2011

škola, fakulta uživatele:

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

katedra, popř. pracoviště uživatele:

Ústav českých dějin

podpis: